

ONDERSOEK en ANTWOORD

Van

BALTHASAR BEKKER, S.S.Th.D.

Predikant tot Amsterdam,

Op 't

R E Q U E S T

Door de *Gedeputeerden der Noordhollandsche Synode* tot
Edam, in den Herfst des jaars 1691. ingegeven aan de
Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Holland en
West Friesland tegen sijn Boek de

BETOVERDE WEERELD.

*Onlangs t' Enkhuisen in druk uitgegeven door Gecommit-
teerden der Noordhollandsche Synode tot Alkmaar/ ach-
ter derselver Acten of Handelingen in de sake van
den selfden Auteur en desselfs Boek.*

AMSTERDAM,

By DANIEL VANDEN DALEN,
Boekverkoper op 't Hoekje/ ter zijden de Beurs. 1693.

ONDERSOEK EN ANTWOORD

Van

BALTHASAR BEKKER, S. STAD.

Predikant tot Amsterdam.

Op

DE OUDST

Dez. de G. A. van der Meer, Nieuw-Bollanen, 3. Nov. 1791.
In de G. A. van der Meer, Nieuw-Bollanen, 3. Nov. 1791.
In de G. A. van der Meer, Nieuw-Bollanen, 3. Nov. 1791.
In de G. A. van der Meer, Nieuw-Bollanen, 3. Nov. 1791.

BETROFFENDE WERELD.

De G. A. van der Meer, Nieuw-Bollanen, 3. Nov. 1791.
In de G. A. van der Meer, Nieuw-Bollanen, 3. Nov. 1791.
In de G. A. van der Meer, Nieuw-Bollanen, 3. Nov. 1791.
In de G. A. van der Meer, Nieuw-Bollanen, 3. Nov. 1791.

AMSTERDAM.
DANIEL VAN DER MEER, D. A. N.
Verkoopster op 1. Nov. 1791, 1. Dec. 1791, 1. Jan. 1792.

A A N,

d'Edele Mogende

H E E R E N,

*De Gedeputeerden der Ed. Groot Mog. Heeren
STATEN van Holland en West Vrie-
sland, tot de kerkelijke saken.*

EDELE MOGENDE HEEREN,

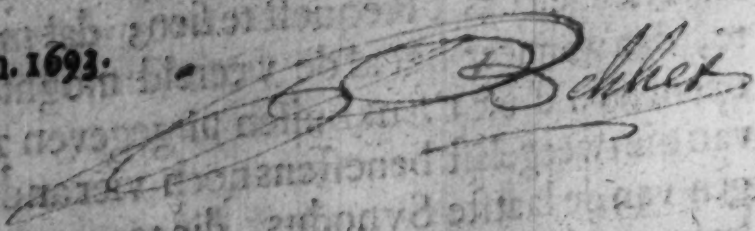
I Et sal voor my niet vreemd noch onbetamelijk geoordeeld worden, dat ik dit laatste mijner byschriften, betreffende de beide eerste deelen van mijn Boek, daar ik so grotelijx voor lijde, aan uwe Ed. Mog. besta te bieden. Want het is een Antwoord op 't Request, dat van twee mannen, sich daarin noemende Gedeputeerden der Synode, 't aan de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten ingeleverd, en door deselve in uwe Ed. Mog. handen is gesteld, om, so het nutt of nodig ware, over desselfs inhoud voorberadinge te maken. Ik ben altyd so wel gerust geweest, in uwer Ed. Mog. bescheidenheid, om sonder my te horen niets daar in te doen: als ik gereed was tot verantwoordinge, en verlangen om 't Request te sien; dat my eerder niet gelukte, dan wanneer het al de weereld moghte sien, eindelijk in openbaren druk t'Enkhuisen uitgegeven zijnde, door eenen van die twee gelast beneffens noch vier anderen, de Handelingen van de laatste Synodus, die tegens my gehouden zijn, te laten drukken. Daar achter sietmen dan ook dit Request,

met noch een nader schrift, aan uw Ed. Mog. affonderlik gericht, al om het selfde oogmerk voort te setten. Maar 't zyn al veertien maanden ruim, na dat het gemelde schrift is afgestaan: waarom het moght onnodigh schynen (indien maar niet onnut met een) nu dus lang achter na, op 't een of 't ander enig Antwoord in te stellen; indien ik niet en dachte, dat het niet so seer behoort te wesen, om U Ed. Mog. te informeren, als om 't gemeen behoorlijk te berigten. Want mitsdien sy hebben goedgevonden het selve door den druk der Synodale Schriften, na hun vermoghen tegen my te sterker in te nemen, en mijnen goeden naam, getrouwen arbeid en godvrughtig opsett hatelijk te maken; en dat geen bitterder geschrift van allen tegen my is opgesteld, en d'inhoud my volkomen stoffe geeft, om mijn werk te rechtveerdigen, en mijnen onschuld noch veel kragtiger als ooit aan 't licht te stellen: so heb ik 't voor geluk geacht, dat die gelegenheid my nu in handen quam; om ook Uwe Ed. Mog. in hun bescheiden oordeel over mijn persoon en werken, noch meer te bevestigen: welker goede gunst ik ook behoudens reght en billikheid versoeke; so seer als ik derselver waardige personen, staat, bewind en regeeringe, tot heil van Land en Kerke, in de hoede des Almaghtigen beveele. My selven be-
lijdende te zijn,

Ed. Mog. Heeren,

*Uwer Ed. Mog. onderdanigen
dienaar in Gode*

Amsterdam den 19. Jan. 1693.

ONDERSOEK en ANTWOORD

Op 't REQUEST van de Gedeputeerden der Noordholland-
sche Synode, gehouden tot Edam, 1691. tegen 't Boek van
B. BEKKER, genaamd de Betoverde Weereld.

De Gedeputeerden der Synode van Edam gelast zijnde /
volgens Resolutie / alle bequame officien te doen tot sup-
pressie van gemelde Boek, en daar over voor af met zijn wel Ed.
den heere Commissaris te confereeren: hebben (so als blijkt)
voor een seer bequaam officie geacht / aan den Staat by re-
queste te versoecken / dat het selve moght verboden werden;
het zy al borens / volgens hunnen last / daar over met den heere Commissaris
geconfereerd hebbende / of niet. Die omstandigheid gaat my nu hier niet aan /
maar 't Request dat gaat my aan. Geen bequaam officie, (dat weet een
ieder wel) om een boek te supprimeeren, dat men het wil doen verbieden;
maar gemakkelijk nochtans / voor degenen die de moeite niet en willen ne-
men van weerleggen; en met eenen seer gereed voor degenen die de
Schrift en de Kerk en den Staat op zijn paapsch gewoon zijn aan te sien.
De Schriftuur: om die niet anders uit te leggen / dan na d' overlevering
der Leeraars; of so iemand dat bestaat / hem na te geven / dat hy de
Schrift verdraait / en d' insettingen der ouden overtreed. De Kerk: om
die door uiterlijk gesaght te stichten; en geen andere daar voor te kennen /
dan die daar 't opzigt over hebben: in voegen / dat hy die de Leeraars
niet in alles volgt / by hen word aangesien / als een die van de Kerk ver-
schilt of sich daar tegen stelt. Den Staat: om selfs de hoogste Over-
heid daar toe te houden; dat sy slechts aan dese Kerk also genaamd het oor-
deel toestaan / wat Boeken onder hun gebied te lyden zijn; en die sy niet
wil dulden / op haar bloot verfoeyen doen verbieden. So sullen dan die
Vaderen des Vaderlands de lusten van de Moeder / dat is dese Kerk maar
involgen; en de spys daar sy eens van walgt / aanstonds uit den huise
doen: sonder vragen of bedenken / of hen self daar af noch wel iet lusten
moghte / ja wel ook tot nodig voedsel dienen konde. 't Is seker / dat de
Overigheid so veel rechts heeft van oordeel aan haar self in 't een geschil der
Leere / als sy heeft in 't ander; sose beide even seer schriftuurlyk zijn. Maar
neemt eens / dat men meinde uit de Schrift te leeren (gelijk men 't Utrecht
al voor lang gedreven heeft / en heden nu tot Rotterdam op 't sterkste drijft)
dat het recht van Predikanten te beroepen / en so ook van af te stellen geen-
sins tot den Magistraat behoort: so ik nu het tegendeel beweerde; sal de
Magistraat versocht worden / en sal die versocht zijnde daar toe moe-
ten komen / datse sulken boek ook sal verbieden? Dat is / sal d' Overig-
heid /

heid / den Kerkeliken te geballe / haar eigen bonnis wijsen / en sich self ontvoogden / en partje laten Reghter zijn? So ongerijnd als dit is / so nodig is het dat sy uit hare eigene oghen sie; en dat onse Schyftgeleerden door de Schyft de boeken supprimeeren (sose kommen) die hen in den wege zijn. Want dat is hun amnt; en so doende wistmen raad de schade lijste boeken te verdelgen / eerder kristen Overheden waren: nu ook na de Reformatie / als het Pausdom noch op 't kussen sat / en wy God wel dankten / dat wy maar onse eigene boeken / en voor al den Bijbel lezen moghten. Maar nu wilmen / dat de hoogste Overigheid so blind sal zijn / dat als een Boek by Kerkeliken / eer die 't self reght kennen / (ja / eer sy 't self gesien hebben) is verfoeid, dat aanstonds ook verbieden sal. Dit seg ik niet / om dat my dit nu tegengaet: maar 't is my altijd tegen mynen sin geweest / so dikmaals als men sprak daar ik mede wat te seggen hadde / van boek of boeken te verbieden. Van over 24. jaar / waarneer men de Philosophie van Descartes uit de Kerk en Academie van Friesland wilde bannen / schreef ik self een boexken in 't Latijn / om dat te verhoeden: en met een datmen op gelijke wijze met het boek van den heer Wolzogen niet en handelde van den Uitlegger der Schyften; als mede dat van den heer Veldhusen van 't gebruik der Rieden in desaken des Geloofs; daarna ook van d'Afgoderij en Superstitie / dat gelijk het mijne nu / dies tijds op alle Classen en Synoden om gesonden en tenscherpsten ondersocht wierd. Ik hebbe noch Extracten / door Gecommitteerden des Classis van Franeker daar uit gemaakt; en den voortgang van dat werk gedaan beletten. In den jare 1676. hoorde ik hier in dese Classis Brands Historie der Reformatie / waar beschuldigen / dat het was een boek tot merkelyk nadeel der Gereformeerde Kerk; en geen kleine onbeschaamdheid van den man / dat hy 't ook noch onder onse oghen dede brengen / 't selve toeigeneende aan de Leeraars der publyke Kerk; als of hy ons noch tergde / en ten spote van ons allen schreef. Men stelde daarom voor / of de Classis geen Gecommitteerden maken / of de Synodus tot sulx verfoeken soude / om de schadelikheid van Brands Historien te tonen; en also te doen bewerken / dat het by den Staat verboden wierde. Mijn edvps was; dat Brand niet op den name van de Remonstranten / noch door hunnen last geschreven hadde / maar uit eigene beweeginge en voor hem selven. So hadde Hitenbogaard ook gedaan; en Triglandius doe wederom daartegen; Classen noch Synoden hadden hunne achtbaarheid doe niet aan eenen man gewaagd: jammer soude 't wesen / soder nu niet een Triglandius en ware / die desen nieuwen schypber konde tegen schypben; dat sich daar geheele Classen en Synoden om bewegen souden. Het ging by ons doe ook niet voort: maar ebenwel het quam noch op 't Synode; uit welc last ook de Bedeputeerden by den Staat versochten / dat Brand in syn verder schypben wierd belett gedaan. En dat is juist geweest / waarneer hy aan de jaren van het Nationaal Synode was gekomen; waarom de Remonstranten sich nu ook verbeelden / dat wy dese

dingen.

dingen niet aan 't licht betrouwen / maar die sochten te verdonkeren. Onder-
tusschen blyven sijne beide eerste deelen in de wereld ; sonder dat sich iemand
heeft gerept / om deselve te weerleggen / daar hy ons te na gekomen is : be-
halven dat een oud eerwaardig man sijne achtinge gewaagd heeft / om iets /
voorz hem self of voorz de sijnen / daar hy in geraakt was / in het open-
baar te weder spreken. Siet daar nu de eere der gereformeerde kerken
wel bewaard : uit dat eene voorsiel waren alle die beweegingen geko-
men. Angelijx gebeurde 't inden jare 1680. dat een wiens advies doe-
veel vermoght / in den kerkenraad voorselde : hoe seker boek / genaamd
Histoire Critique du vieux Testament, in Frankrijk by koningliken plakka-
te verboden / en door heul's handen verbzand / gelijk desselvs schryver
R. Simon uit den lande gebannen was ; over verkleininge de H. Schryftuur
daar in aangedaan. Dat nu sekerlik dit boek hier by L. Elzevier gedrukt
wierd : ende in 't licht komende / onberispdelik tot onuitwischelike blame
der Gereformeerde Nederlandse kerke strekken moeste ; so by ons onge-
strakt gedrukt en verkocht wierd een boek / dat by de Roomsche gesinden niet
geleden wierd / tegen wien wy echter sulken stryd voeren voorz de achtbaar-
heid der H. Schryfture. Niemand wiste van dat boek ; des word de man
daar in geloofd : enden pber voorz de H. Schryft / en dat tegen 't Pausdom /
maakte datmen na 't Stadhuis ging / om dien druk te stuiten. L.
Elzevier daar op ontboden / seide niet te weten van alsulken boek als daar
nu geseid is. De kerkenraad geen bewijs hebbende / soude daarom wacht-
ten / tot dat het uitquame ; en dan nader klaghte doen. Einde-
lik quam uit den boekwinkel van L. Elzevier een boek in 't Fransch aan
't licht / genaamd *Histoire Critique du Vieux Testament*, 't welk so veel wil-
de seggen als Taalkundige Historie van 't Oud Testament ; sonder naam
van drukker of auteur. Ondertusschen was er mede uitgekomen *Lettre à un
ami sur l'Histoire critiq; &c.* dat is / Brief aan enen vriend over die Historie, welke
bekend was van den heer Ezechiel Spanheim te zijn ; waar in dat boek
wel in velen / en insonderheid aangaande 't eigentlijk gevoelen des Au-
teurs / berispt ; doch anders doorgaans hoghelik geprezen wierd. Ik
wierd beneffens eenen mijner oudste Medebroederen gecommittet / om
het Boek te lesen / en den kerkenraad rapport te doen hoedanig wy 't be-
vonden hadden. Mijn medegelaagde dede dat voorz my / ende in mijn
afzijn ; sonder dat wy by malkander geweest / of ons oordeel tsamen be-
geleken hadden. Enige Extracten van dien schryver opgelesen klonken
gansch niet wel / en so vezre was het boek wel waardig datmen 't ook
verfoeyde. Maar 't bericht dat ik doe gaf / was / dat ik die ingeleverde
uittreksels in 't Boek aanwees ; de woorden stonden daar : maar gele-
sen in den ganschen tsamenhang / so als se met de vorige en volgende ver-
bonden waren ; dan was de sin bequaam / so datter niet of weinig op te
seggen viel. Ik seide verder : wel te weten dat het Boek in Frankrijk
niet verbzand / maar alleen verboden was ; d' Auteur ook niet geban-
nen uit den lande / daar hy ergens was Curé, dat is Pastoor geworden ;
maar

maar door zijne eigene Medebroeders uit de Oratoire / him Colle-
 gie tot Parijs / daar hy medelid van was / verstoten. En waarom? Had
 hy de Schriftnur verkleining aangedaan? Neen: maar de Grieksche
 en Latijnsche Oversetting / die in 't Pausdom autentyq geacht is / hier
 en daar gepoogd te verbeteren. Hy leed dan om deselfde reden als ik mede
 lyden moet. Doch daar volgde by den Kerkenraad doe meer niet op: dan
 't Boek wierd naderhand / met name bes Auteurs en Boekverkopers / weder-
 om en byieder binnen Rotterdam gedrukt: gelijk ook noch het tweede deel //
 zijnde over 't Nieuw Testament. Doch daar heeft geen hane t sedert na ge-
 draaid. Die van Utrecht / anders seer naauwkeurige *Censores librorum*
prohibitorum, schatters van de boeken diemen moet verbieden, hebben ons
 daar over niet gealarmeerd: maar wel over enig ander schrift / tegens
 dat van Simon hier t' Amsterdam uitgegeven / genaamd *Sentimens de*
quelques Theologiens d'Hollande, sur l'Histoire Critique de R. Simon. Gevoelens
 van enige Hollandsche Godgeleerden over de Taalkundige Historie van R. Si-
 mon; overleberende door hunnen Correspondent in de Noordholl. Synode / doe
 mede tot Alkmaar / (daar ik Scriba was / en also het self behandeld hebbe)
 enige Extracten, van gelijke waarde als de voorgenomde uit Simon.
 't Is waar / dat de Gedeputeerden der Synode van Zuidholland een plak
 kaat by de Heeren Staten hebben opgelopen / tegen 't boek van G. Deu-
 sing Rechtsgeleerde tot Groningen: maar die van Noordholland / noch
 Jacobi noch Costerus / (die 't doe met haar beiden waren) wilden daar
 niet aan. D. Jacobi sprak het in de Synodus t' Enkhuysen voor / dat
 het boek wel ingesien so quaad niet was / ende vele nutte dingen hadde.
 Den Duivel maakte niemant ooit so groot / als de heere Deusing daar
 in doet; dat konnen D. D. Depp. dulden: maar dat ik hem so klein ma-
 ke / dat en staat hen niet te lyden. Niet tegenstaande sijn gevoelen te-
 gen 't mijne so seer strydig is; heb ik echter self / beneffens eenen mijner
 aamtgenoten / voor dat boek en den Auteur alhier gesorgd; en sijne korte
 verantwoordinge tegen de boosaardigste misduidingen aan 't licht gehol-
 pen: oordeelende / dat elk sijn gevoelen by moet hebben / of ten min-
 sten dat hy sich verantwoorden magh. Doch wat heb ik veel van anderen
 te seggen? Het valt ongelyk veellichter iemants boeken te verbieden dan
 te wederleggen. Dat hebben wy malkander over 20. jaar in Friesland al
 geleerd: waar af ik / eer dit lopend jaar ten einden ga / den Leser hope-
 blyk te tonen / met mijn Boek op den Catechismus / dat nu wederom ge-
 drukt word / en 't gene daar noch by sal komen. Dat boek / eer 't eens ge-
 drukt was al beschuldigd / wierd veroordeeld van 't Synode / sonder 't
 Boek gesien / of my eens gehoord te hebben. 't Is waar. Ik bood
 aan / al wat niet goed was te verbeteren: sy wisten 't niet. Ik had dan
 niet te wederroepen; maar by de gis / (gelijk hier nu drie / viermaal / met
 Artykelen van satisfactie) so hier en daar wat in veranderd hebbende / in
 woorden / niet in saken; gaf ik 't hen op 't ander jaar te oversien; doe
 was het goed. Daarna quamen andere Gedeputeerden t' van Synode
 op

op het tweede jaar/die 't voorgaande werk / niet van my alleen / maar ook der Deputaten hunne Voorzaten / wederom bedilden/ en ene spaak in 't wiel staken. Van de Ed. Mog. heeren Gedeputeerde Staten had ik al verlos by Acte / om het uit te geven : nochtans wisten dese mannen wederom het werk te stremmen. Om 't welk op 't nieuw te redden / ik geen nietwe moeite dede : maar 't wierd by deselfde mannen / sonder dat ik meer daar in veranderde / voor goedgekeurd / in d'eerste Synodus/na dat ik/door mijn beroep na Loenen/maar uit Friesland was gegaan.

Ereptum ex oculis quarimus invidi.

So haast is hy ons niet ontto ghen

Of sien hem na met beter oghen.

Men moet niet meinen/dat ik doe meer dan nu herroepen hebbe / gelijk sich vele hebben laten wijs maken. Ik hebbe nergens na so veel gedaan als nu : en mijn Boek is so wederom goed gekeurd als 't veroordeeld was. Sy hebben dan herroepen / en niet ik. 't Schijnt ongelooflyk ; en nochtans is 't waar : ik sal 't den Leser self doen sien : indien ons God dit jaar (gelijk geseyd) ten einde leven laat. Maar dat men my toch segge : hoe sal de Overigheid / daar 't so toegaat / op der kerkeliken klaghten en Requesten staat maken / om een Boek te doen verbieden ? Wanneer haar dat beliest / sy kan daar toe wel reden hebben : en dikwijls isser anders geen / dan 't onbeleefd aanhouden van alsulke klaghers / dat sich dan de Heeren dus daar van ontslaan ; of om te verhoeden dat sy op de Predikstoelen niet voor Atheïsten / of ten minsten ongodsdienstigen uitgevreten / en so met den haat des volk beladen werden. Want niet anders dan een menschelike dzift / geen gezond verstand / sal ooit tot verbieden sulker boeken raden. So het iemand anders dunkt / ik sal hem de reden seggen / die ik altyd by my self daar in heb overdacht / en als 't pas gaf ook in 't openbaar gemeld. Eerst is de vzage / of men sulke boeken die de zeden niet betreffen / maar alleenlik tot de kennisse behoren / wel verbieden magh ? Van de Zeden hebben wy een ingeschapen licht : waar door wy self / als uit ene ingeborene wett. ons eigene richters wesen kunnen / onse gedachten ons beschuldigende of ontschuldigende. Rom. 2:14. Daarbeneffens weet een ongeletterd mensche self wat eerlyk of oneerlyk is ; wat liefde of haat/wat recht of onrecht is ; dat liegen / stelen / bechten / dronken dzinken en hoereeren sonde is ; dat een eerlyk man syn woord moet houden ; dat scheuring / oproer / munterpen strafbaar zijn. Maar welke de nature van de Geesten zy ; hoe die of gene plaats der Schrifture / na den aart van 't Grieksch of van 't Hebreeuwsch / vertaald moet worden ; welk het gevoelen der geleerden/rum 16. eeuwen lang/veranderlyk of onveranderlyk geweest magh zijn ; en diergelyke dingen meer / de kennisse van saken die onseker zijn / betreffende / en verhalven bezre en met grote moeite moete gehaald worden : dat en zijn geen dingen daar elc oordeel so gereed voor is. Verhalven moet het ieder by staan om daar na te soeken / en te seggen of te schryven wat hy heeft gevonden ; gelijk elk

elk ander ook de vryheid hebben wil / daar van te oordeelen / 't selve aan te
 neemen / of verworpen. Niet alleen 't Geloof / maar ook de Zeden
 wordē qualik onderzigt / door de griekische en latynsche boeken / diemen onse
 jeugd in alle scholen leert. Waarom die allereerst dan ook niet afgeschast?
 is in desen myne vrage al geweest / doe ik over 36. jaren self als Rector
 het bewind der scholen hadde. Hebben ook de boeken van Simon ('t is
 waar / enen papist) verbiend datse verboden wierden / daar hy maar een
 hoofdstuk dat paapsch is / van de Schryftuur / en dat noch niet op sijn
 plomp paapsch / behandelt: en sal sulck een die het wil doen verbieden self
 de paapsche schrybers / by exempel Bellarmyn en anderen gaan kopen;
 daar 't geheele Pausdom en d' Afgodery der Beelden en der Masse in verde-
 digd word / en sijne boekkamer niet genoegh voorzien achten / so hy die
 auteurs niet en heeft? Men drukt hier 't Amsterdam self / en in andere
 steden van ons land / wel paapsche boeken; en wat seg ik paapsche?
 heidensche en allerhande boeken; sonder wederlegginge daar by: en salmen
 andere verbieden / die noch kristelike leere / hoewel met enig mengsel van ge-
 naame dolingen / behelsen? Ik segge van genaamde dolingen; om dat
 het d'ene daar voor houd / en d'ander niet. Word het nu daar voor ge-
 keurd by 't meerendeel der kerkeliken / gelijk het mi nu wederbaren is: sal
 daarom d'Oberighed dat so geloven moeten? daar soude vry wat veel
 noch af te seggen vallen: maar ik wil nu liever noch ene andere reden mel-
 den. Wanneer nu sulken Boek verboden is / sal 't dan daarmede uit
 de weerd zyn? Sal 't dan niemant lesen / die daar af besmet magh
 worden? Deyre van daar: nitimur in veritum semper, cupimusque ne-
 gata: verboden ware word meest gesocht. Dat leert ons d'onderbindinge
 van geen d'ing meer als van de boeken. Hy doet den Boekverkopers
 dienst / die maken kan dat een boek verboden werde. Self heb ik dat
 voor 12. jaren al bevonden. Mijn boek de Vaste Spysse was voor 4. schel-
 lingen te koop / daarna gold het enen dukaton; en de Betoverde Weerd van
 den scieschen druk / heeft achterna meer guldens dan te voren schellingen
 gekost; alleen om dat het niet so wel te kypen was / en geoordeeld werd
 meer sulke woorden in te hebben als men daarin had begonnen te be-
 rispen. Daar by komt / dat sodanige boeken / door nieuwsgierigheid /
 niet meer opmerkinge dan anders wel gelesen worden: en so is 't gebaar
 te groter / dat de menschen door verbodene boeken meer / dan of sy by te
 koop stonden / besmett of misleid sullen worden. En sose niet meer te beko-
 men zyn / sy leenense malkander af; en lesen dan te vlytiger ten einde
 toe / om het wederom te moghen geven: waar toe sy sulken haast niet
 maken souden so 't hun eigen ware / of sy wisten datse 't altijd in de win-
 tels kypen konden. Wat behoefte ik hier van meer bewys dan 't gene
 met mijn eigen werk gebeurt? En 't is te wel by alle man bekend / om
 daar over hier ter plaatse meer te seggen. Maar nu / als 't ware dat een
 Boek verboden / opgehaald / ja verbrand en nooit herdrukt en wierde:
 dan so pleeg ik echter te bedingen / dat het niemant ook weerleggen moe-
 ste.

te. Want so dat geschied; so sal de gene die dat doet het verboden boek van woord tot woord / of op 't minst den sin daaraf in het sijne moeten stellen. Doet hy 't eerste niet / so en sal de Leser naatwyl; laat hy 't ander / so en sal hy geensins dese wederlegginge verstaan. Doch so hy een van beiden doet / so doet hy met sijn boek herduiken 't gene niet gebruikt moght worden / volgens het verbod daar op gedaan. Ik weet / hier op sal iemant seggen / dat het verboden boek niet die weerlegginge daar by niet schaden kan: want dat vergif (so daar in steekt) heeft dan een tegengift. Maar wat behoeft een boek weerleid dat uit de weerleid is? Daar voor men houden moet het gene daar 't verbod niet meer te binden is. Hoe sal men ook verskerd zijn dat het wel weerleid is; so lang de schryver van 't verboden boek daar op niet wederom geantwoord heeft? 't welk hem dan niet by gelaten zijnde / so geschied hem buiten twijfel ongelijk; sich te moeten laten slaan / daar hem handen ende voeten eerst gebonden zijn. Sekerlik ene wijze van doen / die met geen welbestede Begeeringe kan bestaan. Doch buiten dat / het boek noch niet beantwoord zijnde / kon iemant lichtelik in dit bedenken komen / dat meer dan gemeen verstand de redenen daar d'ongeleterden voor stil staan / gemakkelik om bezre werpen sal. Maar so die wederlegginge niet wel beslaat: so sal de Leser in 't gevoelen / dat niet wel weerleid is / dies te meer bevestigd worden. En so heeft hy meer doling voorgesett / dan 't boek self magtig was te doen. Het mangelt my aan geen exempelen / om daar onderwindinge af te hebben. Een geleerd man schreef van enen anderen / dat hy hebbende Socinus willen wederleggen met sijn boek / noch meer Socinianen had gemaakt. So is 't ook tot op heden met mijn tegenwoordig Boek gegaan. Die door vooroordeel weigerden daar in te lesen / hebben 't evenwel gedaan / na dat sy sommige boeken gelesen / of predikationen gehoord; en daar uit begrepen hadden / dat de redenen / die sy meinden dat beroemde schryvers ofte predikers hadden mijn gevoelen te weerleggen / van geen kragt en waren: daarna de mijne leesende / bonden sich daarmede overtuigd. Ja ik weetse / die door sulke en diergelijke middelen volkomelik in mijn gevoelen zijn geraakt; en daar ook voor stryden / hoe seer sy ook in 't eerst daar tegen waren. Daarom / gelijk geseld is; die stijl van dolingen te wederstaan / en voor de waarheid dus te waken / dat de boeken maar verboden werden; is een doen dat best voor 't Pausdom past / 't welk ons niet betaamt om na te volgen: also het ons aan mannen niet ontbreekt die bequaam zijn om de dolingen te wederleggen / en de menschelike overheersching tegen onse leere strijd. Dit so veel als 't oogmerk en den inhoud van 't Request betreft: 't welk dus nu in 't gemein eerst aangemerkt / blijkt uit voorszede redenen / dat onnodig / onbetamelik / en nadeelig aan de verering der keernis en den voorstand van de waarheid is.

Des tijds gelegenheid ontslaat my voor een deel van verder werk; 't welk was om te betonen / dat sulck een Request van geen uitwerkinge kan zijn / sodanig als het is. Want ik hadde willen seggen / so ik 't hadde

konnen magtig zijn / ter tijd wanneer het ingeleverd was / en voór't uit-
 einde mijner saken bij de Classis; dat men eerst wel diende te bedenken /
 of men dit verzoek had aan te merken als van mijne Reghters in die saak /
 die d'executie in hunne maght niet zijnde / bij de hoogste Maght versochten;
 of als van partpen / die als aanklagers reght begeerden. Indien 't eer-
 ste: dan begeerde ik hen gebraagd te hebben / of sy meenden / dat de ho-
 ghe Overzigtigheid sich / op sijn paapsch tot blinde executeurs der kerkelike
 besluiten / Concilien / Synoden souden moeten stellen: en dat ontrent het
 Boek van enen die self ook Predikant is / en een onderdaan van de-
 sen Staat; als ook burger van alskun stad als Amsterdam / die me-
 de stemme heeft in de Staats vergaderinge / en gewoonlik de commissie
 beneffens Leiden en Alkmaar / over kerkelike saken? Doch dewijle nu de
 gansche weereld de Synode / Classen / Kerkenraad in dese sake houd en kent
 voór mijn part: so sal het moete vast staan / dat sy alles wat se seggen ook be-
 wopen moeten / ende lyden dat ik in contradictorio gehoord magh werde. 't Is
 een gemeen appointement of apostille op alskunke hatelike Requesten, dat de-
 selve gesteld sullen zijn in handen van party advers, of op 't sachtste den ge-
 requireerden; om daar op binnen sekeren bestemden tijd sijn goed bedunken
 te moghen seggen. Nu en is het noch so verre niet gekonnen; volgens 't
 eigene rapport der Gedeputeerden in de Aeten der Synode / niets tot noch toe
 van der Heeren Staten wege op dat Request gedaan zijnde: des stellen
 sy 't nu self in handen van de gansche weereld; en so kom ik eindelik aan de
 Coppe / daar ik seer na verlangd hadde / met dat alle man daar aan komt.
 Is derhalven nu mijn plicht / mijn goed bedunken ook voór alle man in
 't openbaar te seggen: so als ik dan my daartoe nu begeben / en van
 stuk tot stuk ten einde toe vervolgen sal; d'eigene woorden van 't Request /
 en bygevoegde stukken / tusschen in voegende / om het so te beter te
 verstaan.

Daar toe sal mede konnen dienen / onderscheidentlik in desen aan te mer-
 ken: I. Wat beschuldiging se tegens my over dat Boek inbrengen? II. Wat bewijs van die beschuldiging? III. Wat beweegredenen tot
 sijn verzoek. En IV. Waar dat eindelik op uitkomt?

I.

Op de Beschuldiging.

Het voorszede Request begint aldus.

*Aan de Ed: Gr: Mog: Heeren, de Heeren Staten
 van Holland en Westvriesland.*

VErtonen met alle eerbiedinge de Gedeputeerde van de
 Noordhollandsche Synodus, in gevolge van de Resolutie
 des-

Op't Request &c.

deszelfven Synodus, hoe by D. Balthasar Bekker, Predikant tot Amsterdam, en Doctor in de H. Godgeleerdheid, een seker Tractaat, de Betoverde Weereld geintituleerd, gemaakt, ende in vier Boeken afgedeeld is: waar van het derde en het vierde tot noch toe onder den Auteur berusten; maar het eerste en het tweede desen jare in het licht gekomen zyn; eerst tot Leewarden in 8°. gedrukt, ende daarna tot Amsterdam een en andermaal herdrukt: zynde die *beide Boeken*, ende wel voornamelijk het tweede, *seer ergerlike en schadelike Boeken*; en waarin den Auteur van *de H. Schryvers*, van *de Nederlandsche Oversetters*, en van *de Bedienaars des H. Evangeliums* fulke tale voert, al was *sijn voorneemen en toeleg geweest, om den luister van het Woord des Heeren gansch en gaar te verdonkeren*, de Nieuwe Nederduitsche Oversettinge alle geloof by het volk te beneemen, en het gesegend werk der Bedieninge by de *Kristen Weereld in een diepe verachtinge te brengen*; so als uit de *Extracten* en de *Bylagen* hier aan blyken magh.

In den eersten heb ik anders geen bewijs van noden dan hunne eigene woorden; om te tonen dat sich dese twee Gedeputeerden niet alleenlik tegens my/maar sels tegen de Synode groffelijk vergrepen. Want sy eerst hen sels / hoewel bedektelik en by gevolge / nochtans met waarheid; daarna my wel uitzukkelik / maar met onwaarheid hier beschuldigen. Hun sels: door diense seggen/ dat sy dit so doen/als 't behoort / in gevolge van de Resolutie der Noordhollandsche Synode; te kennen gevende / dat se sich te buiten gaan/indien dit hun bedrijf/mitsgaders d'inhoud ende stijl over een komt met de Resolutie/daar al hun recht om sulx te doen uit moest ontstaan. Maar nu seit de text niet van de Resolutie / dat sy by Requeste aan den Staat verzoeken sullen het verbieden van myn Boek: maar alleenlik alle bequame officien tot desselfs suppressie te werke stellen. Doch ik hebbe / mein ik / al voor afgetoond / hoe onbequamen officie dit zy. Maar hadden sy gewild ofte vermoght het selve te weerleggen / en also my beter te onderzichten: dat soude buiten twyfel het bequaamste officie geweest zyn / dat bedacht konde worden. Doch daar toe en hebben sy de minste moeite niet gedaan. Sy hebben dit officie voor hun eigen selfs bequaamst gevonden; en sels in desen wel getoond / dat sy daar seer be-

bequaam toe zyn : te weten / tot quaad spreken en beschuldigen ; daar ieder mensche van naturen selfs bequaam toe is. Nochtans sy komen sich hier wel verschonen met de bygevoegde woorden van de Resolutie ; so den heere Commissaris Politijk , met wiens advys sy die officien gelast zijn aan te wenden , dit middel van Request daar toe bequaam geoordeeld heeft. Doch schoon niet wetende (gelijk ik in 't begin als eens geseld hebbe) noch onderzoekende wat daar van zy ; so kan ik echter dat niet lichtelijk vermoeden / uit insigte van 't bescheidenoordeel / dat sijne Wel- ed. by dat Synode van Edam / voor de oren der Correspondenten (daar ik het af wete) openlijk verluiden liet. Hebben dan de Deputati dit officie uit sich self so aangenomen : dies te minder is het in gevolge van de Resolutie gedaan.

Maar indien ik hier in misspelle : en het presenteeren van Request om het Boek te doen verbieden volgens Resolutie geschied is : waarom is de Resolutie dan niet gevolgd ? Waarom voeren sy ene andere tale in 't Request dan sy lasen in de Resolutie ? Waarom spreken sy so bitter en so vinnig ; en van waar hebben sy gehaald sulke bloedige beschuldigingen / welker in de gansche Acten van 't Synode niet een woord te vinden is ? Niet een woord / seg ik ; en daar tegen wederom niet een / dat in de Resolutie staat woord in dit Request gebonden : in voegen dat behalven desen bloten naam de Betoverde Weereld , geensins te bemerken is / dat sy spreken van het selfde Boek / waartegen sy quanswijs / in gevolge van de Resolutie , dit Request als een seer bequaam officie hebben ingesteld. Men heeft slechts 't een te lesen tegen 't ander / om terstond te kunnen sien het gene ik segge : oversulx en hebben de Gedeputeerden van 't Synode hun officie niet in gevolge van de Resolutie , en also gansch geen bequaam officie gedaan.

Doch laat ons nu eens sien / indien sy anders moghen spreken dan hen hunne meesters in den mond gegeven hebben : of sy echter alles moghen seggen watse willen. Want geensins te vreden in 't gemein / so als hen goed dunkt van mijn Boek te spreken ; so onderscheiden sy het eerst wel duidelik in twee die nu gedrukt / en twee die noch te drukken zijn ; en dan hebben sy het herte om te seggen / dat die beide boeken (hoe wel voornamelik het tweede) seer ergerlike en schadelike boeken zijn. Beide boeken dan dus makende ten onderwerp van d' alderbysterste beschuldigingen ; so moeten die op beiden / (hoewel niet eben seer) noodzakelik gepast zijn. Derhalven staat hen te bewysen / dat niet alleen het tweede / maar self ook het eerste Boek / niet alleen in 't gemeen aangemerkt een seer ergerlyk en schadelyk boek zy ; maar ook wel besonderlik / dat ik daar in van de H. Schrifture , van de Nederlandsche Oversetters , en van de Bedienaars des H. Euangeliums sulken tale voere ; als ware mijn voorneemen en toeleg geweest (ik schylike onder 't schyphen !) om den luister van het Woord des Heeren , gansch en gaar te verdonkeren , de nieuwe Nederduitsche Oversettinge alle geloof by het volk te benoemen , en

en het gesegend werk der Bedieninge by de kristen Weereld is een diepe verachtinge te brengen. Nu en word van de heilige Schryvers / nocht uit de H. Schryfture niet een woord in 't eerste Boek gerept: des komt er d' Oversettinge ook niet te pas; en het werk der Bedieninge ter naa- wer nood als in 't voorbygaan / en sonder d' alderminste verkleeninge / misschien in 't 24. hoofdst. ik eens gemeld. En is het eerste ook so erger- liken en so schadeliken Boek: hoe komtet dat ons dese mannen geene staaltjes daar van tonen? Maar van wel 90. plaatsen / die sy in hun byschryft uit de beide boeken aantypsen / vind ik niet meer dan 5. getrok- ken uit het eerste; daar ik ten hoogsten maar niet genoegh eere aan al- sulke Leeraars geven soude / die de menschen onderhouden in de byge- lovigheid: sonder dat het eens op 't Woord des Heeren aankomt; self op d' Oversetters niet; noch op het werk der Bedieninge / maar op enige Dienaars / daar ik flus van spreken sal. Siet / so gereed was het hen / my te beschuldigen / dat om sulken kleine oorzaak (indien 't so al wesen moghte / want dat sullen wy daarna noch sien) mijn eerste boek al mede een seer ergerlyk en schadelijker Boek moet zijn.

Och sose 't van het tweede maar bewyzen konden / ik soude hen dit noch te goede houden: des laat eens sien / wat kraght van waarheid dese mannen magh gedrongen hebben / om hunnen aamtgenoot dus on- genadig te beswaren. Sy derben eigentlik niet seggen / dat het mijn voorneemen en toeleg is geweest: maar dat ik sulken tale voere, als wa- re 't so geweest, om den luister van het Woord des Heeren gansch en gaar te verdonkeren. Maar indien ik waarlik sulken tale voere / so ben ik al te boos of bott. Boos / indien ik wete wat ik schrypve; en derhal- ven my niet schame self te tonen dat ik so geboele. Maar indien niet: so moet ik botter zijn dan ik ooit getweten hebbe / die niet eens en wete wat ik segge: so ik boos hebbe / God en sijn geheilgd Woord te eeren met alsulken tale / die niet anders verstaan kan worden dan dat mijn voorneemen moest zijn / den luister van des Heeren Woord te ver- donkeren. Schrikkelijk opsett voorzwaar; dat God verhoede! Maar wat heeft die mannen tegens my dus opgesett / om so lasterliken taal van my te spreken. Iffer reden? isser oorzaak in mijn Boek te vin- den? Sy seggen ja / en dat het uit Extracten en Bylagen blyken sal; die sy wel by hun Request overgeleverd / maar hier niet goet gebonden heb- ben by te stellen. Ik hebse eventwel: en sal derhalven desen blinddoek van des Lesers oghen afnemen / waarin sy met 8. letters van het A B C. so beclerhande lasterlike misdaden tot mynen laste hebben tsaamgeweven / sonder 't minste van den inslagh van die scheeringe te tonen: 't welk ik doende / haast den Leser wel wat anders sal doen sien.

Dat meinten sy te geven door een bygeboegd geschrift / 't welk sy noemen

Extract uit het Boek van D. Balthasar Bekker, de Betoverde Weereld geintituleerd, so als dat tot Leewaarden in 8°. gedrukt is.

Hoe verre sy met dit Extract ter goeder trouwe gaan of niet / sal in 't vervolg van stuk tot stuk noch moeten blyken : maar dit is voor eerst niet trouwelik noch byzonderlik gedaan / dat sy den druk van Leewaarden te bate nemen ; door diense weten datter is een later druk / daar in ik my op verscheidene plaatsen nader verklaard hebbe. Doch daar op en hebben sy niet willen sien : maar wel / so in den nieuwendruk het nietws te binden ware / daar sy het op bitten konden. En ik achte dat sy met meer schijns verdacht zijn moeten / dat sy aan de Heeren de verschte kennisse van saken niet en hebben willen geven / maar slechts in plaats van bewijs het in de handen steken. Want het is insonderheid aanmerkens weerdig / dat dese mannen willende mijn Boek verboden hebben / so als het in 8°. is gedrukt geweest / en so als het nu in 4°. is herdrukt / en noch verder staat gedrukt te worden : van 90. plaatsen niet meer dan eene uit het Boek self / en eene uit de Voorrede / so als het nu in allemans handen is in 4°. voortbrengen ; en alle d' anderen uit den druk in 8°. diense self beleden dat nu niet en wisten te bekomen / ten ware voor groot geld : dat sy er self niet voor te koste wilden doen ; wanneer de Ed. Mog. Heeren Commissarien tot de kerckelike saken sulx van hen begeerden. Dus wesen sy de Heeren daarmede op een doop daar geene huysen stonden ; en toonden so met een / hoe veel datse over hebben / wanneer 't maar weinig gelds kost / voor den luister van het Woord des Heeren / voor de eere van den opperleermeester Christus / en de H. Profeten en Apostelen. Immers dienen sy ook desen altaar des Deputaatschaps niet voor niet. 't Was dan niet de siekte van den heere Pensionaris Ravens, noch de dood van den Secretaris Schagen, 't gene hen belett heeft van op hem request ene favorabele apostille te bekomen ; (gelijk sy in de laatste Synodus het daar op schoben) maar datse gereeder waren tot beschuldigen dan tot bewijzen ; en datse Heeren voor hadden die uit hunne eigene oghen wilden sien. Maar laat ons hunne vordere beschuldiging en bewijs eens horen. In 't selve voor te stellen sal ik openhertiger gaan dan sy : want ik sal de plaatsen in mijn Boek aantonsen / niet alleenlik so als syse aangetekend hebben na den druk in 8°. maar ook na den tweederlepen druk in 4°. den eersten daar het II. boek 35 / en den tweeden daar het 36. hoofdstukken heeft. Daar by wil ik den Leser vriendelik gebeden hebben / dat.

dat hy self de moeite nemen wille / d' aangevessene plaatsen in 't Boek selve na te sien; op dat hy wete hoe een woord of rede daar te passe komt / en hoe troef of niet deselve van de Deputaten uitgetrokken zijn. Want alles hier nu uit te schryven / soude 't werk te lang maken; en den Leser dan noch evenwel in twyfel laten / of van my ook niet een kunstje in 't verhoften of ver-
lengen moghte zijn gepleegd. Het Request vervolgt aldus.

Gansch oneerbiediglik spreekt hy van de H. Profeten en Apostelen, lit. A en niet min oneerbiediglik van onsen oppersten meester Christus selve, lit. B.

Hier op geven sy mi dit bewijs van 't eerste.

Lit. A.

§. 399. H. 8. § 6.

Ondertusschen seit de Schrift, dat de Engelen Geesten zyn, wanneer syse gediensfige Geesten noemt. Hebr. 1: 14. Maar uit Davids woorden Psal. 104: 4. is dat so licht uit te bewysen als men meent ---- sonder dat komt met den ganschen inhoud van den Psalm op het naaste over een, datmen dit vers van den Wind, en 't Vuur des donderblixems magh verstaan. Want de draad der rede is op Gods wonderwerken in 't natuurlyk beloop van Hemel ---- toegepast ----. So dat Gods werken in de Lucht, op der Aarde, in de Zee het gedurig onderhoud van desen Loffang zyn. Om dese reden ging ik lichtelik van alle oversettingen af, so my Paulus daar aan niet en hielde.

Sie daar / Leser / het bewijs mijner oneerbiedigheit ontrent de H. Profeten en Apostelen. Maar uit welke deser woorden sal dat nu te perffen zijn? Want wat my belangt / ik bidde / lees doch in mijn Boek dese afgezochte rede achter een vol uit; en gy sult wel sien wat ik daar in seggen wil: te weten dat die text van d' Engelen spreekt / so als het Paulus neemt: maar sonder dat men soude Davids woorden anders oversetten. David een Profeet en d' Apostel Paulus worden tsamen vergeleken / en de laatste als uitleggher van den eersten boven alle oversettingen gesteld. Is 't dan oneerbiedigheit aan den Profeet David / dat ik enen Apostel tot sinen uitleggher neem; of aan den Apostel Paulus / dat ik hem boven alle Oversetters stelle? Of hebben sich misschien de mannen in de plaats alhier vertast / datse die een weinig verder op de letter C hadden sullen stellen / tot bewijs dat ik de Oversettingen taxeere? Want om eenen Paulus van alle Oversettingen af te
3
willen

willen gaan, of daar by te blijven, is dat niet genoeg dezelfde getaxteerd.
Maar wat sullen onse mannen seggen / alse lesen in mijn KORT BERICHT,
pag. 70. (of 36. na den tweeden druk) dat Petrus Dathenus hier in sinen
Nederduitsche kerke / met de Deputaten der Synode van Noordholland
daar in volgen / tegen Paulus en tegen alle Oversetters aan: aldus singen:

Van den winden, die licht zijn ende snel,
Maakt gy owe posten en boden wel;
Vyer en tempeelt zyn de dienaars bequame
Uwer gerechtigheid alle te same.

Op den selfden sin heeft het Ambrosius Lobwasser in het Hoogduitsch
ook gerijmd.

Zu Engeln machestu die schnellen wind,
Die du ausendst gleich wie postbotten gschwind;
Donner und blitz mit ibren fewerflammen
Haben bey dier der diener ampt und namen.

De Fransche en Walsche gereformeerde kerken volgen ingelyk Clement
Marot / aldus eenparig singende.

*Des Vents aussi diligens & legers
Fais tes herauts, postas & messagers:
Et foudre & feu, fort prompts à ton service,
Sont les sergens de ta haute justice.*

Maet daer de gansche kerke / so verre sich de naam strekt van gereformeed /
in Duitschland / Frankryk en de Nederlanden / gelijkelik van Paulus
en van alle Oversetters asgaan / met hun singen in de kerke.

Het Latynsch gerijmde Psalmboek van Andreas Spethe stemt den ande-
ren mede toe / het selve dus vertalende.

*Sunt angeli flatus tuos loques,
Et nunciant mandata praeceptes:
Fulgur fero cum fulminis fragore
Et flammis seruit tibi calor.*

Cobanus Hessus / door wiens Latynsch Psalmboek / in den jare 1540 ge-
drukt / ik enen bylef van Doctor Luther vinde / vanden 1 Aug. 1537. waar
in hy het ten hoogsten prijst / heeft het mede aldus vertaald.

*Qui flammis ignemque tuos facis ossa ministros,
Ut sint praecox ventus & aura tui.*

Zuchanamus ook also.

*Apparent accensa aura, flammagut ministra,
Ut iussa accipiant.*

Deze voor 110 jaren al tot Edenburg overleden zijnde / heeft also de eerste enden der herstellde Schotsche kerk onder koningin Elisabeth beleefd. Laatstelijk heeft ook de heere Marnix van St. Aldegonde / d' oudste aller Nederduitsche Oversetters / 't eerste deel van 't veers wel twijfelachtig / maar het ander evenwel al op den self den sin vertaald en gereijnd. Want dus geeft hy 't ons te lesen. Van geesten maakt hy sijne Engelen, en van vlamnende vyer sijne dienaars. In rijm aldus.

De geesten bruikt tot sijn dienstenglen snel,
Die altijd staan gereed op sijn bevel;
De vlammen vyers tot boden ende knechten,
Die sijn gebod getrouwelik uitreghten.

Welke vertalinge Joannes Gerobulus / predikant laatst geweest tot Utrecht / met d' uitlegginge van Beza tsamenvoegt / die hy aldus doet luiden: Hy [gebied ende] gebruikt de Winden niet anders, dan offte sijne boden waren; ende den Blixem als sijne dienaars ende knechten. Calvinus volgt den self den sin; en Musculus / sijn tijdgenoot / seit / *qui sensus mihi arridet*, welke sin my best gevalt. Coccejus. *Vult Piscator, Angelos omnino esse subiectum: cuius opinionis nullum video fundamentum*, Piscator wil enkelik, dat hier van d' Engelen gesproken word: van welk gevoelen ik gansch geen grond en sie.

Sie daar / Leser / so veel treffelike mannen so van d' oude als van onse nieuwe Nederduitsche Oversetters afgaan / sonder datse sich van Paulus daar aan laten houden. Segt derhalven / dat alle onse kerken / en so veel geleerde mannen / gansch oneerbiediglik in opsigte van de H. Profeten en Apostelen gesproken hebben; afgaande van de oversettinge die van Paulus is gevolgd: en fiet / hoe ik my daar aan houdende / den selven meer eerbiedigheds bewijse dan van iemant hunder allen word gedaan.

Ik hebbe dit / als 't eerste staaltje / wat uitvoerliker behandeld: om den Leser te doen sien / wat ruime van stoffe my ter hand is / so ik die in alles soude willen aanleggen. Echter sal ik my in 't volgende bekorten; niet uit gebrek; maar om den Leser niet te overladen / en om dat de tijd my ook ontschiet.

II. §. 436. *sub finem*. [tegen 't einde] II. 12 §. 3.

Ik sie dat dit alles so verbloemder wijze gesegd word, gelijk het ook met die drie boodschappen in een gesichte was; datmen qualik weten magh, wat er af te seggen zy.

Die

Die de plaatse na liet daar sp dese woorden uit getrokken hebben / sal niet weinig werks behoeven om daar in te vinden d'oneerbiedigheid, die ik door also te spreken aan de H. Profeten of Apostelen bewijse. Ik zegge daar voor eerst / dat de Schrift van Michael en Gabriël, twee naamkundige Engelen / Openb. 12: 7 / 9. 1 Thess. 4: 16. Dan. 10: 13. en 12: 1. en 8: 16. en 9: 20. Luk. 1: 11 / 19. 26. verbloemder wijze, dat is / oneigentlik en by gelijkenisse spreekt. Is dat qualik geseid / so moeten sp 't dan eigentlik verstaan / dat Michael met den Dyaak of Satanas gebochten heeft / en den selven uit den Hemel ne-derwaarts gesmeten. Maar onse Oversetters moghen seer wel lijden / datmen niet afkeentlik dit / maar ook 't verschijnen van den Satan voor Gods troon / Job. 1. en 2. figuurlik (dat noem ik in duitsch verbloemder wijze) sal verstaan. Want daar aan is / seggensse op Openb. 12: 8. N°. 10. niet veel gelegen. Maar daar moest by veel aangeleggen zijn / by aldien daar sulken grote oneerbiedigheid aan de H. Schryvers in gelegen ware. Of soudemen geloben moeten / dat d'Engelen geesten zijnde nochtans vleesch en been / en oggen hebben om Gods angelighe te sien; (of God self een aangesicht) of voeten / om voor God te staan. So niet / so word dat mede al verbloemder wijze daar geseid.

Doch so het om de laatste woorden is te doen (want ik moet wel raden watse meenen) datmen qualik weten magh wat er af te maken zy: so moghen sij al wederom de Oversetters eben seer als my van oneerbiedigheid beschuldigen; want die weten 't mede niet: Dan. 10: 13. op N°. 40. tusschen beiden latende / of men Christus self / of enigen geschapen Engel door den naam van Michael verstaan sal; so staan sp rechter duidelik behend / dat deselve op den naam van Archangel 1. Thess. 4: 16. wel uitdrukkelik van Christus onderscheiden word. N°. 36. Maar dan wederom Openb. 12: 7. ens. werken sp op desen grond / dat Christus selve, na 't gevoelen van meest alle d'uitleggers, door den opperengel Michael verstaan moet worden. Waar uit ik dan met reden magh besluiten / dat onse Uitleggers en Oversetters / aangaande dese sake (sonder qualik) noch veel minder weten, wat daar af te seggen zy.

Indien dat nu gansch oneerbiedig van Profeten en Apostelen gesproken is / datmen sijne onwetenschap ontrent alsulke saken ofte woorden der Schrifture wil bekennen / daar de saligheid niet aan en hangt: hoe is het dan den meesten leeraars te vergeven / die op stoel of in hun schryven hunne weetenschap betonen / door de veelvuldige uitleggingen van hebreusch en griekische woorden; en dan noch de lesers en toehoorders in 't onseker laten / watse daar af maken sullen: self in saken van het grootst gewicht; om te weten of de Schrift van God of van den Duivel spreekt / gelijk Jes. 53: 10. of iet den naam van God of van een schepsel is; (dat dikmaal / seggensse / maar eenen stip verscheelt / of aan 't gelove van de Joden hangt) als Genes. 18: 10. en honderd diergelijke dingen meer. Als dat dan

dan al geseid is / so weet de leser noch toehoorder / noch de leeraar selve niet / wat daar af te maken is. Heb ik nu hier op noch niet genoeg geseid: so sal de Leser 't overige binden in mijn Antw. op d' Alkmaarsche Antpkelen / ter Viervoudige Beantwoordingen, pag. 11/69/70.

III. §. 570. *circa medium* [ontrent het midden] II. 22. §. 4.
II. 23. §. 5.

Wistmen nu te dier tyd de histori niet, so wistmen niet wat Judas daar by seggen wilde; gelyk wy 't nu niet weten.

Dit sal nu wederom gansch oneerbiediglik van den Apostel Judas zijn geseid / datmen niet en weet / wanneer hy van den twist van Michaël met den Duivel spreekt / wat hy daar by seggen wil. Nu so zijn my dese heeren schuldig te verklaren / wat hy dan daar mede seggen wil. Weten dat die beide mannen beter dan so veel geleerde luden / dan onse eigene en so veel andere Oversetters / die gelijkelijk bekennen dat sp 't niet en weten: ik wil 't geerne van hen leeren / en dan in de plaatse van die woorden dese stellen / dat ik seer wel wete wat d'Apostel seggen wil. Van gelijken ook dan 't gene volgt.

IV. §. 572. *sub initio*, [ontrent het begin] II. 22. §. 7.
II. 23. §. 8.

Wat maak ik dan van desen twist? Niet meer dan van verscheidene andere dingen, in de Schrift vermeld, daar niet van te maken is.

Voort eerst is 't seker / dat de schrijvers noch op heden niet en weten / watse maken sullen van dien twist / welken Judas seit dat tusschen Michaël en den Duivel is geweest. Voorts sal niemant my ontkennen / dat dit d'eenigste plaats niet is / waarover d' uitleggers onderling so seer verschillen / dat het konst is om te kiezen / wat men daar af maken sal. Volgens dien so magh ik seggen / datter in de Schrift noch verscheidene andere dingen zijn / daar niet af te maken is.

V. §. 617. *sub initio* [ontrent het begin] II. 24 §. 16.
II. 25. §. 18.

De sekerheid en waarheid der geschiedenisse sta ik toe; schoon by velen al van oude tijden af daar aan getwijfeld is. Maar om meerderen indruk van so merkeliken voorval op des Lesers hert te geven:

geven: so word de sake in 't vertellen met omstandigheden bekleed, die so niet geschied zijn als de letter mede brengt.

Dit siet op de historie van Job: wat oneerbiedigheid daar in van mij begaan is / valt mij duister om te raden. Want het kan niet zijn / om dat ik de waarheid der historie vast stelle: daar het heden en gisteren by hebreërsche en kristen Godgeleerden / *haud infima nota* met van de geringsten, (seit de heer Spanheim) voor ene uitbeelding ener versierde sake *rei sive personae* gehouden is; en het onse Oversetters self (als sius is aangewesen) over Openb. 12: 8. als figuurlijk hebben aange-merkt. Maar hoewel deselve eerst de waarheid der geschiedenis vast stellen / gelijk ik mede doe: so en laten sy daarom niet met een bekend te staan / daar de vertelling begint / dat dit gesheid word by gelykenisse, so als ik ook §. 20. in dat hoofdstuk aangetekend hebbe. Nu is dat vast de stijl en eigenschap van allerley gelykenisse / de sake te bekleden met omstandigheden die so niet geschied zijn als de letter medebrengt. Want ook deselfs de heer Spanheim dit toestaat Hist. Jobi c. 1. §. 3. *Mos Scripturarum, fingendi quandoque historice gesta, quae non nisi parabolice, seu virtuti in perfectissima effigie representanda, seu vitiorum tetro ad vivum exprimendo, quales v. gr. parabola Jothami Jud. ix. 7. Nathanis 2 Sam. xii. & id genus in utroque Instrumento complures.* Dat het in de H. Schriften gebruikelijk is, somtyds saken te versieren als geschied zynde, die 't nochtans maar by gelykenisse zyn: 't zy om de deugd op 't volmaaktste by uitbeeldinge te ver- toonen, of om 't vuil der ondeugd des te levendiger uit te beelden: als te sien is in de gelykenisse van Jotham Richt. 9: 7. van Nathan 2 Sam. 12. en dier- gelyke veel in 't Oud en Nieuw Testament. Dat is mede mijn gevoelen: so geloof ik / daar om spreek ik so. Maar is dat nu oneerbiedig tegen de Schriftuur gesproken / en moet mijn Boek daarom verboden: de Pro- fessor is de eerste geweest; waarom sijn Boek dan ook niet eerst?

VI. §. 408. *sub finem* [tegen 't einde] II. 8. §. 8.
II. 9. §. 8.

Doch de swarigheid komt op de woorden *belle*, *ketenen* en *dui- sternis* aan. Door alle drie word by de Hebreëren de Dood bete- kend. So dat de meininge kan zijn, dat sy tot straffe hunder on- gehoorsaamheid en ondankbaarheid, op ene sonderlinge wyse, an- deren ten voorbeeld gestorven zyn: 't welk met sulken verbloemde reden kragtigst gesheid word, om 't gemoed te bewegen.

Dat ik hier uit Daillon een ander gevoelen voorstelle dan men gewoon- lijk by d' uitleggers vind: daar en sal 't niet om te doen zijn; maar dat ik mis-

misschien in dese woorden ook gansch oneerbiedig van den heiligen Schryber spreke. Doch dat kan niet wesen 't gene ik van 't betekenen der woorden / helle, ketenen en duisternisse spreke: want die heb ik daar ter plaats duidelik genoeg betwefen. Ook en is het gansch geen oneerbiedigheid / te seggen / dat God d'ongehoorsaamheid en ondankbaarheid op ene sonderlinge wyse, anderen ten voorbeeld straft. 't Sal dan wederom op die verbloemde reden aankomen / die ik in de woorden des Apostels sie. D. D. Deputati, so 't schijnt / moghen geene bloemen rieken in den Lusthof van Gods Woord: daar nochtans onse eigene Oversetters poëtische wysen en allegorien in bemerken / gelijke over 't laatste hoofdstuk van den Prediker verklaren N°. 4. Zijn dat geen bloemen? doch alsulke die te kragtiger 't gemoed beweghen, gelijk ik spreke / en so even ook den heere Spanheim hebbe doen getuigen. Is dat oneerbiedigheid / te seggen dat God bloemen heeft in synen hof / die so kragtig zijn van reuk / dat die's menschen herte treft? Och wat rijker stoffe ware my hier niet geboren / om in 't plukken deser liefelike bloemen / myne diepste eerbiedigheid aan des Heeren heilig Woord / op 't alderklaarste te betonen: hadde ik te genwoordig geen haast / om tot verdere proeven voort te gaan! So meenen onse Oversetters / dat sy gansch niet oneerbiedig / maar wel seer eerbiedig van de H. Schrybers spreken / wanneer sy 't Hoge Lied van Salomo als enen geesteliken bloemhof goddeliker plantinge bemerken. Want onder den naam (seggende op den Inhoud van dat Boek) des Bruidegoms en der Bruid worden in dit Hoghe Lied onder verbloemde woorden beschreven de hertelike liefde en voortreffelike weldaden des Heeren Christus, &c. Siet daar / hoe verbloemde woorden tot de kraght der goddelike redenen behoren; en dienvolgens ook den leser dies te meerder tot eerbiedigheid verwelken moeten / daarmede myne oneerbiedigheid uit halen wil.

VII. §. 461. *sub finem* [tegen 't einde] II. 12. §. 11. II. 13. §. 11.

Dit doet sich klaarlik op, als na der Heidenen gevoelen gesproken, die alle onvoorziene hulpe den Daimones toeschreven, die van der opperste Godheid wege de saken hier beneden stieren.

Om dat het hier al mede niet op mijn gevoelen aankomt / dat ik daar verklare: so en heb ik niet van node / mijnen Leser tot den laasten druk mijns Boeks te wijsen; daar ik dese plaats noch wat nader uitgezeid / en daarmede getoond hebbe / wat my daar betwoog also te spreken. Boven dien heb ik 't geseid in mijn antwoord op d' Artikelen van Alkmaar / in myne Viervoudige Beantwoordingen p. II, 72. Maar voer so veel als dit mede tot bewijs van mijne oneerbiedigheid ontrent de H. Schrybers dienen sal; so moeten grote mannen my verschonen / die my voorgeaan met also te spreken. Coccejus over 't gene Paulus Hand. 17: 23. tot die van Athenen sprek /

spreek / meint niet dat hy hem onteert / wanneer hy hier voorzigtigheid in
 zijn beleid van redeneu bespeurt : dat hy / schoon de *Dæmones* self voor-
 quaad houdende, die van *Athenen* echter deselve voor goed en godlijk achten-
 dienstig yppende / hen daarinne niet mishagen wilde. So sprak dan *Paulus*
 volgens 't oordeel van *Cornejius* / na 't gevoelen deser Heidenen. Derhal-
 ven kan sulk seggen geen bewijs van oneerbiedigheid in desen zijn / of dese
 grote man is so wel schuldig als ik ben : insgelijc als *Doctius* / wanneer die
 seft / dat de Heere *Jesús* self na 't gevoelen van de Joden sprak / als was het
 valsch ; gelijk hier na p. 24. getoond sal worden.

VIII. §. 511. *ab initio*, [van 't begin af] II. 18. §. 2. II. 19. §. 2.

Daar toe heeft men, na myn oordeel, d' uiterste omsigtigheid
 van node. Want lo men slechts vlak wech op die spreekwyzen toe-
 tast, die de voorverhaalde dingen op den Duivel passen : so salmen
 onvermydelik enen God van hem maken, diergelyke nooit geweest
 is.

Dese plaatsse my ook in de laatste *Artikelen* t' *Alkmaar* voorgevoerd /
 heb ik in myne *Viervoudige Beantwoordingen* p. II/ 73/ 74. wel so duidelik
 verklaard / dat ik niet en wete / wat hier meer toe seggen sal.

IX. §. 677. *sub finem*, [tegen 't midden] II. 30. §. 1. II. 31. §. 1.

De H. Schrift op sulken wyse spreekende, en also verstaan datse
 dus van den Duivel spreekt ; heeft van ouds af tot gelegenheid ge-
 diend, om der Heidenen *Dæmones* in den Duivel te veranderen, en
 hem sulk een magtig bewind in de Weereld toe te schryven.

Hier op is mijn Antwoord in de *Viervoudige Beantwoordingen* p. II/ 74
 so volkomen / dat ik mede onnodig achte hier ter plaatsse meer te seggen.

X. §. 668. *ab initio* [op 't begin] II. 29. §. 3. II. 30. §. 3.

Om te weten wat dien jongeling gedeerd heeft, moet men na de
 reden die de Vader gat niet horen : also die met vooroordeel sprak,
 na 't gemeen gevoelen van de Joden, hier voor hen al geseid. En
 hoe sich de Schrift in 't spreken daarna voegt, is voor hen al ver-
 staan.

Hier sal dit de swaargheid nu zijn : of ik / by van oneerbiedigheid, de
 H. Schrift magh toeschryven / datse sich in 't spreken na 't gemeen gevoe-
 len.

len voegt, schoon dat op een vooroordeel gegrond zy? Dit stuk is al so lang en veel bedisputeerd / dat het niet meer veilig is / het selve iemand als het onrechtinnigs voor te werpen / behoudens d'eere van oprechtheid en breedzaamheid des genen die so doet. Want het is een van die so genaamde schadelike en aanstotelike Niewigheden, daarmen over 20. jaren noch de volgers van Corcejus en Descartes van beschuldigde: Doch waar over ook al lang ronds omme by de Classen en Synoden is besloten / datmen daar niet meer af spreken sal. Verhalven dese beide Deputati Synodi hier inne grotelyk misdoen / dat sy een van dese langbegrabene geschillen weder opgraven / en my in 't aangesichte werpen: insonderheid D. Jacobi / die een van dese so genaamde nieuwgesinden is / en also in desen tegen syn geboelen doet. Ook en konnen sy sich niet met den last der Synodus hier niet verschonen / dien sy in dit gansche werk te buiten gaan; so als in 't begin genoegsaam is getoond: noch daar is my ook die plaats niet voorgesteld geweest / so veel ik uit d'Antekeningen / van 't gene daar met my verhandeld is / bespeuren kan. Niet dat ik my het antwoord dus onttrekken wil: want dat is / so klaar en breed als 't nodig is / in de redenen ter aangemelde plaats van mijn Boek te vinden; so dat degene die daar onpartydig maar op letten wil / sich genoegsaam houden sal volstaan te zijn. Niet anderen / die niet zijn te voldoen / en heb ik niet te doen.

Tegen-bewijs.

Dat zijn dan nu 10. plaatsen uit mijn Boek getrokken / om mijne on-eerbiedigheid, den H. Profeten en Apostelen van my betoond / daarmede te bewysen. Doch al so klaar als 't is gebleken dat sulx niet en is; so sal ik hier nu tegen stellen even veel plaatsen / daar ik mijne eerbiedigheid boven anderen / aan Gods h. Woord ende desselfs Schryver te kennen geve.

(1) II. 8. §. 10. In desen heb ik al voor lang met droefheid aangesien, datmen sich tweefins te buiten gaat. Ende eerstelik daar mede: dat elk schier genegen is veel over sulke dingen te bepalen, daar de Schrift af swygt, of in 't voorbygaan, of wat duister spreekt; ondertusschen datmen over saken daar de H. Geest het meeste werk af maakt niet veel en doet. enl.

Het bewijs volgt daar dan aan. 't Is uit eerbiedigheid / dat ik het on-eerbiedig handelen van velen met de Schrift berispe: willende datmen verder niet sal spreken dan sy spreekt / en daar sy spreekt niet swygen sal; op dat een sterflijk mensche sich geen meester make van Gods levendig en kragtig Woord.

(2) II. 9. §. 10. Dan hier uit siet nu de Leser, hoe weinig ik myselven foeke: en dat ik de Schrift niet na myn hoofd wil buigen, om haar so te doen spreken als best op mijn gevoelen past; aangesien het weinig scheelt, of ik soude hier, de waarheid te geval, myselve 't wons tegen wylen. enl.

Die maar leest en wel bedenkt de rede daar ik dat op zegge / sal de waarheid van mijn seggen sien.

(3) II. 20. §. 1. Echter 't werde dan bevonden so als 't wil, so en sal 't getuigenis der Schrift, dat den oorspronk van des menschen sonde uit den Duivel is, niet den minsten twyfel lyden. En daarna §. 3. Doch in sulx te doen wil ik geenfins aan de waarheid van 't verhaal, dat daar af in Genesis te lesen staat, getwyfeld hebben. enf. Doch eens §. 27. Daar is so veel gebeurd, ende kan so veel gebeuren, daar den mensch de weghen wyse van verborgen is: datmen lichtelik misdoet door onseker gissen, over saken die God niet gewild heeft dat wy weten souden.

Dit altemaal geseld in opzicht der historie van 's Menschen Val in 't Paradijs / den Duivel toegeschreven in de Schrift / endoor Moyses onder het bedryf van ene Slange uitgebeeld: wil ik dan uitdrukkelijk / uit enkele eerbiedigheid aan de H. Schrift / datmen vastelk geloven sal / al is 't dat ons die onoplosselijke swarigheden daar in tegen komen.

(4) II. 32. §. 15. Wel hoe salmen langer menschelike Geesten onderscheiden en beproeven, gelyk Johannes leert; of een Geest uit God of niet uit God is: 1. Joh. 4: 1. by aldien de Duivel self, die als een schepsel niet alleen oneindig van God onderscheiden, en als d'alderbooste alderverdft van hem verscheiden, en reghtdraads tegenstrydig is, hem nochtans so wel gelykt? Daar na 't exempel en 't getuigenisse van Elihu bygebraght hebbende uit Job. 33: 14/ 15/ 16. so seg ik. Siet dien heiligen man, so yversuchtig voor Gods eere: hoe weinig denkt hy om den Duivel, als hy van openbaringe in den Droom is sprekende. In trouwen, hy wist al te wel, dat het God alleen is die sulx doen kan. En wat maakt ons dan so stout, dat wy onsen en Gods grootsten vyand goddelike eere doen: of hoe veel verschult dat van Afgoderye?

Wat anders doch dan ware eerbiedigheid tot Gods geheiligd Woord en openbaringen / heeft my dese woorden uitgeperst? En wat verschoninge sal d'oneerbiedigheid hier binden / der genen die den Duivel sulke werkingen en openbaringen door Dromen toeschryven / welke ik aan niemant buiten God / so de Schrift Gods Woord en God self God sal blyven / toestaan kan?

(5) II. 33. §. 14. Is het dan geen klaar bewys van voltrekte dulligheid, datmendingen die Natuur te boven gaan van den Duivel weten wil? &c.

Siet dus pvere ik daar en door dat gansche hoofdstuk / en op vele andere plaatsen / voor Gods eere en syns Woords / datmen daar so veel af aan den Duivel geeft: en ben ik dan noch oneerbiedig aan de H. Schrift? of zijn zp't / die sulke dingen als ik tegenspreke voostaan / en my dan so swaarluk noch beschuldigen?

(6) II. 35. §. 5. Laat ons dese beide laken tsamen voegen, Gods en syns Woords volltrekte heiligheid, enf.

Die dit bekend staat / en tot enen grond legt van al syn bewijs: is die oneerbiedig of eerbiedig aan Gods Woord en aan de Schryveren van dien?

(7) II. 35. §. 7. Maar waarom niet, (werptmen my voor) indien het God also believen moghte? Het kan hem niet believen. Waarom? Deselfdereden, om dat het onmoghelyk is dat God liege. Heb. 6. 18. Nu weet ik niet wat liegen en bedriegen is, so het dat niet is. Neemt, dat een bode, my van self onbekend, brengt my enen valschen brief, en God leent er self syne hand en zegel toe. Magh ik die in twyfel trekken? en so niet, moet ik dan ook niet geloven dat de brief van God is? En word ik van God self genoodsaakt, schoon ik waarheid soeke, om de leugen te geloven? Hoe verre komt de mensche te vervallen, dat hy God ten leugenaar moet maken, (ik schrikke 't woord te noemen!) om des Duivels groot vermoghen te bepleiten!

Siet / dus pberig pleit ik / uit eerbiedigheid aan Gods onseilbare schrypbers / vooz 't Woord dat sy beschreeven / en de godlikheid daar af met wonderdaden door Gods kragt bevestigd hebben: om daarmede te weerleggen die den Duivel achten moghelijk te zijn / en betamelijk vooz God hem toe te laten / dat hy tot verleidinge der menschen alle 't selfde doe.

(8) II. 36. §. 12. tegen 't einde. Dus word de Wijsheid die van boven is te kort gedaan, indien deselve ook van onder uit der Hellen komt.

Op dese wyse spreekt ik uit eerbiedigheid, die ik Gode en den heiligen Profeten en Apostelen verschuldigd ben; en daar ik vooz stryde / die ik niet wil hebben datmen in het allermint bekorten sal / gelijk ik achte datmen doet door sulke dingen als men doorgaans van den Duivel seit.

(9) In de Voorede van 't eerste deel seg ik pag. 10. Want of enigen van ons al te voorbarig zyn geweest, om 't getal der bewysreden tegens anders gefinden te vergroten, daar toe de Schriftuur op vele plaatsen te doen spreken 't gene in de woorden niet en leit: dat is voor hunne rekeninge; niet voor ons, die van beter wapenen voorzien zijn, om de waarheid voor te staan, daar de gansche Kerk op rust. Maar dit is een gemeen gebrek, dat elk syn verstand, of dat van syne meesters mede brengt, wanneer hy tot den Bybel komt; om denselven dan te schikken na den sin, welken hy, sonder grondig onderzoek, als hem aanvalligt, eerst verkoren hadde. Dat deklal van vooroordeel neem ik wech; en sie dan watter overblyft, om 't onsydig oordeel uit te vinden, dat den reghten sin der Schrift verklaart.

Die dus vooz de achttinge der H. Schryfture pleit / sal die noch van on-eerbiedigheid beschuldigd worden / door de genen die sich self aan 't gene dat hy hier bestraft / vooz een deel ten minste schuldig maken?

(10) En self konnen sy my op de letter D van geen verkleininge der Leeraars enigfins beschuldigen; dan uit woorden daar ik vooz d' onseilbaarheid der goddelike Schryften stryde: gelijk dit volgende van sulken inhoud is.

In de Voorede van 't I. deel pag. 9. Met sulken gemoede heb ik dan ook niet geschroomd, in het tweede boek Gods H. Woord op verscheide plaatsen anders te verklaren, danmen wel tot noch toe heeft gedaan. Die daar

daar is niet so wel en niet, dat het is om Gods eere te vergroten, als de syne diefe anders heeft verklaard daarmede word verkleind, die toont so, welk van beiden dat hem meest ter herten gaat, Gods of syn eigen lof. Ik webderom, die ook in haar gevoelen ben geweest, geef de myne geern ten besten, op dat God verheerlikt werde, en de waarheid in het licht gesteld. **Diet daar mijne oneerbiedigheid, en der anderen eerbiedigheid voor Gods Profetisch en syn Apostolisch Woord**

Du moest het niet gebueren / dat ik in 't getal der blykelykste betwijfen tegen mijne aanklagers te kort soude komen; 't is beter datter noch een overschiete. Laat dan dit volgende het elfde zijn.

(11) II. 35. §. 1. op 't einde. Wy sullen klaarlik sien, dat Gods allerhoogste eere, en syn alderheiligst Woord van der menschen saligheid niet en kan versekerd worden, so die dingen waar zyn daar ik tegen schryve.

Die niet sulken oogmerk schryft / die dat voor een sijner drie hoofdegronden neemt / dat de waarheid van Gods heilig Woord versekerd werde; sal die noch van oneerbiedigheid ontrent het selve Woord beschuldigd werden? Du volgt hunder eerste beschuldiging het tweede deel.

Op de letter B.

II. I. §. 487. *Sub initio* [op 't begin.] II. 15. §. 7. II. 16. §. 7.

Want voor eerst is 't seker (hier na sullenwe daar af de proeven sien) dat hy menigmaal der Joden meeningen, waar of niet waar, so als die zyn, tot gronden van syn seggen neemt.

Hier over heb ik my wel duidelik en ernstelik op de synodale Artikelen verklaard / als in mijne Viervoudige Beantwoordingen pag. II. 76. 77. te sien is: waarhenen ik den Leser wyse; sonder anders let daar by te doen / dan dat ook vader Voetius so spreekt als ik te deser plaats doe. Want in 't I. deel sijner Disputatien pag. 979. op de vrage / of 't bewijs van 't onverschheid der buse geesten in obersten en onderdanen / genomen uit Matt. 12: 24 / 16 / &c. daar Beëlzebub een overste der Duivelen genaamd word / voor bondig doorgaan magh; geeft hy dit tot antwoord. *Nos malimus negare, aut saltem iniquum. Sunt enim verba Phariseorum, quorum theologia non erat infallibilis. Et Christus, dum hanc hypothesein eorum repetit solummodo, exsecratur eam nec probat nec improbat: sed tantum assertionem principalem impugnatur, quod Satanam per Satanam ejiceret.* Wy souden 't liefst ontkennen, of ten minsten tusschen beide laten. Want het zyn de woorden van de Fariseën, welker Theologie niet onseilbaar was. En Christus dese hunne onderstellinge blotelik herhalende, kent die daarmede niet voor goed, noeh en verwerptse niet: maar bestrijd alleenlik hunne voorneemste onderstelling, dat hy den eenen Satan door den anderen uiddreef. Laat de schryvers van 't Request

mi eens seggen / wat onderscheid hier tusschen dese woorden en de mynen 3p. So sulken groten leeraar noch in desen niet genoegsaam voor getuige strekt: so moeten my de Oversetters selve helpen: niet tegenstaande so veel ongelijks als men seft dat ik hen doe. En dit is iets dat my een vriend/terwyle dit blad onder de pers is / in mijn huis komt seggen / 't gene hem in 't lesen van den Bijbel onder oghen is gevallen. Over 2 Kron. 2: 13/ 14. seggende onder anderen op N°. 24. dat somtijds in de H. Schrifte enige worden ingevoerd te spreken, niet na de waarheid, maar na hare meininge: welker woorden de H. Geest wel verhaalt; maar daarom niet toe en slegt. als 1 Sam. 4: 8. Mar. 6: 1. Joh. 1: 45. &c. Nochtans laat dus de H. Geest de menschen in die doling blyven; also God nooit enigen mensche van alle dolingen of gebreken heeft verlost; maar so lang als dit leven duurt noch enige onbolmaakttheid in ons over laat. In de plaatsen daar sy hier op wijzen siet men dat de Schrift niet blotelik der Joden woorden meld/ die Jesus noemden Nazarener; maar self Nazaret den naam geeft van zijn Vaderland: ja dat de Heere 't self liet aan sich leunen / en ook d' Apostelen hem Nazarener noemden: sonder datmen leeft dat hy of sy den menschen 't reght bescheid gegeven hebben / dat hy geboren was te Bethlehém; niet tegenstaande dat so veel daar aan gelegen was / om te tonen dat hy was de Christus / na de Schriften? Men sie de plaatsen na Luk. 24: 19. Hand. 2: 22. vergel. met Matt. 2: 4/ 5.

12. II. §. 645. *Sub initio* [op 't begin] II. 27. §. 2. II. 28. §. 2.

Te weten, dat onse Heere Jesus, wanneer hy op aarden wandelde, nooit in sijne leeringen liet blyken, dat hy gekomen was om --- de dolingen ontrent de enkele bevattinge der saken; maar alleenlik om degene die de seden en den Godsdienst betreffen te verbeteren. Sulx blijkt genoegsaam uit verscheidene bescheiden, die hy op dese en gene voorvallen gaf: daar hy niet voorby gekonnen hadde de dolingen te ontdekken, indien 't syn oogmerk geweest ware. Op de vraghe, *wat doende sal ik 't eewig leven beërven*, seft hy niet, dat het niet doen te doen is; maar, *onderhoud de geboden*. Matt. 19: 16, 17.

Dit selve is my ook tot Nikmaar voorgehouden; en derhalven al genoegh beantwoord in myne Viervoudige Beantwoordingen p. II/ 76. Doch daar had ik dit niet by te seggen / dat sy myne woorden dus breed uittrekken: enige weininge / gelijk hier is geschied / nochtans uit gelaten hebben; die nochtans de sake noch wat meer verklaren. Want mitsdien de Heere Jesus eben seer bequaam was om den menschen in de kennis der Dingen als in Belooffaken onderwys te geven; somen kan voortgaan / 't gene

gene ik zegge / dat hy 't eerste niet en doet ; het en heeft geen reden / om my over 't ander te berispen. Want so wel als hy degene is die ons den Vader openbaart / so zeker is hy ook 't waarachtig Licht, dat enen iegeliken mensche verlicht, komende in de weereld. Johan. 1 :

19. III. §. 646. *sub finem* [tegen 't einde] II. 27. §. 9. II. 28. §. 9.

En 't gene nader ter sake komt : over de Geesten self en hun bedryf, heeft de Saligmaker sulken taal gesproken, die na de letter verstaan so ongerymd is, dat het niet gelykt ----. Geeft hy so veel toe in een stuk dat syne eere so naby betrof : so maghmen lichtelik sien, dat syn oogmerk niet en was, de menschen teffens van de dolingen te verlossen, die sy in hun spreken toonden, wanneer hy slechts op 't gene dat de vrage was behoorlyk antwoord gaf. Ja dat hy sich self wel met de dolingen behielp, om den tegensprekeren met hunne eigene woorden den mond te stoppen.

Dit uittreksel hoet wel lang / is nochtans veel te kort. Want het gene van hen uitgelaten is / daar het dwarsche streepje staat / is 't bewijs van alles dat daar voor gaat / en dat daar aan volgt. Dies heeft de Leser anders niet te doen / dan 't geheel slegghs wel te lesen / en den draad der gansche rede na te sporen. Voorts moet ik hem wederom te rugge wysen na myner Viervoudige Beantwoordingen p. II/ 76. daar ik desen draad en tsamenhang ook tone ; welke na behoren nagesien / hem niet so vzeemd sal laten dinken / dat sich onse grote meester Christus self ook met de dolingen behielp / om den menschen met hunne eigene redenen den mond te stoppen. Myne blote woorden dus ten toon te stellen / en de redenen te smoooren / of voorhy te gaan / is maar tegenspreken / dat my niet bekeeren kan / indien ik tole ; maar men moest my wederleggen. En dus blijf ik by het woord des Heeren : heb ik qualik gesproken, so overtuigt my dan van 't quaad ; ende indien wel, waarom slaat gy my ? Joh. 18.

Tegen-Berwys.

Maar siet eens wat ik hiernu tegen hebbe / om uit noch meer plaatsfey van mijn Boek van hier uitgetrokken zijn te tonen / dat ik meer eerbiedigheds aan den Heere Jesus geve dan de gene die my hier van oneerbiedighcid beschuldigen. Want dus is het dat ik onder anderen van hem / en in opsight van de eere / die elk mensch aan hem verschuldigd is / met voller herten en holmondig sprekke.

(1) II. 29. §. 15. Des ik nu vrymoedelik ook zegge : wech van hier met den Däivel ; en laat Christus d' eere hebben, diemen onbedachtelik aan bosc geesten

sten geeft. Want men zegge my eens, wat meer is; dat duisenden van Duivels; of dat Christus gansch alleen door goddelijke kragt twee duizend swynen tussens met den geest van dulligheid slaat, en van boven neer in 't water stort. Dus verklein ik hier het wonderwerk des Heeren niet; maar vergroot het noch veel meer. enz.

Dooz dese woorden / en deredenen daar voorgaande en die volgen / stell ik my met ernst ter weere / vooz de eere en achtinge des Heeren Jesus. De Leser / willende de moeite nemen om het byzeder na te sien / sal van self genoegsaam sien wat ik daar zegge; en dat al de kragt van mijne redeneeringe beruyst op die eerbiedigheid / welke ik den Heere Jesus wil betoefen hebben.

(2) II. 30. §. 11. Heeft dan Jesus waarlik sulken Duivel uitgedreven; so heeft hy slechts daarmede getoond, dat de werken van de snodeste schepsels onder syne maght stonden: Maar was het louter siekte, gelyk als ik 't verklare, in voegen dat de Duivel ganschelik daar buiten was; so was 't een werk van God. Segt my nu eens die onpartydig spreekt, welk is den Soon des menschen meerder eere, dat hy op aarden maght heeft over 't werk des Duivels, of over 't werk van God?

In dese woorden en den ganschen tsamenhang der rede geef ik duidelik te kennen / dat mijn toeleg waarlik is geweest / den Heere Jesus met behoorlike eerbiedigheid in alles te erkennen; en dat ik self ook mijn betoef wel meest op sulke gronden bouwde.

(3) II. 21. §. 12. D'Engelen Gods kragtige helden, die altyd voor sijn aangesichte staan, hebben ten hooghten maar tot sondige menschen gesproken: en soude de vervloekte Duivel Gods eigenen Soon op sulken wyzen aangesproken, en gins en weer geslingerd hebben? Verre zy 't van ons, de Schrift in sulken sin te nemen, die slechts onbetamelyk om denken is.

De gansche kragt van mijn betoef / waarom dat dese Schrift / van des Duivels eigentlike tsamen sprake met den Heere Jesus Christus na de letter niet te nemen zy; haal ik daar uit die eerbiedigheid / welke wy hem schuldig zyn: bezre dan van daar / datmen my aan oneerbiedigheid met de minste reden soude kunnen schuldig maken.

(4) Doozts wil ik mijnen Leser bidden / dat hy eens met opmerkinge herleese het 34 en 35. hoofdstuk van mijn tweede boek: en my dan eens segge / of hy daar in niet gebonden hebbe ene reex van duidlike betoefen / hoe ik strepde vooz de eere van den Heer en Saligmaker; en dat my strekt vooz 't alderkraghtigste betoef / om dat geboelen / dat de menschen van de groote maght en kragt des Duivels hebben / te weerleggen.

't Request vervolgt daarna aldus.

De nieuwe Nederduitsche Oversettinge taxeert hy niet alleen, contrarie de Synodale Resolutie van den jare 1674. ende by uwe

Ed. Gr. Mog. in den jare 1675. geapprobeerdende gearresteerd: maar schildert deselve ook op sulken wyse af, dat de eenvoudige, en die sich op de grondtaal niet verstaan, met recht mogen twy- felen, of sy ook in gemelte Oversettinge wel het eigen Woord Gods lesen. Lit. C.

Van de heilige Schypbergen en den opperleermeester Christus gaans tot de Oversetters over; in welker aansien sy my tweefins poghen te beswa- ren: als niet alleen deselve stoutelik taxeerende, maar ook op het leelijk affchilderende; het eerste zijnde tegens Resolutie van den Staat / en het ander tot groot nadeel van d'eenvoudige Gemeente. In beiden doen sy dat hen niet betaamt. In 't eerste / datse 't gene ernstig moest behandeld worden / niet in ernst; maar eensdeels tegen beter weten hier te passe brengen / en anderdeels ook d'ene tegen sijn gemoed. Tegen beter we- ten is 't / datse sich op sulken Resolutie beroepen / welke 17. jaren oud / en in 10. artikelen bestaande / niet een jaar lang in een artikel onderhouden is: en dat allermint aangaande 't gene daar sy my nu af beschuldigen. Want gelijk den aart der menschlike verdorvenheid van den Apostel Rom. 7: ons beschreeven word / dat de sonde overvloediger word sondigende door 't gebod: so heeft men tseker ook gesien / dat de mode so van spreke als van schypen na die Resolutie te kragtiger is doorgezoken / om de Oversettinge te taxeeren. En hoewel 't de tegenstanders van Coccejus en Descartes zijn geweest / die sich niet alsulken Resolutie tegen hen gewa- pend hebben: so hebbense daarna / siende dat de so genaamde schadelike nieuwigheden daar door niet verworpen waren / maar veel eer by synodale Resolutien geveilligd wierden / verbiedende voortaan daar af te spreken: deselfe mode nagevolgd; en om te tonen / dat sy mede in de talen niet on- kundig waren / tot den minsten Proponent toe / d'Oversettingen begon- nen te taxeeren: 't welk ik als ene welbekende sake niet van noden hebbe te betwijfen. Behalven dit so kan 't aantrekken van die Resolutie den schyp- ber van 't Request. D. Jacobi niet met ernst zijn afgegaan: also ik ben ge- houden te geloven dat hem die Resolutie gansch niet behaagt; en dat hy ongelukkig soude zijn / (of hem selven immers daar voor houden) so hy daarna leven moeste. Geve dat derhalven hier op sijn gemoed / hoe hy my dus wil doen straffen / door alsulken wett / die in de weerd niet be- kend zijn soude / moght het gaan na sijnen sin.

Ende wat het andere betreft / dat sy spreken van d'eenvoudige Gemeen- te: dat en is hen lang geen ernst / so sy niet en willen dat deselve paapseh sal worden; om de nieuwe Nederduitsche Oversettinge / gelijk in 't Paus- dom d'oude Latijnsche / haar als autentijk te doen erkennen. Want sy zijn so weinig niet ervaren in de Godgeleerdheid / of sy weten dat dit is het
selfs

zelf de dat ons de Papisten tegenwerpen; dat de Bijbel gansch onseker
 word/so men af wijkt van de *Versio vulgata* gemeene Oversettinge, die by hen
 is de Latijnsche. Want dus disputeeren Bellarminus en Amesius daar
 over tsamen. *Bellarmin.* De kerke soude qualik bereght zyn, so sy in ge-
 wichtige saken niet en moght betrouwen op den Latynschen Bijbel. *Ame-
 sius* daartegen. 2. Nochtans is de Kerk in so verre voorsien, datse altyd
 Oversettinge, gehad heeft, die in de swaarste saken gesond waren, welken-
 men in maten en voegen betrouwen moght. Ook heeft de Kerk, als sy vlyt
 aanwenden wilde, altyd eniger maten tot den oorspronkeliken text kon-
 nengaan. Daarom is 't dat onse luiden (hoe jonger en onervarener hi
 talen hoe meer) de Gemeente ook so dikwijls na den grieksch en he-
 breuwtschen grondtext wijsen; wanneer sy onse beste nietwe Overset-
 tinge taxeeren. Deselver redenen zijn wijsdopiger te binden by Polanus Synt.
 Theol. lib. 1. cap. 42. Daar by soud ik nu de schrypbergs van 't Request wel wil-
 len vragen / of sy iet meer booz hebben met die Resolutie der Heeren Sta-
 ten / of ontrent de eenboudige gemeente / dan die taalkundige Sixtinus
 Amama in sijne Bybelsche Conferentie, ter voorrede pag. 44. op den na-
 me der geleerden onser Kerken schryft. *Te weten.* Dat wy nooit enige ge-
 dachten gehad hebben, om dese of enige andere Oversettinge ter weereld
 voor autentyk, ende in alles den oorspronkeliken Text conform, de Kerke
 Gods op te dringen. Maar ter contrarie altoos hebben staande gehouden,
 dat alle Oversettingen moeten beproefd worden aan den oorspronkeliken
 Text; ende niet verder voor Gods Woord moeten aangenomen worden,
 dan voor so veel als sy met den oorspronkeliken Text accordeeren. Maat
 ook / hebben sich de Synoden self aan die Resolutie wel gehouden? na-
 dien sy tsevert/op 't eerst aangeven van Casparus Sibelius Predikant tot
 Deventer/ den Bijbel van menigte drukfouten/die d'Oversetters self in
 den eersten druk gelaten hadden/gesuiverd hebben:ende heeft men tsevert on-
 der aan de tijtels der Bybelen na dien tijd gedrukt/gesteld/dat deselve volgeos
 gemeene ordre der Kerken verbeterd zijn. Selfs aangaande de vertalinge/
 hebben alle de Synoden onser Nederlanden van den volnecstigen Thoma-
 mus predikant tot Groningen verscheidene tastelike fouten overgenomen:
 in elker verbetering sy noch ten achteren zijn. Maar dat is d'Oversettinge
 niet indirectelik, maar wel directelik taxeeren. Wat sullen wy nu langer
 den Papisten seggen: onder welken Sanctus Pagninus een prediker mo-
 nik de byzheid gehad heeft/ self van den Paus Leo den tienden (tegen
 welken Luther eerst opstond) aangepord zijnde/ om ene geheel nietwe
 Oversettinge des Bijbels te maken; niet tegenstaande dat sy hadden die
 booz seide *Vulgata*, of gemeene Oversettinge? En wie isser die op heden
 schier niet volgt verscheidene uitleggingen en oversettingen van geleerde
 mannen / na onse Oversetters opgestaan; over dese en gene plaatsen der
 Schryfture / directelik afwijkende van den text der nietwe Oversetters?
 daar ik menigte exempelen af geven konde / so de tijd het toeliet
 ende saak 't vereischte. Na die alle komt een predikant in Friesland een
 grieksch

grieksch woord van d'uiterste aangelegentheid / tegen alle oude ende
 nye Oversetters aan/in wat taal het soude moghen zijn / verduitschen.
 Te weten Openb. 20: 5. daar sy alle seggen dat de 1000. jaren al geeindigd
 zyn , wil hy hebben / begonnen zyn. En dit boek is by de Theologische
 Faculteit tot Franeker geapprobeerd: gelijk een ander by de Classis van
 Leeuwarden / noch onderhanden / waar in een jong Predikant / opsette-
 lik de seilen onser Oversettinge aan't licht sal brengen; om de Kerken/
 so ik meine / tot verbeteringe te bewegen. Geen van beide schryvers
 moeten hier van my geoordeeld zijn: maar ik dan ook van dese twee
 Gedeputeerden niet. Nu wil ik voorts den Leser wijzen tot mijn ant-
 woord op de Alkmaarsche Artijkelen / mijner Viervoudige Beantwoor-
 dingen pag. II. 82. 83. 84. en dan noch ten overbloed na
 seker boerken/ dat een geleerd man op den naam van Godelief Waarmond,
 op de Waarschouwinge (so 't hiet) des Classis van Sevenwolden in
 den jare 1682. uitgegeven heeft; het selve ook noemende Waarschouwinge
 aande Friesche Kerken; het II. deel: zijnde een auteur die by den schryver
 van't Request/ mijns bedunkens/niet gewaakt sal worden. Doch laat
 ons eventwel't bewijs eens sien.

14. I. §. 604. *in fine* [op 't einde] II. 24. §. 13. II. 25. §. 15.

Doch het gaat ſo met de Vertalingen, Leſer; Overſetters worden dikmaals uitleggers; ſo als ſy den ſin verſtaan, ſo ſchikkenſe de woorden, in plaatſe van de reghte betekenis der woorden uit der ſelver afkomſte, gebruik en ſchikkinge eerſt na te ſpeuren; en daar uit dan den ſin na eiſch der ſaken te verklaren.

Dier diende mi wel te seggen / wat in dese woorden mijne
misdaad zy : dat ik als Overfetter en niet alleen daaraf sprekken : aan d'an-
derer schijnt dat spijkert niet veel gelegen laten / als maar de nieuwe Nederduit-
sche Oversettinge versekend is. Nochtans is buiten Nederland het grootst
getal van die eenvoudigen, die sich aan den Bybel houden in saken van 't Ge-
loof en van de Saligheid. Nu / ik sal my over 't een en 't ander even veer-
diglik verklaren ; dat d' Oversetters dikmaals uitleggers worden / en dat
onse nieuwe Nederlandsche dat so wel als enige andere onderworpen zijn /
met genoegsame getuigenissen en exempelen bevestigen. Hier sal ons Ama-
na alleen genoegsame stoffe toe beschaffen. Die seit over Gen 1 : 1 / 20.
Dat Lutherus in dese meininge ook geweest zy , (te weten datter wateren bo-
ven den sterrenhemel zijn / blykt ook daaruit , dat hy het 20. vers also ver-
taald heeft : *het water bringe voort --- gevogelte dat op aarden onder het firma-*
ment des Hemels vliege , daar nochtans in 't Hebreewsch uitdrukkelijk staat,
וְעַל כָּנֵף יְרִיב וְעַל כָּנֵף יְרִיב *bene fenum et bene fenum* boven het Firmament &c. ly betekent nergens onder. Maar het
dochte

dochte D. Lutherus vreemd, dat de Vogelen boven het Firmament ofte den Sterrenhemel souden gesegd werden te vliegen. **Siet** daar / om dat **Dr. Luther** in dat geboelen was / moest hy 't onderste van den Hemel boven keeren / en setten in 't duitsch onder daar in 't hebzeetwisch staat boven. Deselfde Amama op Gen. 2: 2. merkt aan / dat de Grieken in plaats van sevensten dagh den seften gesteld hebben / op welken God sijn werck volbraght heeft: om dat sy niet bedachten / datmen 't hebzeetwisch woord aldaar vertalen konde volbraght hadde; in welken sin het van den sevensten dagh bequamelik geseld kan worden. Soud ik dat boek so doozlopen / ik soude op sijn aanwijfen menigte sulker exempelen vinden. Maar buiten dat komt my hier van self te binnen / dat onse Overtsetters / gelovende (gelijk ik ook doe) dat Jesa. 53: 10. het woord *dakko* op Christus te verstaan sy / hebben den sin also vertaald; *chafeers* het behaagde den Heere, *dakko* hem (te weten den Messias) te verbryselen, *beebeli*, Hy (te weten God de Vader) heeft hem (namelik den Sone) krank gemaakt. Maar Coccejus / die den Duivel mede plaats wil maken / past het woord *dakko* op hem: seggende / *beebeli* hy heeft krank gemaakt, *chapheets dakko*, den genen die hem wilde verbryselen; dat is / den Duivel. Inggelijx ter selfde plaatse v. 8. om de overtredinge mijns volx is de plage op hem geweest; dat is op Christus; daar sett Coccejus / is de plage op haar geweest / te weten op het volk self. En als onse nieuwe Overtsetters neffens d'anderen erkennen / dat het hebzeetwisch woordesken *lamo* somtijds ook buiten poezpe hem of op hem in 't eental te verstaan sy; en derhalven 't hier so neemen / daar niet dan vaneenen / namelik van Christus word gesproken: so houd sich Coccejus aan den regel / sonder uitsonderinge / ende wil dat vaneenen altijd so, maar *lamo* overal van velen of van meer dan eenen indet betekend worden. Verhalven sijn sin gevolgd hebbende in de vertalinge / so volgt hy die vertalinge in de verklaringe: so dat hy Gen. 9. geseggend zy de Heere, de God van hem; ende Kanaan zy hem (te weten hem) een knecht; daar seint *lamo* een knecht, namelik Gode en hem tsamen. Want daar *lamo*. Vraagmen dan / hoe is Kanaan ooit een knecht van God en hem geweest? so seint hy / als de Gibeoniten / van Kanaan afkomstig / houthouwers en waterdrazers in het huis des Heeren wierden; ende onderdanig aan de kinderen van Israael / die van hem afkomstig waren. Jos. 9. Maar ik hebbe der exempelen te veel / by desen eenen uitlegger gereed te vinden; om my dieper nu daar in te geven. Doch die hem allerbinnigst tegen zijn / ontsien sich mede dese byztheid niet. Ridderus / om booz al 't geboelen van de moraliteit (so als men 't noemt) des Sabbaths geensins af te staan / also hy sagh dat hem de plaats Rom. 14: 7. in den wegh was: heeft uit hem selfs ene andere vertaling versonnen / die noeh niemant in den sin gekomen was / en daar af so veel werck gemaakt / dat hy een boerken daar besonderlik van uitgaf; t welk hy noemt den dagh boven den Dagh. Desgelijx maghmen by Kiebius en Polmenander sien / hoe sinnelik by desen 't woord *κομᾶν* komaan 1 Kor. 11: 14. gehairkloofd is: om het desen sin te geven / dat het hair niet over

d'oren hangen magh; die nu / sich anders bedacht hebbende / met waer-
me parullen tot op den rugge en schouder beliken? En foud ik dan niet
moghen seggen / dat men dikmaals ook de woorden overfett / so als men
die verstaan wil hebben? Wat nu onse Overfetters betreft: ik hebbe so
veel duidelijke proeven / over dese zaak alleen die ik behandle / in mijn be-
wuste Boek ter hand gegeven; dat ik my daaraan sal houden / tot datmen
mijne redenen weerleggen sal. En wat soude daar van worden? hadlen
noch iets op mijn bewijs / ter plaatse daar die woorden uit genomen zijn /
welke hier nu op de letter C voor aan getekend staan / is voortgebragt /
dat by verstandigen en onpartijdigen den minsten ingang heeft. Maar
of ik reden hadde so te spreken: laat daar af / als tot ene toegift / uit het
volgende bewijs geoordeeld worden; mijne redenen aldaar §. 7. en 8. wel
overwogen zijnde. Doch buiten dat so heb noch ene aantekeninge van
B. F. eenen der Overfetters onser D. Overfettinge: waar uit blijkt /
dat hy met F. G. die ook een der selven was / in geschil geweest is / over 't he-
bruwisch woord *ron chafid*; weldadige of gunst genoot by hen vertaald) om
het selve doch alfulken sin in 't overfetten niet te geven / dat 'er sich de hemon-
fanten van bedienen konden. Hoe veel lichter moest dan hun gemeen
voorzoordeel / daar sy geen twist om hadden / op de Overfetting konnen
wethen / om van Bokken Duivelen te maken?

15. II. §. 618. *ab initio* [van 't begin] II. 25. §. 7. II. 16. §. 7.

Wat het ander woord belangt: *Sebirym* Bokken, of diergelijke
vertaald; paffen immers in de plaats Jes. 13. 31. vry wat beter dan dat
van Duivelen, dat daar so weinig als een tange op een vorken fluit.

Ik heb al mede dese laatste woorden by den laatsten druk aldus veranderd /
dat daar gansch geene plaats heeft. Hoewel ik dan die zachtere manier van
spreken hebbe konnen vinden; doe echter / billik op onse Overfetters om die
voorzbedachte misvertalinge misnoegt; heeft my d'over voor de waarheid
fulke woorden uitgeperst. Gezage my dan voorders tot het gene lang voor
desen in mijn antwoord op de 13. Artikelen des Kerkenraads / en die van
de laatste Synodus op dit voorscrifsel verklaard hebbe. Viervoudige
Beantwoordingen pag. I. 13. 22. II. 85.

16. III. §. 619. *ab initio & sub finem* [van 't begin af en tegen 't einde]
II. 25. §. 8. II. 26. §. 8.

Waar komt dit dan by toe; dat d'Overfetters meestendeels; en
insonderheid de onsen, met de Duivelen so gereed zyn, om hen
in den Bybel plaats te maken? Datse gelykelyk met het gemeen ge-
voelen

voelen belagende de bose geesten ingenomen, en met dat vooroordeel tot de vertalinge gekomen zyn. Anders, so sy onverschillig waren, als ontrent andere saken, daarse self geen sonderling begryp af hadden: wat swarigheid hadden se te maken, meer dan elders, om het na de letter te vertalen, ende hunne meininge in de kanttekeninge te verklaren? So hadde geen eenvoudig leser door 't woord *Duivelen* in den text gesteld misleid geweest.--- Hier hadden se ook wel een van drieën, of immers van beiden, de *stieren* of de *kalveren* tot *Duivelen* kunnen maken. --- So doende souden se ons insgelijx met de *Schedym* en de *Schirym* niet verbysterd hebben.

In den eersten vraag ik hier al wederom / waarom si te deser plaats tweemaal hebben uitgelaaten 't gene meest ter sake dient; niet om my te beschuldigen / maar te ontschuldigen. Want ik niet en sie / dat de Leser meer van noden heeft / als dat lid geheel te lesen: 't welk derhalven dese Broeders om geen andere reden dus gebroken hebben / dan om het op dese wijze anders te doen voorkomen dan het waarlijk is. Maar indien si goeds in't sin hebben / laat hen mijne redenen weerleggen / niet verminken noch verswijgen: en ik sal te vreden zijn. Ondertusschen wil ik hen ten overbloed noch reden geven / waarom ik op sulken wijze van de Oversetters sprekke / als de woorden mede brengen.

1. Dat sy seer gereed zyn, om den Duivelen in den Bybel plaats te maken. Waarom magh ik dat niet seggen op die plaats / daar ik het so tastelijk bewijze? Moghten si so doen / en moghen wy 't niet seggen? Op de plaats Jes. 13: 21/22. komen daar ook Duivelen te pas? Die altoos niet / die rondom de menschen gaan / om hen te verblinden; indien Petrus so verstaan moet worden: want Jesaias daar van plaatsen spreekt daar geen menschen zijn. De wilde dieren der woestynen en der eilanden, de schrikkelike gedierten, moghten daar geen ruighairige beesten onder wesen: of pasten die daar minder by de jonge struissen en de draken, (wild by wild en beesten by beesten) dan Duivelen, die geesten zijn? Wat reden wasser toch / om daar de beesten uit het midden van de geesten wech te nemen / en geesten in de plaats te stellen: daar si self bekennen / dat het woord oorspronkelijk geen geesten / maar beesten in 't hebreewsch beduid? Doch ter goeder ure komt my noch in handen d' allereerste druk van onse Oversetters: niet so als die volgens uitgegeven is; maar so als ten dienste van de Oversetters voer copy verstrekt heeft / om hunne aantekeningen daar op te maken. Daar seggen si ter gemelde plaats op de kant M°. 70 op 't woord Duivelen aldus. Of *veldgeesten*, of *veldduivelen*. Het hebreewsch woord *segnirym* betekent eigentlich gebarde, gehairde, ruige dieren: als leewen, bokken, beeren, wolven, die haar ge-

gemeenlik onthouden in woefte onbewoonde plaatsen. Anders bytewen, nachtsproken, satyren, faunen. De eigene betekenisse deses woords en weten wy niet heden ten daghe, noch ook de Joden self. Siet Levit. c. 17: op v. 7. als ook 2 Chron. 11: 15. Van alle dese woorden binden wy nu op die plaats in d' Aantekeningen niets/ dan dese twee schryftuurplaatsen/ op 't laaste aangewesen / daar sy voor ene derde hebben by gedaan Openb. 9: 10. Waar uit blijkt / dat sy seer wel wetende dat het hebreeuwsch woord/ aldaar in den text staande/ geen Duivelen noch iets dat daarna gelijkt betekende; ende nochtans dat woord daar in gesteld hebbende / het daar in hebben willen laten; schoon daar niet dan van beesten gesproken word/en niet dan beesten plaats hadden: over sulx te rade zijn geworden/dese geheele aantekeninge op de kant uit te laten/ om hun eigen vormis niet te wipen / dat sy quade vertalinge gedaan hadden. Ende noch eens: So d'eigene betekenisse deses woords *Sebiry* noch Kristenen noch Joden bekend is: (hoe wel sy henzelve daar in tegen spreken / na datse eerst geseid hebben / dat het eigentlich gebaarde en gehaarde betekent) hoe komt datse die van Duivelen, daar af 't minste bewijs by Joden noch Kristenen te vinden is / echter in den text alhier gesteld hebben? So geef ik dan den Leser te bedenken / of ik reden hadde om te seggen / dat onse Oversetters met de Duivelen so gereed zijn, om hen plaats te maken in den Bybel, daar geen plaats altoos voor hen te vinden is?

2. Desels de oorzaak was er om te schryven / dat sy met vooringenomen oordeel en gevoelen, belangende de bose Geesten, tot de vertalinge gekomen zyn. Want dat heb ik in het laatste hoofdstuk van mijn eerste boek/besonderlik §. 5. en 21. klaarlijk genoeg getoond: en so daar noch iet aan ontbreekt; laat my de schryvers van 't request eens seggen / wie ooit den Bybel heeft vertaald / die niet te voren sulke dingen al ge loofde van den Duivel / als hy namaals daar uit poogde te bewijzen? Behalven dat het uit de daad self blijkt; ende daad uit desels de woorden hier aan volgende/ op dese self de plaats van mijn Boek alhier ter neer gesteld.

3. Daarom hadde ik oorzaak om te seggen / dat door sulke vertalen een eenvoudige Leser word misleid. Want word sulke een niet genoodsaakt om te denken / daar hy 't woord van Duivel in den Bybel vind / waar door gebruikelik de bose geest verstaan word; dat daar in den grondtext / dat is in 't Hebreeuwsch of Grieksch/een woord staat dat sulx eigentlich betekent? Maar nu doen wy de Vertaalvers self bekenen / dat sulx niet en is. Word dan de Leser niet misleid? Of magh ik dat niet seggen / om geen oneerbiedigheit aan d'Oversetters te begaan? Maar die enen text der H. Schryfture uit den grond ophaalt / is self in dat deel een Oversetter / en heeft recht van d'anderen te spreken gelijk sy van hem en van malanderen doen. Geene taal gemeender by vertalers/ dan by 't aanwijzen b in misvertalingen te seggen/ dat sy daarin zijn misleid geweest. Dat magh Beza meer dan honderdmaal geseid hebben/in syne Aantekeninge

gen op 't Nieuw Testament. Onder anderen ontmoet my dit op Efes. 5: 32. daar 't griekſche woord *μυστήριον* *mysterion* verborgentheid in 't Latijn vertaald is *sacramentum*: waar uit de Roomſchgeſinden / 't Griekſch niet leeſende of niet verſtaande / dan beſloten hebben dat het Duwelyk (waar af d'Apofteel op die plaats ſpreekt) een Sakrament moeſt zijn. Hier om ſeit Beza. *Hac vox multis impesuit*, dit woord heeft vele bedroghen, of miſleid. Want hy toont vervolgens / dat ſy ſelf 't Latijn niet wel verſtaan hebben: alſo uit andere plaatſen blijkt / dat die Overſetter door dat woord het ſelf de wil betekend hebben / gelijk in onſen Bijbel ſtaat / verborgentheid. Seit nu Beza / datter vele zijn bedrogen door een woord / daar af de ſchuld ſo ſeer niet by den Overſetter als by de leſers was: hoe veel te klaarder is 't / wanneer ik zegge dat de menſchen zijn miſleid geweest / daar de ſchuld ſo kennelijk by d' Overſetters ſede is / dat ſy 't ſelf bekennen / ſo als hier te voren is getoond?

4. De laaſte woorden worden uit mijn Boek niet trouwelijk gemeld / ſo wel in opſicht van den Leſer als van my. Want ſo ſy niet al willens de ſchryftuurplaats Psalm 68: 31. daar ik op die plaats van ſpreke / hier verſwegen / en de reden by my daar op volgende uitgelaten hadden; ſy en ſouden myne woorden dus niet onverſtaanbaar / en daar door onaan- genaam aan den Leſer hebben doen voortkomen. Welke ſlechts de morice neemende om de plaats na te ſien; mijn beſluit van ſelf ſal toeklaaren / dat ons d' Overſetters met de *Schedym* en de *Schiryim* verbyſterd hebben.

17. IV. §. 620. *in medio*, [in 't midden] II. 25. §. 9. II. 26. §. 9.

• Maar het woord *δαίμων*, *Daimoon* en *δαίμονια* *Daimonia* word in 't Nieuw Testament 63 maal gevonden; en van d' Overſetters altyd *Duivelen* vertaald; behoudens eene plaats Hand. 17: 18. daar ſy liever *Goden* hebben willen ſtellen; om dat het miſſchien den burgers van Athenen beter paſte om te zeggen, dat Paulus een verkondiger van *nieuwe Goden* dan van *nieuwe Duivelen* was.

Wat ſonde ik met deſe woorden magh begaan hebben / bekenne ik niet te konnen ſien; ſo lang als my de mannen niet en tonen wat van die vertaling dan de reghte oorſaak zy. Want overal te ſtellen *Duivelen*, ſo dat woord geen *Duivelen* betekent / wat reden moghten ſy toch hebben / om hier daar van af te gaan? Waarom dan *δαίμονες ἄνθρωπων*, *daïmones anōron* godsdientſtiger alhier vertaald / daar het duiveldientſtiger hadde moeten zijn? Maar ſo de *δαίμονες* der Heidenen Afgoden zijn: waarom en hebbenſe dan op ſo vele andere plaatſen / daar ſy ſtellen van den Duivel gequeld of beſeten, niet veel eer geſteld / dat die menſchen van de Afgoden gequeld of beſeten waren; of dat Jeſus in de plaats van *Duivelen*, Afgoden uitgeworpen heeft? Sy ſaghen wel (dat ſulx geenen val altoos gehad ſoude hebben: en

dat een Afgod in der daad niets meer dan een verbeeldzel zijnde; sp. de woorden des Heeren tot niet/of d' oorzaken sulker sichten tot een niet met alge-
maakt. Daarom moesten het door Duivelen vertalen / en daar door af-
geballene Engelen verstaan; in welken sin geen levendig mensch dat woord
in tpden van den Saligmaker en d' Apostelen heeft gebruikt gehad.

18. V. §. 635. *in medio* [in't midden] II. 26. §. 7. II. 27. §. 7.

Waar uit blykt, dat het hen [onsen Overfeters] gelust heeft,
den Duivel mede in te schuiven, ter plaatse daar hy niet te doen en
heeft.

Juden de Leser slechts so veel wil lesen als sp niet en hebben willen schry-
ven: so sal hy wel bevinden uit de reden die ik daar ter plaatse voere / dat ik
wettige oorzaken hadde / om also te spreken. Komt den mannen't woord
in schuiven moghelijk wat dwars te voren: so vrag ik / of het beter wesen
sal / so ik segge datmen sulken sin als by de haren daar in trekt; ('t welk
een gewoon gebruik van spreken is / wanneer men seggen wil / dat ene uit-
legging andersins gedrongen of getwongen is) so doch de Schryver bekend
zijn voor ruighairige beesten, ende nochtans Duivelen vertaald. Noch-
tans is dit ver scheel so groot noch niet; gemerkt dat Boeken waarlijk in de
weerd / maar een Daemon of een Afgod niets met allen is: daarom kon-
nen die noch iets bedryven / maar dese niet.

19. VI. §. 663. *ab initio* [van't begin] II. 30. §. 17. II. 31. §. 17.

Maar hoe komense aan de Lucht? tweederley vooroordeel heeft
hen ontwyfelyk daar toe gebragt. Het eerste door dien ---- Het
ander is, dat hen die oude dromen noch in't hoofd lagen, van de
Duivelen in de Lucht sich verhoudende ----

1. Also sp hier de eerste reden uitlaten / so bemerk ik dat de misdaad die
sp my te laste leggen daar in bestaat / dat ik aan twee predikanten / gelijk
sp en ik zijn / te weten aan de twee Vertaalders van't Nieuw Testament /
een vooroordeel toeschryben dezre: daar self Timotheus so groten nood af
hadde / dat hem Paulus daar voor waarschuwde 1 Tim. 5. 12. daar Pe-
trus self / daar alle de Apostelen ook na dien overgeesteliken Pinxterdag
niet by van waren; also sp meinden dat den Heidenen het Evangelium niet
mocht verkondigd worden. Hand. 10. en 11. So moesten dan de Overset-
ters / met dat sp dat werk begonden / meer dan self d' Apostelen / teffens
zijn verlicht geweest / dat sp sonder vooroordeel aan't vertalen van de Schryf-
te komen waren.

2. Maar

2. Maar 't ergste sal misschien noch wesen / dat ik sulken mannen oude dromen hebbe toegeschreven : dat is oude dolingen / en sonder grond of schijn. Doch dit is mijn geheele Boek : te tonen dat al dat geboelen van des Duibels grote en veelvoudige bedriven op der aarde / oude lompe dromerpen ; of (so als de Apostel spreekt) ongoddelijke en onduidelijke fabelen zijn. 1 Tim. 4: 7. En dewijle 't d' Oversetters sich in alles laten blijken / datse mede van 't gemeen geboelen zijn geweest : waarom soude ik het niet moghen seggen / daar ik het so nodig hebbe ? Want dewijlen my voorwerpt / dat het so in onsen Bybel staat : en 't vooroordeel leit tot voordeel van de Oversetters / dat sy buiten twijfel reden hadden om also die woorden te vertalen : so vereischte 't oogmerk van mijn schryven / dat ik het vooroordeel toonde / daar sy selve mede zijn behebt geweest / en daar door bewogen om also te doen.

20, VII. §. 752. medio [in 't midden]

Doch also dese twee woorden elk maar eens te lesen staan , so en hebben sy geen verscheidenheid in 't vertalen kunnen maken.

Dit hebbense uit den eersten druk in 8° / ende staat niet in de volgenden : also dit hoofdstuk by 't herdrukken van my tot het derde boek bewaard is ; daar het eigenlijk behoort : doch daar uit in het tweede overgebraght / om het werk / doe so by voorraad uitgegeven / bequamelik te sluiten ; of my God in 't volgende enigen hinder van siekte / dood of anderen toeval moghte hebben toegesonden. Ondertusschen weet ik niet wat schande ik in dese woorden van de Oversetters spreek : kan ook niet bedenken / hoe 't een ander merk sal / sonder dat hy op het minst de woorden weten magh / daar in desen afgesproken word / datse elk maar eens in de H. Schrift te lesen staan. Doch om den Leser hier niet mede op te houden / 't een woord is πνεῦμα πύθωνος *pneuma pythonos* waarleggende geest. Hand. 16: 16. en 't ander ἐξορκιστὴς *exorkistes* besweerder. Hand. 19: 13. doch sy hebbender den Duivel bygeboegd / diender Lukas afgelaten hadde / om er duivelbesweerders af te maken. Hoe en word dan niet de duitsche leser hier door dese Oversetting misleid : (seg ik noch eens) om te meinen dat de Schrift self ons van duivelbesweerders spreekt / daar de text ons maar besweerders noemt. Waarom dan ook geen duivelbesweerders , daar sy 't niet anders dan besweerders noemen : Psal. 58: 6. Pred. 10: 11. Jer. 8: 17. of waarom hier niet blotelik besweerders gelijk als daar ? So heb ik dan noch niet genoegh daaraan geseid / dat sy geen verscheidenheid in 't vertalen hebben kunnen maken : want sy hebben 't ook gedaan / so verre als dit woord *exorkistes* in 't grieksch niet anders is te seggen dan *melachess* in 't hebreeuwsch / 't welk by hen besweerder (sonder duivel) is vertaald.

21. VIII. §. 751. *initio* [op't begin]

Dus verschillen d' Overfetter's van henzelve.

Schrikkelijke lasteringe! dat ik so van d' Overfetter's hebbe dezzen sprekken. Hoe! ontsien sich dese mannen dan geen werk / om wat knopen in de biesen op te zoeken / datse mij dooz bezr gesochte opgeraapte dingen slechts in schijn beswaren moghen. Wel / waar moet ik dese Deputaten Synodi dooz aan sien? Iuden die de Overfetter's dooz onseilbaar houden / datse niet en souden kunnen doelen / of sich selven eben seer gelijk zijn; datmen hen verongelophe / somen seit datse van sich self ook wel verschillen? Siet daar boven heb ik dat so eben al getoond. Maar dat heeft noch weinig te beduiden: si souden slechts den Leser seggen / waar het by te pas komt dat ik daar so schrypbe; en 't ware genoegh. Want ik hebbe effen daar te voren §. 750. aangewesen / dat sy een self de hebzeewsch woord / sonder d' allerminste reden van verscheidenheid / op d' eenne plaatse waarlegger, op d' andere toveraar vertaald hebben; een ander hier guichelaar daar toveraar; een derde nu eens stil gebed, dan kloek ter tale, en dan wederom besweerder. Verschillense dan noch al van henzelve niet? Of is dit niet genoegh: men sie maar na / hoe sy 't woord Satan dan dooz duivel dan dooz mensch genomen hebben / II. 17. §. 9 / 10 / 11. sonder dat er d' alderminste reden was; gelijk ik daar klaarlijk betone. Doch eens dooz al; men heeft de Concoz dantien van Thronimus eens na te sien; die het ons wel seggen sullen / hoe menigmaal een self de woord verscheidelik by hen vertaald is. Niet daar het waarlijk meer dan eenerley betekent; geeliker sulke in allerley talen zijn / alwaar dan de vertalinge uit nevensgaande omstandigheden en bygevoegde redenen gehaald moet worden: maar daar de minste reden niet en is; geeliker ter plaatsen die ik aangewesen hebbe.

22. IX. §. 755. *initio* [op't begin]

Salmen onse Overfetter's alleen geloven, en d' andere verwerpen? ja salmen d' onse moghen geloven, die hen self dat niet vertrouwen; een selfde woord, buiten nood, dan dus dan so vertalende?

't Gene ik daar nu segge / heb ik ook so eben al bewezen. Daar in is dan niet een ook wel te sien / dat ik dus alleenlik spreek in opsicht van de saak en woorden daar af ik in mijn werk / en bysonder in dat hoofdstuk handele: niet van hunne gansche oversetting in 't gemeen; en vooral niet daar sy by van sulke vooroordeel zijn geweest / als in desen duidelik gebleken is. Ik heb het daar so seer ook tegen d' Overfetter's niet / als wel tegen sulke menschen die de kraght van hun bewys uit duitsehe woorden willen halen: die deselve niet

niet en seuden zijn geweest / so een ander / die niet dat gevoelen niet was in-
genomen / de vertalinge gemaakt had of bestond te maken. Of het zijn de-
genen die sich op de Oversetters willen gronden / als of die niet hadden kon-
nen dolen: het zy d' onsen alleen / daar sy van d' anderen verschillen; het
zy met malkanderen / schoon sy alle tsamenstemden. Dat sulx lichtelik
gebeurt / toon ik by de thopselingen en verschillende vertalingen / die sy selve
maken / en het oordeel aan den Leser laten.

In gevolge van dit alles sal ik my alhier verklaren met de woorden des
geleerden Linatchbuis die ik lese in de Voorrede sijner *Animadversiones* of
Aanmerkingen op 't Nieuw Testament. *Quod si quis arguat, à sententia
recentiorum vel veterum interpretum recessisse, non est quod reponam: imò si
id non fecissem, omnino non scripsissem. Rursus verò dico, me vebementè u-
trisque suam debere reverentiam, sed nec meam nec alterius fidem velim man-
cipari.* So my iemant moghte straffen, dat ik van 't gevoelen der oude en nie-
we uitleggers afgeweken ben; daar en heb ik niet veel tegen: ja en had
ik 't niet gedaan, ik en hadde niet geschreven. Doch segge wederom, dat
ik grotelijx eerbiedigheid aan alle beiden schuldig ben; maar en wil noch myn
noch anderens gelove dienstbaar maken.

Tegen-bewijs.

Geen so vele plaatsen zijnder in mijn Boek om het tegendeel te tonen /
als hier tegen my zijn ingezaght om de beschuldiging / van dat ik de O-
versetters merkelik taxeere / waar te maken. Doch dat is geen wonder:
also het niet te passe quam / ende sake van dien aart was / dat ik self de O-
versetters neffens anderen tegen hadde. Maar buiten dese sake / (ja ook
niet geheel daar buiten) toon ik wel / als 't pas geeft / dat ik hunne over-
settinge erkenne. Gelijck die van Exod. 4: 24. II. 25. §. 16. van 1 Sam. 28:
19. II. 24. §. 8. So ook d' uitlegginge op 1 Kon. 22: 19--22. §. 19/20. als
mede op Hos. 4: 11--18. II. 21. §. 10. En wat ben ik meer aan Overset-
ters schuldig / dan deselve na te volgen in 't aanhalen der Schrijftuurplaat-
sen / so als die van hen vertaald zijn / in de plaatse van den grondtext; so
ik overal gewoon ben in dit self de werk te doen? Ja so veel en ben ik noch
niet schuldig: aangesien 't plakkaat der V. M. Heeren Staten Generaal/
dat vooz alle Bybels staat / dat niet en eischt. Te weten / dat ik my in mijne
schrijften / die ik buiten d' oefening van openbaren kerkendienst aan 't licht
sal geven / na die Oversetting schikken sal: maar alleenlik in het exercee-
ren van den dienst en bedieninge daar na reguleeren. Maar dat is de meinin-
ge der Heeren Staten nooit geweest / datmen dese Oversettinge in alles blin-
delik geloven sal / sonder die te moghen tegenspreken / wanneer daar in ver-
schil van geleerder mannen oordeel is: waar uit volgen soude / datmen dan
voortaan geen Grieksch of Hebreeuwisch behoeft te leeren / noch hebreeuwische
Bybels of ook grieksche Testamenten te gebruiken: daar het echter al met
som-

sonnigen begint na toe te gaan / die hunne onkunde in die talen door die reden poghen te verschonen / dat de Bybel nu so wel vertaald is / datmen geene verdere moeite nodig heeft. Doch die onweetenden en laten daarom niet / den Nederduitschen text self stoutelik by't hair te trekken / en op hunne wipse te verbeteren / so als sy dat dan hebben horen seggen of by anderen geselen / sonder self het te verstaan.

Maar indien ik eens ter dege met de broederen Gedeputeerden der Synode hier in pleit moest treden / wie van beiden best voor de Gemeente deden; ik / door hen van d' Oversetters als't nood lijdt / tot den grondtext self te wipen; of sy / door d' Oversettinge so blindelinx haar toe te steken / of so te roepen tegens die haar wipser willen maken: men soude dan wel haast beblinden / dat mijn doen een werk van verdere reformatie is / daarmede nooit in stilstaan moet; daar sy dus veel eer den wegh weermom na't Pauzdom banen / den eenboudigen te doen geloven / dat wy ene Oversetting hebben die in alles onverbeterlijk / en also genoegsaam autentiek is. Doch de tijd sal / hoop ik / komen / dat ik hen dit noch wat nader sal beduiden.

Het Request vervolgt aldus.

De Bedienaars des H. Evangeliums maalt hy als lieden af, die slechts kallen so alsse geleerd zyn, die hare predikationen na den smaak van't volk schikken, en het selve in sijne dolingen en begeerlikheden styven: die genoegsaam *ex compaeto* spreken; die so lichtveerdig, reukeloos, so ongestadig, so veranderlijk, en haar selven ongelijk zyn, dat sy heden met eenparigheid van stemmen fullen laken het gene sy op morgen eenpariglik fullen pryzen, ofte heden approbeeren dat sy op morgen fullen veroordeelen. *Lit. D.*

Dit is de vierde / en met een de laatste beschuldiging van Oneerbiedigheid door my gepleegd / in aansien van die vierderley personen: de H. Profeten en Apostelen / den Heere Jesus self / de Oversetters; ende nu de Bedienaars des H. Evangeliums, die den Beschuldigers / als medebedienaars meest ter herten gaat. In myne Viervoudige Beantwoordingen salmen p. II. 85 / 86 / 87. sien / wat my dien aangaande in d' Artykelen tot Alkmaar voorgehouden / en van my daar op geantwoord is. Hier wzingt hen meest de schoe: my niet. Want het gene ik / verplicht door d' eigenschap der saken die ik in myn werk behandel / daar in van de Leeraars hebbe moeten seggen / viel my lang so swaar niet als het gene sy daar af nu self in't openbaar ten voorschyn brengen; ende my doen seggen't gene ik tienmaal liever

liever hadde willen swygen. Dat blijkt genoegzaam uit dat kommerlyk verſwygen hunder namen / en ſo veel omſtandigheden waar uit die te ſpellen waren / in mijn Naakt Verhaal der Kerklike Handelingen: ſchoon genoodſaakt om die ſo breed uit te geven / dooꝛ de voorszutgegevene Acten ofte Handelingen der Noordhollandsche Synoden; gedrukt te Enkhuiſen/ onder d'opſicht en 't voornaam beſtuur deſſelf den mans die dit Request heeft ingeſield. Met die ſo genaamde Acten tonen deſe mannen/ tienmaal klaarder dan ik 't ſegge / watſe zijn en hoeſe doen: en dat op den name van Bedienaars des Euangeliums, die alles in deſe Heeren vreeſe/als onder het aanroepen van ſijnen heiligen Name plegen. En wat? hunnen Medebroeder/ die hen nooit in hunne eigene perſonen/ noch eer of amt beledigd hadde / onverhoord veroordeelen; veroordeid ſtraffen/ ſouder miſdaads blyk of overtuiging: geſtraft noch eens in reghte trecken; aan nietwe reghters over/ en aan verklaraarde vbanden ten beſten geven; die hem vergen 't gene hem noch doenlyk noch betamelijk iſ / ſonder tyd te gunnen tot ſulke antwoord als ſy daar op eiſchen. Die elkhander dooꝛ den nietwen bond van circulaire Brieven, dooꝛ Gravamina, dooꝛ ſynodale, claſſicale, conſiſtoriale Reſolutien oproerig maken: om den man dien ſy in 't oge hebben niet alleen met ſulke wapenen gemeender hand te overballen; maar ook de Gemeente te beroeren / en de Overigheden te bewegen. En dit alles/ ſonder dat van alle deſe dzybers een tot noch toe iſ verſchenen / die ſich heeft gelegen laten zijn om van mijne ſchriften 't reght beſcheid te weten; of d'oprechthheid gehad / om het den Gemeinten vooz te ſtellen ſo als 't iſ. Die Bedienaars van het H. Euangeli zijn het / die dus over my doen klaghen.

Quis tulerit Gracchos de ſeditione querentes?

Wie kan van Gracchus volk 't verwyt van oproer draghen?
Sy zynder d'oorſaak af, en derren ſelf noch klaghen.

Doch om dit klaarder te doen ſien / in 't gunt hier onder handen iſ: ſo wil ik tonen / dat in de plaats van mijn Boek / hier van hen aangetrokken en uitgedrukt / dat niet en leit het gene ſy hier ſeggen willen; en dat ik reden hebbe om alſo te ſpreken als ik ſpreke. Dat ſal ik hen van ſtuk tot ſtuk doen ſien / en van het tegendeel uit beide boeken tonen.

23. I. §. 4. *ab initio*, [van 't begin] I. 1. §. 4.

Maar indien niet te vergeefs, ſo ſalmen ook met eene ſien, dat het hooglik nodig iſ: dewijle 't volk noch ſelf door luiden van geleerdheid en van naam in de dolinge geſtyfd word; welke met deſelſde vooroordeelen ingenomen, hunne geleerdheid, ſtem en ſtyl

te werke stellen, om hen in den doolhof om te leiden. Hier toe we den verscheidene spreuken en vertellingen uit de H. Schrift misbruikt.

Du laat ik den scherpsinnigsten leser oordeelen / of in dese woorden iets is / van al 't gene daar 't Request alhier af spreekt: of men moest daar toe willen brengen / 't gene ik van vooroordeelen spreek / dat de Leeraars selve ook daar mede ingenomen zyn; en dat sy dit noemen kallen so alse geleerd zyn. Echter worden dese woorden nergens in mijn Boek gebonden: of indien 't so ware / souden die ten minste in een deser acht uittreksels wel te vinden zijn / die sy tot bewijs op dit stuk hebben bygebragt. Want so veel als 't enkel woord van kallen op het derde aanbelaagt / daar af sal ik te sijner plaats spreken.

Maar nu laat sien / of 't dan niet waar is 't gene ik in die woorden waar-
 ik zegge. Behoeve ik daar toe meer bewijs dan dat de sake self spreekt / en het al de wereld weet? Waar toe dienden dat gewoel / dit Request / die circulai-
 re Brieven / die Zabamina / die Resolutien: dan om sich tegen myne schrif-
 ten te verweeren / daar ik dese doling in bestreepde; myne twee boeken die hen in 't licht zijn te verdrukken / en de twee die noch te volgen staan te doen ach-
 terblyven? Wat hebben so veel predicatien en catechisatien / met verschei-
 dene boerkens anders in gehad / als 't volk in dese dolingen te styven? Of
 is het om de waarheid voor te staan / dat men openbaar onwaarheid spreekt;
 my toeschryvende een geboelen dat ik wederlegge: daar de toehoorders het
 tegendeel in myne schriften self gelezen hebben / en alsulke prekers daar van
 overtuigd? Wanneer men aan den Duivel toeschryft / dat hy allerhand lichaam
 aanneemen, weer en wind verwekken, en in enen neusdoek knopen kan; (de
 menschen na de Lappen en Finnen, of na 't bootsvolk wijsende die dat hen
 geweest zijn / en 't daar nooit vernomen hebben) dat hy de Lucht verdikken,
 allerhande lichaam daar in schijnbaarlik vertonen, voor hem selve maken en
 van elders aanneemen; ja de vrouwen ook beswangeren, en de doden levendig
 kan maken: wanneer men / seg ik / sulke dingen opentlik te berde brengt; is
 dat minder dan ik zegge / dat sy met vooroordeel ingenomen, hunne geleerd-
 heid, stem en stijl te werke stellen, om 't volk in den doolhof om te leiden?
 En wanneer sy sulke een boos en bott geboelen dan ook met Schristure po-
 gen te bewijzen; als of God self in zijn Woord het werk sijns alvermogens in
 de Scheppinge met het suodste schepsel deelde: magh ik dan niet seggen /
 dat verscheide spreuken en vertellingen uit de H. Schrift van hen misbruikt
 zijn? So en is het dan gansch niet van node dat ik meer bewijs van sa-
 ken dan my doe bekend waren te berde bringe; dewijle sy het achterna mi
 met de daad bewijzen: te meer / also ik lang al voorde Synodus / meest
 in de schriften van voornamē Leeraars / sulx bewesen hebbe; gelijk in
 mijne Viervoudige Beantwoordingen p. II. 10—13 / 16 / 17 / 18 / 33 / 49 / 50.
 is te sien.

24. II. Lib. 1. cap. 24. §. 18. edit. in 4°. [dat is] I. 24. §. 18. na den
tweeden druk in 4°.

Dat sy het welsprekenheid achten, God niet licht alleen te noemen, maar den Duivel steeds daar by: mits het volk sulx geerne van den Duivel hoort, om de schuld huns misbedrijfs op sijne schouderen te schuiven.

Dit sal misschien so veel te seggen zijn / als datse hunne Predikationen na den smaak van 't Volk schikken, 't welk sulx geerne van hen hoort. Moet ik dit bewijzen: het sal zijn voor degenen / die noch niet gelezen hebben 't gene ik in mijn tweede boek in 't 36 hoofdstuk §. 11. en vervolgens leere. Doch 't gene al de wereld alle daghen hoort en leest / heeft geen getuigenis van node. Ik meine / dat de genen / die so spreken en so schryven / als ik daar §. 12 / 13. onderen anderen heb aangehaald / wel menen datse daarin seer welspreken de zijn.

25. III. §. 402. *sub finem* [tegen 't einde] II. 8. §. 2. II. 9. §. 2.

Waar uit wel te sien is, dat het gene men besonderliker van den val der Engelen kalt, uit der Joden oude dromeryen opgehaald, en den verdichtfelen des Alkorans gelijkmatig zy.

Waarom en halen sy 't niet hoger op het gene sy alhier ten voorschijn brengen: also die eerste woorden klaar genoeg te kennen geven / dat daar meer is voorgegaan / waar uit dan dit volgende te sien was. En wat was daar voorgegaan? Gelyk een ieder nasien kan; al wat de Schrift / door ende door / in waarheid van den Val der Engelen vermeld. Is het dan geen kallen, (so is 't erger) indien men meer daar af bestaat te seggen / buiten de Schrift / daar het al uit komen moet wat van desen kan vernomen worden? Zijn sy sulken volk? zijn 't Bedienaars van het H. Euangeli onder ons die so derten kallen? Die hebben sich dit blikk aan te trekken. Want sy nemen sich de vromheid aan / om te kallen buiten Moses en Profeten / daar sich Paulus selve voorgegacht heeft: Hand. 26:22. en het was de les van Petrus / somen van hem schryft; *ἐν αὐτῷ γραφῆς*, niets buiten de Schrift. Immers leeft men dese woorden in zijn eerste schrift: indien iemand spreekt, die spreke als Gods woorden. 1 Pet. 4:11. Daarom al wat men anders / of besonderlik van d' Engelen daar buiten seit / ik segge / dat het louter kallingen en dromen zijn.

26. IV. §. 574. *initio* [op 't begin] II. 23. §. 2. II. 24. §. 2.

't Gene den geleerden onder ons tegen 't Pausdom, over de verschyninge

schyninge der zielen twistende, vry wat werx gegeven heeft; daar sich d' een dus, d' ander so, voor en na, heeft af gemaakt. Hoefsy 't maakten, liever haddense te seggen, dat de Duivel in den schijn van Samuel, dan dat Samuels eigene ziele na den dood eens wederom in haar eigen lichaam, of in schijn desselfs verschenen was. Dat versta ik heden anders niet, dan datse wilden heidensch wesen, om voor al niet paapsch te zyn; den Duivel liever laten profeteeren dan de ziele des Profetes. Billyk, so sy sich bedunken laten; om so kosteliken ziele den besweeringen der hexe niet te onderwerpen: des latense den Duivel daar voor staan.

Hoe lang en breed hier myne woorden uitgetrokken zijn; so is het echter niet genoegh / om den Leser mijnen sin en oogmerk op die plaats te doen verstaan. Waarom ik wederom verfoeke / dat het hem gelieve die in 't Boek self na te sien. De vraag is / of de Duivel in den schijn van Samuel / of de Ziel van Samuel door Duibels kraght aan Saul verscheenen zy? Ik segge geen van beiden; noch aan Saul / noch aan dat wijs. Mijne redenen zijn daar te lesen. Maar onse leeraars weinig anders dan op eene van die twee voorszide wysen denkende / willen doorgaans heeft het eerste seggen; om dat de Ziel-verschyninge na 't Pausdom smaakt. Maar / seg ik dag; het ander smaakt na 't Heidendom / so wel als dit: te seggen / dat de Duivel in der menschen eigene gedaanten kan verschijnen / en toekomende gebeurlikheid voorszeggen; en dat hier mede dan niet uitgewonnen / maar noch meer voor ons verloren word. Wat heb ik nu daar aan misseid? Magh ik geen ernst gebruiken / om aan myne luiden het gebaar te tonen / dat wy hebben van aan dese klip te stoten / door ene andere te myden; en so op de kraght van mijn betwys te staan? Of is 't niet waar / so als ik segge dat de leeraars onser kerken doen? Men lese onder menigten derselven Doetius Disp. P. I. pag. 926. Coccejus Epist. 123. Cloppenburg Loc. Com. v. disp. 4. en in duitsch Kabeljaatw op het Memoriboek van Dekiti; loochnende 't betwys dat de Zielen verschijnen / uit dien dat Samuel verscheenen zy: want / seit hy / het was de Duivel in den schijn van Samuel. Allegader stellen sy dat de Duivel heeft geprofeteerd: om niet te stellen / dat hy iemants ziel ten voorszijn heeft gebzaght. En om te myden / dat God ten gevalle van een Duibels wijs de ziel des heiligen profetes heeft uit den Hemel doen verschijnen op der aarde: so willen sy / dat God den Duivel self te wille zy geweest / hem in der Hellen uit den Hemel sijn geheim te openbaren / wat hy hem over Saul en Israël besloten was; en door denselven op der aarde te verkondigen. So dat die bose hexe dus met eene streek *U sedere potuerit superos & acheronta movent*, den Hemel en de Hell heeft konnen buigen en bewegen.

27. V. §. 709. *initio* [op 't begin] II. 31. §. 13. (door drukfout staat er §. 12.) II. 32. §. 13. (hier is deselfde drukfout gevolgd.)

Want het is een gemeen loopje: een heeftet eerst so bedacht, en d' anderen, om dat het mooi scheen, sonder ondersoek voorts aangenomen; dus is het nu vast over al goed gangbaar geld, datter vierderhande dromen zyn.

Om met dit loopje niet lang om te lopen / so geef ik den Gedeputeerden tijd om my te seggen / waar de misdaad in bestaat die met dese woorden is begaan: of dat sy my enigen auteur of schryver tonen / die bewezen heeft datter sulke vierderhande Dromen zijn; en ik sal hen honderd noemen die het echter schryben / en noch honderd die so preken. Worden dan Bedienaars van het Euangelium van my / daar af dus schryvende / te lelik afgemaald: het is met sulke verben als sy my daar self toe geven / die so schryben en so spreken.

28. VI. §. 711. *initio* [op 't begin] II. 31. §. 15. II. 32. §. 15.
Doch in beide drukken staat §. 14.

Want, recht uit geseid, het behoorde geen Kristenen, te gswygen Leeraars, in gedachten ooit te komen, datmen Duivels doen van Gods eigen werk niet onderscheiden kan.

Met een woord / Leser: de Gedeputeerden der Noordhollandsche Synode / dese woorden opneemende tot mijner beschuldiging / keuren die also voor quaad; ende geven hun geboelen te verstaan / datmen Duivels doen van Gods eigen werk niet onderscheiden kan. Maar de grote goede God beware my van dat geboelen!

29. VII. Pag. 15. *edit. in 8°. circa medium* [in de Voorrede des druks in 8°. p. 15. ontrent het midden] in 4°. p. 10. ontrent het midden.

Dit is een gemeen gebrek, dat elk sijn verstand of dat van sijne Meesters medebrengt, wanneer hy tot den Bybel komt: om denselven dan te schikken na den sin, welken hy sonder grondig ondersoek, als hem aanvalligst eerst verkoren hadde.

Zijn dese broeders Deputati Synodi aan dit gebrek niet vast: 't laat echter daarom niet / sulke een gemeen gebrek te zyn, als een ieder weet dat geen onbeschaamdheid genoeg heeft om het te ontkennen. Maar geen gebrek so gemeen / dat er niemant by van is: sy noch hun gelyke hebben sich die

woorden dan niet aan te trekken. Doch ik ben seer wel te blyden / dat de proeve van mijn seggen aan hun beider meesters en gevoelens magh genoe-
men werden.

30. VIII. Pref. [de Voorrede] pag. 7. edit. in 4°.

Op hun oordeel is weinig staats te maken in 't gene sy gemeender-
hand eens hebben aangenomen of te leeren of te doen. Want myn
Boek over den Catechismus eerst eenparig by de Friesen veroordeeld,
sonder dat van ontrent 200. Predikanten een de reden wist, waarom
het veroordeeld was; daarna wel tweemaal wederom eenpariglik
voor goed gekeurd, sonder dat het minste in de stukken die betwist
waren, so veel de leer aangaat, daar in veranderderd was: ('t zyn
wonderen die ik verhaale) so gaf my dat te meerder oorzaak om te den-
ken, dat een oprecht kristen leerling; en voor al een leeraar moest
betrachten sulken versekerdheid, als hy buiten menschen oordeel uit
den grond der saken halen magh.

So 't niet is om de eerste woorden / daar ik echter noch by sta: so
en weet ik niet hoe 't pas geest / dat Gedeputeerden der Synode van
Noordholland sich der Friescher saken ook bemoeien / eben eens als of-
se werk te weinig hadden. Maar het schynst niet dat sy mijne Toe-
spyse, en besonderlik 't Bericht dat daar vooz aan staat noch gelezen
hebben; waaruit sy souden hebben konnen sien / hoe waarachtig 't zy
het gene ik hier verhaale. Doch / indien so kleinen boerken lichtelik is
oer 't hoofd gesien; ik hope 't hen eerlang in 't groot te tonen: also
ik alles wat in Friesland ooit van my geschreven en daar oer voorge-
ballen is / eerlang (alsode druk byna ten einde is) in 4° / op den naam
van Friesche Theologie aan 't licht sal brengen; so God wil en wy le-
ven sullen. Sy moghen daar in sien het gene ik hier nu segge / en ge-
loven.

Sie daar nu / Leser / het bewijs van 't gene door hen is gesteld / dat
ik de Bedienaars van het H. Evangelium so byster afgemaald en grotelijc
beledigd hebbe. Dat dunkt hen so genoegh / om sulken ophef af te ma-
ken / als of een nieuwe Cham syns Vaders schaanite had ontdekt. Maar
of sy sels de meeste eere hier af hebben sullen / dat laat ik aan het oordeel
van den Leser. Doch also ik dichte / datter niemant sal te binden zijn /
die uit enige der boven aangehaalde woorden uit mijn Boek sal lesen / dat
de Bedienaars des H. Evangeliums genoegsaam *ex compacte* spreken,
datse so lichtveerdig, so reukeloos, so ongehadig, so veranderlyk en haarsel-
ven

ven ongelyk zyn; dat sy heden met eenparigheid van stemmen sullen laken, het gene sy op morgen eenpariglik sullen prysen, ofte heden approbeeren dat sy op morgen sullen veroordeelen: so moet ik hen van hier tot mijne vordere schriften wijsen; die hen overbloedige stoffe geven sullen/ niet van sulke woorden/ maar van sulke saken als sy hier belijden. *Mijne Nodige Bedenkingen* sullen pag. 53. enz. tonen hoe sy ex compacto tegen my gehandeld hebben: en sy selve maken dat Compactum voor de gansche wereld kundig/ in de Circulaire Brieven en de Akten ofte Handelingen der Noordhollandsche Synoden, waar van d'omstandigheden noch so veel te meer doen blyken in mijn Naakt Verhaal der Kerklike Handelingen daar op gevolgd. Komt et op bewijs aan van Lichtveerdigheid: dat geven sy in 't Oordeel tot verfoejinge mijns Boek/ gedaan door Ouderlingen en Bedienaars van het Euangelium, eer sy 't eens gelezen hadden. Lichtveerdigheid in ses Synoden/ en menigte van Classen en van Kerkenraden/ door die Bedienaars van het Euangelium gepleegd. Is dit bedrijf van goeden reuk/ is 't in des Heeren vrese so geschied? Onse wet oordeelt niemant/ ten zy datse eerst versta wat dat sy doet. Joh. 7: 51. En dewijle in desen anders is geschied/ so laat het reukeloosheid zyn. Ongestadig, veranderlijk, schielven ongelyk; wat is dat anders/ als dat de Classis van Amsterdam heden dat is/ op den 22. Januarij/ sullen prysen en approbeeren 't gene sy op morgen/ dat is den 21. Julij/ sullen laken en veroordeelen. Doch dat seg ik nergens in het Boek: maar de Kerkenraad/ die daar af de oorzaak is; de Classis die daar op so licht veranderd is; de Synodus/ die hare laatste handelingen op dat werk heeft aangegaan. En was dit noch niet reukeloos genoegh: so wierd de mate overbloedig vol gemaakt/ door 't spotlik antwoord/ my daar over na de Synodus in de Classis toegeboegd; en dat reukeloos gebed (so die naam niet al te licht is) daarmen my den mond me sloot. Och hoe leed is 't my/ datmen my dien dus nu open breekt!

Infandum me namque jubent renovare dolorem.

Men vergt my dit verwyte,

Hoe seer 't my smert en spyt.

Maar hoe veel heb ik niet al geleden en gedaan/ om dat wanstaltig tafereel met die verblikte vertwen te bedekken? Ik wist door onderbinding hoe 't met die dingen gaat: twee honderd predikanten hadden 't my voor twintig jaar in Friesland al geleerd; en ik sagh wel uit den roep/ hier in Holland lang en veel gehoord/ tegen de genaamde schadelike nieuwigheden/ dat het hier niet beter soude gaan/ so ik 't daar toe komen liete. 't Was over enige jaren rondom heyl/ o wapen! o wapen! of Land en kerk gelijkelijk in last waren; of de Coccejanen en Carttesianen moesten 't gat uit. Het zyn de woorden eens voornamen ouden Leeraars doe geweest/ uit synen mond aan my verhaald. Maar 't Amsterdam verstondmen naderhand; en tsedert dat Verdagh in alle Kerkenraden/ Classen en Synoden van de Nederlanden/ dat die dingen so gewichtig niet en waren: maar 't verschil daar over/ met de gronden van

van de waarheid enden band der liefde moght bestaan. Ik wist / hoe sich de Synodus van Gelderland voor dertig jaren had ten toon gesteld: wanneer sy hun besluit / tot doemenis der schriften van Wittichius 't een jaar genomen / 't ander jaar herroepen moest; als uit derselver synodale Acten des jaars 1660. en 1661. is te sien. Sulx alles overdenkende / was het mijne meeste zorg (dit segge ik met een oprecht herte) hoe ik met het minste gerucht te maken / de gelegenheid affinden moghte / die licht den pber mijner medebroeders tot gelijke uitsporigheid verboeren konde. Dies braght ik het terstond self in den Kerkenraad; in hope dat ik 't pberbuur / doe noch maar glimmende / daar doven moghte. Maar pas had ik den rugge van den haard gewend / wanneer sy daar den brand in braghten; het Boek blak wech versoejende: 't welk aanstonds over Dam en Beurs / en door boekwinkels overal verkondigd / en door circulaire Brieven / van hier en hier na toe / quasi ex compacto door 't gansche land verkundschapt wierd. Doe was er meer geen houden aan. Dan evenwel ik gaf aan Synodus / aan Kerkenraad en Classis toe: bood ieder een voldoening aan: sprak niet 'ren woord op stoel / tot al 't geroep waarmede sich verscheidene self meest ten toone stelden; en schreef ook niet met al / voor dat de Classis lang de saak had af gedaan / en dat noch voor de Classis. Want het was om haren handel nevens my gebruikt / daar ik so veel over my had laten gaan / op 't voegelijxte te rechtveerdigen / en tegen al dat nieuw gewoel te vaster by haar stuk te doen bestaan. Dan docht my / hadden noch mijn eigen Classis dus aan de eere komen blyven / en de vriendschap voor my met de naasten mijner Amtgenoten haast hersteld / en vervolgens ook bestendigd werden: de Kerk en hadde de swakheid veler leeraars niet gesien; (so swakheid hier de smoodste naam maar is) noch sich bedroefd dat die te Bath en op de straat van Askalon verkondigd wierd. Maar wat hielp 't? Mijn eigen Classis heeft door haar verbroken woord mijn heilig opssett overdwars: en al mijn werk tot niet gemaakt. Nu was ik lang te boren in Friesland so mishandeld: maar isser iemant oit geweest / die my van oneerbiedigheid of onbeleefdheid nevens mijne Medebroederen beschuldigd heeft; niet tegenstaande my dit alles wederbaren was? Wat moght my dan bewoogen hebben / om uit mij self / sonder dat my iemant moeide / de Bedienaars van het Euangelium met onbequame verben af te schilderen? Dat doen sy sich dan self.

Tegen-bewijs.

Maar om noch eens te tonen / dat ik uit my selven niet dan na behoren humner meldinge gedaan hebbe in 't selve Boek dat so seer tegen hun gevoelen strydt: sie daar eens / Leser / dese woorden komen daar in voor.

(1) In

(1) In de Voorrede van het I. deel. pag. 10. op 't einde. Self ben ik dikmaal in gesprek geweest met mannen die te recht geleerd, en met een godvruchtig zyn; welke my de voornaamste stukken uit de Schrift, in dit werk (besonderlik het tweede boek) behandeld, voorstellende; genoegh te kennen gaven, datse eensdeels voldaan waren, en anderdeels de overige voldoeninge op 't vorige van my verhoopten. Of dat nu met hunne verwachtinge overeenkomt, moet ik billik, ende wil ik gaarne aan hun oordeel laten. En middelertyd dat ik 't ook van hunne vriendschap wachte, so houd ik my verzekerd, datse, schoon in alles geen genoegen neemen; echter noch myn oogmerk pryzen sullen, en ten groten deele byspringen, om my daar in voort te helpen.

Oordeel nu eens / Leser / of ik billiker van mijne Medebroeders sprekken / of ook gunstiger gevoelen van hen hebben konde dan ik daar betuige? En och of ik daar ook niet in bedrogen ware / dat ik beter van hen dovertroefd / en ten einde toe verwacht / doch so veel te erger onderbonden hadde!

(2) I. 22. §. 1. Daar segge ik / aangaande de gevoelens onder ons onder de Gerechten: datmen vry groot onderscheid vind tusschen luiden van letteren en 't gemeen volk. Waar uit dan blijkt / dat ik hen niet hebbe willen nageben / datse hunne predikationen na den smaak des volks schikken / en het selve in hunne dolingen stypen: so sp my te laste leggen in 't Request.

(3) I. 22. §. 7. Dus verre heb ik slechts van 't gevoelen en 't bedryf des gemeenen volks gesproken: doch nu sal ik tonen, wat geleerden onder ons van die dingen geloven. Geen van allen sal lichtelik daar in so verre gaan als de gemeene man. enz.

(4) I. 23. §. 2. Want wat het gemeen volk betreft, dat is dikmaals paaplich of joodlich of heidensch, ende weet het niet; daar op en is geen staat te maken. Ja so weinig, datmen vast het tegendeel magh denken van 't gene de dwalende schare denkt of doet, en 't gene sy die de Schrift verstaan daar af gevoelen. Dien volgens wil ik hier niet in behaald zyn; als genoegzaam ondervonden hebbende, hoe mal ons eigen volk in desen is.

Siet daar makense niet op te seggen / dat ik 't volk mal noeme; dat is / dat ik het grootste deel van de kerk dat in 't gemeene volk bestaat / voor mal uit make: maar de Leeraars of Bedienaars des Evangeliums voor mal te houden / dat soude al te lasterliken tale zyn. Maar wat heb ik sedert niet wel anders ondervonden! Het zijn de Leeraars meest die d'aller plompste dolingen op stoel verdedigd hebben; so plomp dat Joden / Heidenen / Mahometanen / hen beschamen souden: 't is onder 't volk / ja onder het gemeene volk / dat sich 't verstand / en oordeel en gevoelenheid in desen tot verwonderinge openbaren. Noch 't een noch 't ander had ik ooit geloofd. Laat dat getuigen eke gewisse / der Bedienaars van het Evangelium / die in de huisbezoekinge het dikmaals so bevonden hebben; die der sodanigen sedige aanspraak aan hunne eigen huizen schromen / ende hunne ontmoetinge by alle wegen soeken te ontgaan. Meer en sal ik noch

noch niet seggen / al weet ik meer. Want ik spate noch de Boezemers / schoon si klagghen dat ik hen berongelijke.

(5) I. 24 §. 2. Hoe meer geoefend van verstand, hoe meer belesen in de Schrift: hoe meer ervaren door verscheidene oefeningen en ontmoetingen, sonderlinge daar dit alles tsamen gaat; hoe minder iemant doorgaans dat gevoelen dryft.

Dit schrybende heb ik voornamelijk mijn oog op de Bedienaars van het Evangelium gehad. Want ik seide, dese weten den wegh des Heeren, het reght hares Gods. Jerem. 5: 5. Maar nu heb ik tseker wel bevonden dat onder dese zijn degene die mijn Boek minst lesen / en nochtans verfoepen; en die na de reghte waarheid niet so neerstelik en soeken / als si wel in arbeid zijn om de doling booz te staan; die daarover dikmaals van gemeene toehoorders hunner predicatien aangesproken / geen woord noch reden hebben om hun stuk te verdedigen. Ik sprekke niet versekerdheid: laat d'instellers van 't Request de keure nemen / niet wiense / man booz man / over den geheelen inhoud van mijn Boek in handel treden willen; over de werkingen der Geesten / over de maght en kraght des Duivels / over alle die Schryftuurplaatsen / over de Vertalinge der woorden. Ik sal gestudeerde luden / schoon geen Theologanten zijnde / ik sal duitsche onderwijfers van de jeugd / ik sal kooplieden / ik sal d'aansienelike bozgers over slaan; schoon sich een merkelyk aantal onder dese allen openbaart: die van mijn geboelen zijn. De voornaamste zy alleen een handwerk man / of sijnz gelijk; luden evenwel die onbespraakht van leven zijn / en die sich oefenen / als genegen om te ondersoeken: terwile si die Leeraars noch de oude grollen horen boozstaan; die van hunnen medeleeraar niet en willen leeren / en verhalven lijden moeten / dat hen self de leerlingen noch overtuigen.

Dit seg ik niet / om d'ordre der Bedienaars van het Evangelij te verkleinen; daar ik noch my selfen onder tesse: maar om te tonen dat ons God niet heeft gesteld om over sijn volk heen te sitten / als of wy alle wijsheid der Schryfturen booz ons self alleen in erspacht hadden; en dat het ongelletterd volk ons wel boozlyp kan lopen / luden wy geene neerstigheit aanwenden / om onsen kleinen schatt van dagh tot dagh te meerderen / of immers wel tot noodrust te bewaren.

(6) Ik ga ter self de plaatse verder: seggende / dat weinig salke schryvers (te weten / als daar boren was geseid / die onder ons de gemeene doling styben) niet en maken dat mijn seggen in 't gemein, of op het meerder deel geen waarheid zy: (dat de leeraars en geleerden minst aan sulke dingen vast zijn) sulx ik meine dat my niemant hier ontkennen sal. So vast heb ik doe dan ook noch daar op gestaan / dat de Bedienaars van het Evangelium my toevallen / en 't volk in de dolinge niet styben souden.

(7) In de Voorrede des II. boes pag. 5. betoon ik nochmaals / welk een goed geboelen ik van mijne Medewoeders hebbe: hoewel mijn Boek doe al by den Kerkeiraad / ongelesen / en ook sonder my te horen was versegd.

soed. Vervolgens (seg ik) heeft de druk dan ook wat langer aangehouden dan in 't eerste gemeend was; behalven dat die ook voor enen tyd heeft stil gestaan; om te verneemen, wat beswaringen tegen een werk, dat so veel van 't gemeen gevoelen afwykt, ondertusschen inkomen moghten. En ik verblyde my, dat de voornaamste (hoewel niet alle) die my van eerwaarde mannen voorgekomen zyn, by desen tweeden druk also verklaard zyn, dat sy meer genoeg dan in 't eerste daar in vinden sullen. Immers wil ik dat van hun reghtmatig oordeel en genegen broederlyk gemoed van heren hopen.

Dit heeft my des te eerder en te dieper in 't verdriet gebraght / dat ik mijnen Medebroederen / doe noch / wanneer se dien boorzeyden wegh van onbescheid al ingeslagen waren / al evenwel so veel bescheidenheids betrouwe als ik in die woorden daar betuige. Ik heb hen dan niet anders afgeschilderd, dan sy altijd ende noch lieft willen wesen aangesien; hoewel veel anders dan sy sich betonen: dat is / ik heb hen schoonder afgeschilderd dan se zijn; en niet alleen booz anderen dus afgeschilderd / maar by my selven ook verbeeld.

(8) Wanneer ik II. 12. §. 3 / 4 / 5. des Duibels boorgezwendde schijf-tuurkunde ontkenne door die reden / dat hy dan veel groter godgeleerde wesen soude / dan de beste die der is: dat acht ik tot veel meerder eere voor de Leeraars van het Evangelium te zijn / dan deselve in dien deele onder Gods en sijner Kerken vband te vernederen. Want dus is het dat ik onder anderen daar sprekke. §. 3. Stelt eens dat de Duivel so slim, so loos, so veel ervaren is, enz. 't welk ik daarna dan wederlegge. Daarna §. 4. van sekeren nietwen schijpber sprekende: Hy maakt den Duivel tot veel groter Godgeleerde, dan ooit iemand in de weereld is geweest, enz. En §. 5. Na sijn gevoelen moet de Duivel mede een seer geestelijk theoloogant zyn: al te groot van verstand, wel te weten, om liehamelike stenen te betekenen, wanneer hy seit. seg dat dese stenen broden worden. Daar ik my insgelijx met alle reden tegen stelle.

En 't is noch veel kragtiger / het gene in den eersten druk in 8°. van my gesteld was; daar ik openbaarlijk en in goeden ernste met den Duivel spotte / §. 552. ('t welk nu is II. 21. §. 3.) seggende: dese diepsinnige, hooghgeleerde, welervarene, seer voorsienige Doctor Satan, gelyk hem onse eigene Leeraars roemen, is nu noch so bot, dat hy Christus niet en kent. Of dit onbetamelijx van my gesproken is / sal noch hier na wel ernst verhandeld worden. Maar so veel als hier ter sake dient / so seg ik / dat Bedienaars van het Evangelium den Duivel boven hen in kennis des Evangeliums verheffende; veel slechter schilderpe van hen selve maken dan ik doe. Want ik wil dat sy / die in den Dienst van 't Evangelium des Koninkrijks zijn uitgesonden / het selve als getrouwe krijgsbeleiders beter kennen dan de Duivel: die als vband op het hoogst niet anders dan slechts wat van buiten spionneeren kan. Sekerlijx hy schildert de Bedienaars van het Evangelium te leelijk af / die het booz bewijs van 't uiterste geleerdheid

acht / so berseiber iemand so geleerd is als de Duivel.

(9) Door 't laatste: dient het gansche 33. hoofdstuk niet in mijn II. boek / om des Duivels oppermeefterschap en hooge school geheel tot niet te maken ; op dat de Dienaars van het Evangelium noch iets geacht zijn moghen / als luden die de Schrift verstaan ; en die met een als eerlike luden / welken God getwoon is sijn geheim te openbaren / de kennis diefe hebben met oprechtigheid aan Christus schole mededeelen : Ik wijsse daar §. 12. na 't 32. hoofdstuk van mijn boerken over de kometen ; en so doe ik noch.

Hi volgt ene nieuwe beschuldiging in het Request.

Wederom komen daar in voor vele harde en aanstotelijke uitdrukkingen , vreemde en gevaarlike stellingen ; bystere en schandelike verdraajingen van ontelbare passagien der H. Schrifture *Lit. E.*

Hier worden vele sware klachten hoopswijse tsaangestapelb / en dyederhande misdaad / ieder met twee eigenschappen afgemaald : Uitdrukkingen die hard en aanstotelijk zijn ; Stellingen die vreemd en gevaarlijk zijn ; Verdraajingen van passagien der H. Schrifture , die byster en schandelyk zijn. Dit word by hen door 25. uittreksels bevestigd ; waar onder ik niet meer dan 12. kan tellen van die ontelbare passagien der H. Schrifture / die sy seggen dat ik so verdraaje. Wy sullen die dan alle moeten sien.

31. I. §. 511. *initio* [in 't begin] II. 18. §. 2. II. 19. §. 2.

Somen slechts vlak wech op die spreekwyfen toetast , die de voorverhaalde dingen op den Duivel passen ; so salmen onvermydelik enen God van hem maken diergelyke nooit geweest is.

Aangesien datse dese self de plaats te boeren op 't register van mijne Onoerbiedigheden aan Profeten en Apostelen al eens hebben bygebracht ; so is daar ook 't antwoord / dat hier mede dienen kan / al aangewezen. pag. 20.

32. II. §. 535. *initio* II. 19. §. 9. II. 20. §. 10.

Stelt nu noch evenwel , dat de Duivel door de Slange sprak : en fiet of God dan self wel ooit so groten wonder heeft gedaan.

Leest / set gy oordeelt hannaanstotelikheid , al 't gene dat daar staat ; en d'at

d' onkundige Lefet en stote sich niet aan eenen enkelen steen / door dese mannen uit den welgebouwen muur des huises afgebroken / en in den wegh geworpen. Want op syne plaats behoort ingeboegd / salmen beter kunnen sien / of dit stuk daar in behoort / en 't gebouw mijner zede schend of ondersteunt.

33. III. §. 536. *ab initio*. II. 19. §. 10, II. 20. §. 11.

Ik voeg hier nu noch by, dat (behoudens d'eere der eerbiedigste Majesteit) de Duivel ongelyk meer geestigheids in 't spreken door de Slang, dan God self door den Esel heeft betoond ----. Siet dan eens, hoe groot des Duivels wonderdaden, die een verwaten Schepsel is, boven die van God den Schepper selve zyn: indien men wil, dat de Duivel door de Slang gesproken heeft.

Dit is al wederom een afgebroken steen / gelijk de eerste; en die noch in twee stukken / om te lichter te doen vallen: geen wonder dan / so den genen die niet anders van 't gebouw en ziet de wegh aanstotelyk en hard moet vallen. Maar doende als terstond geseid is / sal hem buiten twyfel anders daar van dunken.

34. IV. §. 715. *sub initio*. [op 't begin] II. 32. §. 3. II. 33. §. 3.

Van Salomo lees ik, dat hy sprak van de bomen, van den Cederboom af die op den Libanon is, tot op den Ysop die aan den wand nitwaft. Hy sprak ook van het vee, en van 't gevogelte, en van 't kruipend gedierte, en van de visschen 1. Kon. 4: 38. Maar na al die grote dingen diemen van den Duivel op geeft, so was Salomo maar een gek by hem.

De hardigheid, daar die mannen sich aan stoten, moet hier zyn / dat Salomo maar een gek moeste geweest zyn / by den Duivel vergeleken zijnde: indien deszelfs verstand so groot is als men 't maakt. De sake staat noch by my vast: doch so veel het woord betreft / heb ik by den laatsien druk daar in de plaats gesteld / so was Salomo niet met al by hem. En dit / om den aanstoot wech te nemen / soder moght gegeven zyn: niet als of ik meinde dat het eerste qualst was geseid. Want het is een dwaas of sott of onwijs mensch in de Schryfture / die so wijs niet is als anderen / of so als hy wel behoort te zyn: Jerem. 4: 22. Hos. 9: 7. en 13: 13. en daar by wel seker / datmen Salomo te merkelyk verongelykt / somanders geloven dat de Duivel wijser is dan hy. Maar wat seg ik Salomo?

lomo? Hy die de Wijsheid zelf is weet van niemant die dien wijssten koning overtreft / dan van hem zelf alleen: Maatt. 12: 42. Wacht u doch die den Heere breeft / te seggen / daar de Duivel is / een meer dan Salomon is hier. Maar so ik nu met goede redenen daar aangeliefen hebbe / dat de dingen diemen aan den Duivel ook in desen deele toeschrijft / de kennisse van Salomo wel duisendmaal te boven gaan: hoe sonde ik over sulx niet mogen seggen / dat hy dan ook niet meer dan maar een gek moest by den Duivel zijn? So boos en bott als dat schijnen magh; so vuil en valsch is't / dat al sulx een groot verstand van goddelike en menschelike saken by den Duivel is.

35. - V. §. 734. *ab initio* [van 't begin] II. 33. §. 10. II. 34. §. 12.

Hoe plomp dat hier de Duivel loog: hy seide er niet te veel aan, fomen 't al gelooft watmen van sijn groot vermogen seide. Het is al vry wat meer: de werken wysen 't uit. Gods eigen Soon (met eerbiedigheid zy dat hier nu gemeld!) moet maar een leerjunge by hem zyn; so 't waar is dat hy doen kan 't gene hem word nagegeven dat hy doet.

By den laastten dzyk heb ik gesteld / moet maar een kleine David zyn by sulken Goliath als hy: eensdeels om den aanstoot wech te nemen / van degenen die het spoor te buiten gaande / sich wel stoten aan het gene in het pad niet ligt; en om dat my docht / dat dit beter paste daarmen van de kragt spreekt / en't woord leerjunge daar het aankomt op 't verstand. Doch ik sal eerst noch de twee naastvolgende uittreksels stellen; en dan seggen 't gene op die alle tsamen past.

36. VI. §. 735. *circa initium* [ontrent het begin] II. 33. §. 11. II. 34. §. 13.

Maar nu gelooft de weereld, dat de Duivel noch veel groter werken doet dan God. Vraagt iemand my, hoe so? dan vraag ik wederom: wat wonderwerk heeft God gedaan dat 's Duivels werken overtrof? Waar toonde God ooit syne kragt, daar sich de Duivel niet liet sien? Wat wonderstuk heeft Christus ooit gedaan, dat ook de Duivel alle daghen niet en doet?

Ik hebbe by den laastten dzyk (om ook moedwillige misduidinge te weren) hier op twee plaatsen weinige woorden ingeboegd / en op 't begin en einde enigfins veranderd: dies het nu anders te lesen is. Maar nu gelooft de weereld werken van den Duivel, die noch veel groter zyn dan God ooit heeft

heeft getoond. Vraagt iemand my, hoe so? dan vraag ik wederom, wat wonderwerk heeft God gedaan, dat Duivels werk (na men hem toeschryft) overtrof? Waar toonde God ooit syne kragt, daar sich de Duivel na't gemeen gevoelen niet liet sien? Wat wonderstuk heeft Christus ooit gedaan, dat de Duivel niet geacht word alle daghen ook te doen? **Sonder dese inboeginge of veranderinge was het ook te horen wel te sien / dat ik anders niet en meinde dan ik nu op het laast alhier verklare.**

Maar nu heb ik mijnen Leser dit alleenlikhler te bidden / dat hem toch gelieve dese ses voorschrevene plaatsen na te lesen: en daar uit te sien / hoe seer de schryvers van 't Request hen self ten tone stellen / in meining om het my te doen. Want d'aanstotelijkheid / die sy in mijne woorden soeken / is in hun gevoelen / 't gene ik daar ondersoekte / en met sulke redenen bestrepte die de ongerijmdheid daar van tonen; om een kristgelobig herte daar afkeerig van te maken / gelijk ik ben. **Zimmers sulken groutwel als het sonde zijn / te seggen / dat de Duivel sulken God zy, diergelyke nooit en is geweest; of groter werk van hem dan ooit van God self zy gedaan; of ongelyk meer geestigheids in 't spreken door de Slang, dan van God door den Esel zy betoond; of Salomo niet meer by hem geweest zy dan een gek; Christus maer een leerjonge; en dat de Duivel groter werken doet dan God; en so dat Christus nooit een wonderstuk gedaan heeft, 't welk ook de Duivel alle daghen niet en doet: so vuil / so lasterlyk so gruwelyk als dat te seggen of te denken is: so vuil / so lasterlyk / so gruwelyk is ook 't gevoelen dat sy voorslaan / en ik daar bestrepte; door te tonen / dat er die gevolgen onberispelikelijk aan vast zijn: of sy moesten sich daar van ten besten datse kunnen sulveren / so sy willen tonen dat hen 's Allerhoogsten eere kristelyk ter herte gaat. Ik hebbe dat uit die self de woorden; daar sy my uit pogen te beschuldigen / voer my getoond.**

37. VII. §. 726. II. 33. §. 2. II. 34. §.

De Satan heeft geen kragt noch macht, noch Koningrijk; ende kan 't ook niet hebben.

Dese self de woorden staander niet: maar de sin; en die is waar.

38. VIII. §. 393 *ab initio* [van 't begin] II. 6. §. 3.

D'andere reden laat ik staan: dan segge slechts, dat schoon men stelle, dat God de Weereld so volmaakt geschapen heeft als hy konde doen; waar uit volgen moeste, dat het schepsel ook oneindig in volmaaktheid is.

De wijle 't den Gedeputeerden der Synode heeft beliesd dese eene stelling niet alleen sonder tsamenhang met andere / maar ook noch afgebroken hier te stellen: so en konnen dese woorden voer geen proeffstuk vreemder of gevaarliker stellingen verstreken. En also daer inne geen Schyftuurplaats
word

word behandeld: so en willen sy dan ook daarmee geen verdraajinge der H. Schriftuur te kennen geven. Blijft alleenlik dan over / dat ene harde of aanstotelijke uitdrukkinge daar in begrepen zy: want het een van allen is dat op dese letter van hen aangetekend staat / en waar toe die plaatsen uit mijn Boek betrokken zijn. Maar hard en aanstotelijk verschilt nu noch van valsch: dies willen sy niet seggen / dat het gene ik daar segge niet waar / of mijn bewijs van geen gevolg en zy. So dan myne woorden waar zijn / en 't bewijs van goeden grond: waar in bestaat de aanstotelikheid, of wat is daar in te hard? Dit begeer ik van hen eerst te weten; want het onbegrijpelijk booz mp is om te raden wat sy denken. Dat ik d'oneindige volmaaktheid van het scheepsel daar ontkenne / om die booz den Schepper als ene onmeedeelbare eigenschap sozbuldiglik te doen bewaren: boozseker die sich daar aan stoot / ik weet niet op wat wegh die zy.

39. IX. §. 464. medio [in 't midden] II. 13. §. 2. II. 14 §. 2.

Segt niet, dat het eeten van die drie met Abraham in schyn geschied is; of een ander seit dit dan van Christus ook: so dat degene die ontkent, dat het menschen zyn geweest, ontkent met een dat Christus van den dood is opgestaan.

De laatste woorden onkent met een enf. heb ik / om desen steen des aanstoots wech te nemen / in den laatsten druk aldus gesteld; beneemt ons die bewys, dat Christus van den dood is opgestaan: andere woorden op den selfden sin. Hoewel ik niet en dachte / dat die eerste aanstoot geven souden: docht ik den steen / daar sy sich dus aan stoten / uit een wel geschikt gebot der kristelike leerlingen / te weten uit den Heidelbergischen Catechismus / wettelik ontleend / en in mijn eigen werk gebesigd hebbe. Want op de 30. W. of sy die hunne saligheid by anderen dan by den Heere Jesus zoeken, ook waarlik in hem geloven? geeft sy tot antwoord / Neen: Niet om dat se 't looghen; also sy sich ook sijner met den monde roemen; maar metter daad, booz sulx te leeren en te doen als met een recht Gelobe strijdig is. So is 't hier ook te doen / daar ik van sprekke. Die sulke dingen van den Engelen of Geesten seggen en geloven als ik daar tegenspreke / geloven wel / so sy niet beter weten / dat Christus van den dood is opgestaan: maar so sy eens de redenen ter dege proeven waarop sy dat gelobe bouwen; sy sullen die verlaten moeten / indien sy willen blijven by alsulke gevoelens van de Geesten als ik daar bestrepe. En daar is tot noch toe niet een mensch geweest / of hy heeft sich / booz het tegendeel te willen houden / seer ten toon gesteld. So dat noch niet genoegh gebleken is: ik hope dat het dan ten vollen blijken sal / wanneer ik 't Antwoord geve / dat ik aan vermaarder en bedaarder schryvers / dan ik in mijn Kort Berigt ontmoete / schuldig ben.

40. X. §. 464. *ab initio* [van't begin] II. 13. §. 2. II. 14. §. 2.

Maar het was de **HEERE** die aan Abraham verscheen, doe de drie mannen tot hem quamen, word op 't begin der historie ge-
seid----- 't Is wel: maar hoe verschynt d'onsichtbare God? door
een sightbaar teken syner tegenwoordigheid - - - - Verscheen
de **HEERE** dan, wanneer men sleghe ene wolke van synent we-
ge, sagh; hoe veel klaarder en verscheen hy niet, wanneer drie
mannen sich uit synen last aan Abraham vertoonden?

Geven sy die stukken en brokken/uit dat deel mijns Boek dus afgebro-
ken/door hard en aanstotelijk op; so dien ik wel te weten / waar in die
hardigheid of aanstotelijkheid besta. Door my / ik weet het niet. Is 't
dan vreemde of gevaarlike stelling; in welke deser drie stukken is die vrees-
digheid of dat gevaar? In 't gene de Schrift self seit / dat drie mannen aan
den vader der gelovigen verschenen zijn? Of weten sy van godlike ver-
schyninge / die anders dan door sightbare tekenen syner tegenwoordigheid
geschied magh zijn; en meenense dat verschyninge niet sightbaar / of
God self lichamelyk of sightbaar zy? Waar stoten sich de Broeders aan?
Is 't dan dat die drie mannen niet so sightbaar/of min weerdig als de Wolke,
Gods wille in hunne boodschap niet so wel vertegenwoordigden/met me-
dehulpe van 't gehoor en van de spraak; als wel de Wolke door het bloot
gesicht? Want sekerlyk / Gods wesen self is onuitbeeldelyk / onsienslyk
en onbegryppelyk altoos. Verhalven wil ik die theologie met de Broe-
ders wel eens nader onderzoeken: en ondertusschen mijnen Leser bidden/
dat hem toch gelieve dese plaats van mijn Boek self na te sien: in hope
dat hy dan geen nadere onderzichtiginge behoeven sal; ook de minste reden
daar niet binden / om my van verdraajing der Schrifte te verdenken.

41. XI. §. 686. *ab initio* II. 30. §. 10. II. 31. §. 10.

Maar so de Duivel desen Overste is: waar toe was het dat hy
quam-----? Was 't om de Heidenen en volkeren van Israël op te
maken, en aan te voeren tegen den Heere en synen Gesalfden? Daar
toe warense uit hen selve boos genoegh. Noch David, noch enig
ander Profeet hadde dat voorseid; noch Euangeliste noch Apo-
stel heeft er van geschreven

Dese plaats naleesende sal de Leser wel bevinden dat ik daar van §. 684 af
des Heeren Jesus woorden Joh. 14: 30. de Overste deser Weereld komt ende
heeft aan my niets, also verklare dat die Overste de Duivel niet en is. Op die
hem

niet kwaad zijn. 't Gene ik daar in segge / word in 't gansche hoofdstuk
 wijsd en breed van my getoond : en niemant heeft et noch weerleid. Want
 die dat dede / soude moeten seggen en bewysen / dat daar de Slange ei-
 gentlik gesproken heeft. Maar dat spreekt Boetius uitdrukkelijk tegen /
 Disp. p. 1. Pag. 941. seggende / dat het geen spraak was menscheliker wy-
 se en eigentlik alto te noemen : so als ik in mijn Kort Bericht pag. 51. na
 den eersten / en 56. na den tweeden druk / ook aangewesen hebbe. So sp-
 dan noch willen seggen / dat de Duivel / die by Moses niet genoemd word /
 eigentlik gesproken heeft / en dat door de Slange : wie en siet niet / dat
 dit noch veel minder deugt ? Willense 't op beide tsamen passen : so sullense
 dan moeten seggen / dat de Duivel / dien het spreken sels oneigen is : door
 een beest / dat nooit en sprak / en sijn eigen mede niet en was / nochtans
 wel eigentlik gesproken heeft. Sie toch eens / liebe Leser / waar dit
 heuen wil.

43. XIII. §. 557. *in medio* [in 't midden] II. 10. §. 11. II. 21. §. 11.

De verfoeking van den Duivel wil niet anders, dan dat Gods
 welgeliefde Soon, in de eenzaamheid geweken, sich den Duivel
 eens verbeeld heeft, als den genen die den menschen so veel ramps
 had aangebraght; wiens werk hy nu en tegen ging; en die
 sich ook met alle kraght daar tegen stellen soude, so hy konde.

Oetwyl hier mijne woorden niet sodanig alse zijn ten voorschijn ko-
 men: so sal ik die eerst na de waarheid stellen; omdat de eerste druk / daar
 sy sich op beroepen / niet veel in der menschen handen is; hoewel daarna
 ook niet veranderd in so vele als er t sedert zijn gevolgd. God wilde dan, dat
 hier syn welgeliefde Soon, in d'eenzaamheid geweken, sich den Duivel eens
 verbeelden soude: als den genen die den menschen- en dan so voozts gelyk
 sy 't hebben. Het bedroggh bestaat in d'eerste woorden; de Verfoeking
 van den Duivel wil niet anders, dan dat Gods welgeliefde Soon, in d'een-
 saamheid geweken sich den Duivel eens verbeeld heeft. Want waar heb-
 bense gelesen / daar ik segge / dat de verfoeking des Duivels anders niet
 en wil dan dat? Tot noch toe hebbense den sin der woor-
 den / uit mijn Boek getrokken / door uitlating of afbrekinge van 't gene
 daar toe diende wel verkreupeld en verbogen: maar nu begaansse groter
 ontrow door deselve daar en boven te veranderen. Doch ik hebbe niet van
 node hier te wysen tot den laastten druk / daar ik verscheidene plaatsen deses
 hoofdstuk byzonder uitgeleid / en des te meer gebillikt hebbe. De Leser kan ten
 overvloed sijn daar van dienen: maar de eerste sal alleen genoegh zijn tot het
 gene ik hier vooz mis behoefte. Ik segge in 't eerst / dat dit verhaal / so als men
 't op dien bosen Geest wil duiden / niet na de letter / maar als van een gesighe
 is

hem so hoog verheffen stoten sich aan dese reden / daar ik dat in tegen spre-
ke : en houden dat misschien dan ook voor schriftverdraaginge. Maar
weten sy my dan te tonen / dat dit ergens op den Duivel is voorgeleid / of
verklaard : of dat die Joodsche Oversten en Maghten van so veel te be-
ter stoffe waren dan de menschen heden zijn ? Of souden sy wel meinen
my dat ook noch wijs te maken / die daar af so velerhande onderbinding
hebbe ; en noch daghelijx so kragtig probee / hoe groot de boosheid van de
menschen is. Neemt wegh 't oneindig onderscheid dat tusschen de personen
is / van Jesus onsen groten God en Saligmaker en my die maar een nie-
tig mensche ben : (de Joden wisten van hem ook niet beter) en toont my
dan eens / Broederen Gedeputeerden / waar in toch de bitterheid en boosheid
van die menschen groter / of schyn van reght by onse luiden meerder is ge-
weest ; waarmede sy dien pover quansups voor de kerk en voor de Waarheid
hebendaags bemantelen / om hunnen Medebroeder / en met een de waar-
heid te verdrukken ? Want om nu te seggen / dat de Duivel als die Over-
ste der Wereld hen dat ingeeft ; sulx en komt met ons gevoelen dat ik van den
Duivel / en sy van henzelven hebben / gansch niet over een.

42. XII. §. 717. *sub fine* [tegen 't einde] II. 32. §. 6. II. 33. §. 6.

Dan wat Gods heilige Engelen betreft ; die gedurig (so te seg-
gen) 't aangesichte van den Schepper, en daar in de schets (om
lo te spreken) van alle scheepsel, het zy geest of lichaam, sien.

Wat steen het sy waar aan sy sich in desen stoten / soud ik moeten raden :
so het my de broederen des Classis in de Onderhandelingen ook niet
hadden opgegeven. Doch dat heb ik daar ook al beantwoord / als de Leser
self sal kunnen sien in mijner Viervoudige Beantwoordingen p. II. 25 / 26.
waar aan ik achte dat hier ook genoeg sal zijn.

41. XII. §. 548. *ab initio*. II. 19. §. 22. II. 20. §. 23.

Gy siet wel, Leser, neemt et vry so als gy wilt, het gene dat er
geseid word kan niet eigentlich van de Slange, noch van den Dui-
vel, noch van beiden verstaan worden.

Om desen steen van aanstoot / voor degenen die geen reghte gangen
maken / wat te effenen ; heb ik dese woorden by den laasten druk aldus
gesteld : ---- Het gene datter geseid word kan niet eigentlich verstaan wor-
den : het zy datmen 't op de Slange, of op den Duivel, of ook op alle bei-
de passen wil. Doch indien het dus goed is / ('t welk ik so veel als dese
mannen aangaat niet en wete) so en kan de selve sin met die eerste woorden
niet

niet kwaad zijn. 't Gene ik daar in segge / word in 't gansche hoofdstuk
wijd en breed van my getoond : en niemand heeft et noch weerleid. Want
die dat dede / soude moeten seggen en betwysen / dat daar de Slange ei-
gentlik gesproken heeft. Maar dat spreekt Doetius uitzinnelijk tegen /
Disp. p. 1. Pag. 941. seggende / dat het geen spraak was menscheliker wy-
se en eigentlik also te noemen : so als ik in mijn Kort Bericht pag. 51. na
den eersten / en 56. na den tweeden druk / ook aangewesen hebbe. So sp-
dan noch willen seggen / dat de Duivel / die by Moyses niet genoemd word /
eigentlik gesproken heeft / en dat door de Slange : wie en siet niet / dat
dit noch veel minder deugt ? Willense 't op beide tsamen passen : so sullense
dan moeten seggen / dat de Duivel / dien het spreken self oneigen is : door
een beest / dat nooit en sprak / en sijn elgen mede niet en was / nochtans
wel eigentlik gesproken heeft. Die toch eens / lieve Leser / waar dit
henen wil.

43. XIII. §. 557. *in medio* [in 't midden] II. 10. §. 11. II. 21. §. 11.

De verfoeking van den Duivel wil niet anders, dan dat Gods
welgeliefde Soon, in de eenzaamheid geweken, sich den Duivel
eens verbeeld heeft, als den genen die den menschen so veel ramps
had aangebragt; wiens werk hy nu en tegen ging; en die
sich ook met alle kragt daar tegen stellen soude, so hy konde.

Oewyl hier mijne woorden niet sodanig alse zijn ten booschyn ko-
men : so sal ik die eerst na de waarheid stellen; om dat de eerste druk / daar
hy sich op beroepen / niet veel in der menschen handen is; hoewel daarna
ook niet veranderd in so vele als er tsedert zijn gevolgd. God wilde dan, dat
hier sijn welgeliefde Soon, in d'eenszaamheid geweken, sich den Duivel eens
verbeelden soude: als den genen die den menschen- en dan so boozts gelijck
hy 't hebben. Het bedroggh bestaat in d'eerste woorden; de Verfoeking
van den Duivel wil niet anders, dan dat Gods welgeliefde Soon, in d'een-
zaamheid geweken sich den Duivel eens verbeeld heeft. Want waar heb-
bense getosen / daar ik segge / dat de verfoeking des Duivels anders niet
en wil dan dat ! Tot noch toe hebbense den sin der woor-
den uit mijn Boek getrokken / door uitslating of afbrekinge van 't gene
daar toe diende wel verkreupeld en verbogen : maar nu begaansse groter
ontrow door deselve daar en boven te veranderen. Doch ik hebbe niet van
node hier te wysen tot den laastten druk / daar ik verscheidene plaatsen deses
hoofdstuk breder uitgeleid / en dies te meer gebillikt hebbe. De Leser kan ten
overbloed sich daar van dienen: maar de eerste sal alleen genoegh zijn tot het
gene ik hier boozt my behoefte. Ik segge in 't eerst / dat dit verhaal / so als men
't op dien bosen Geest wil duiden / niet na de letter / maar als van een gesighe
is

is te verstaan. §. 551 — 557. II. 20. of 21. §. 1 — 11. *besonderlijk* also onse eigene *Overfetter*s dat van *Hoseas* cap. 1. also verklaren §. 556. Om dit daarmede dan te vergelijken / so spreek ik anders niet dan dus. §. 557. Wilmen nu ook eens op dese wyse van dit doen des Duivels met den Heere Jesus spreken, ik meine datmen daar toe also grote reden heeft. Hier stel ik dan niet vast / dat dese saak niet anders kan begrepen worden: maar gebede die slechts in bedenkinge / indienmen wil op dese wyse spreken, datmen daar toe also grote reden heeft als onse *Overfetter*s by dat van *Hoseas*. Maar nergens heb ik hunne redenen als mijne eigene voorgesteld. Men zie slechts wat te rugge na 't begin des hoofdstuk toe. Nu vervolg ik op de laatste plaats aldus. Vanden Geest wierd Jesus wegh geleid na de Woestyne, om versocht te worden van den Duivel. So schryft *Matthæus*: en *Lukas*, dat hy vol des H. Geestes was. *Stefanus*, vol zijnde van den H. Geest, sagh Jesus staande aan Gods Reghterhand. Hand. 7: 55. Is dat lichamelik geschied? dat en hoor ik niemant regte uit seggen; en wat was de Geest in sulken volheid nodigh tot een vleeschelyk gesicht? God wilde dan &c. Hier volgen nu de voorgehaalde woorden: en daarna het gene verder tot verklaringe van sulken meininge dienen kan. Daarna seg ik wel duidelik §. 558. of §. 12. desselven hoofdstuk: Dunkt iemant dat hier swarigheid in steekt, so ik het dus verclare? en dat die dan so groot wel is, datmen liever dan myne uitlegginge toe te staan, den Duivel, die 't van elders niet en is, uit dese plaats so groot wil maken, datmen eindelijk met hem verlegen staat? Liever seg ik dan, dat ik de Schrift in sulke dingen niet versta, dan die so te verklaren, datter misverstand uit ryzen moet: &c. Hoe veel verschilt dit van het gene sy my opdichten / als of mijn seggen ware / dat de Verzoeking des Duivels anders niet en is? Want het blijkt hier / dat ik liever segge niet te weten wat het is / dan te schryven dat het anders niet en is. 't Overige sal de Leser binden in den laatsten druk / *besonderlijk* §. 17. en in mijn Kort Bericht c. 5. §. 18. en Viervoudige Beantwoordinge p. I. 59. 60 / 61.

44. XIV. §. 479. *sub initio* II. 14. §. 7. II. 15. §. 7.

Van den Engel aan 't volk Israël beloofd: het schynt dat hy die Wolke, daar besteld ten teken, en met een ten middel syner tegenwoordigste werksaamheid (so te spreken) tot hoede van syn volk, den naam van *Engel*, dat is Bode, geeft.

Dit moestmen eens behoort na sien; en de redenen wel overweghen die ik daar te beide brenge / waarom het my so schynt. Schynen is geen zekerheid: derhalven soek ik die in 't antwoord tot oplossing der swarigheden; die ik segge dat my in de vergelykinge der plaatsen / welke hier van Wolke

Wolke daar van Engel spreken / zijn ontmoet. Maar dit neemt die swarigheid niet wech / datmen mijne woorden noemt aanstotelyk en hard; of mijne stellingen vreemd en gevaarlyk: so dit doch geene stellinge / maar alleen een vzaagstuk is; daar sy my het antwoord noch op schuldig zijn. Want met scheiden noch beschuldigen ben ik geensins te betalen.

Ik ben dan hier niet schuldig: sal echter doen als of ik schuldig ware / en touen / na't gevoelen onser Leeraars / dat het met den stijl van spreken in de Schryft wel over een komt / van Wolken Engelen te maken. Doch daartoe behoeve ik hier geen nieuwe stof; also die op het allerereijste proefstuk hier al is te pas gebzacht / pag. 14. en 15. daar de hoogduitsche Kerke singt op den 104. Psalm. *zu engeln machestu die schnellen wind; ende Fransche/ des vents fais tes heraults, postes & messagers.* So ook in 't Latijn / *sunt angeli flatus tuileves &c.* Daarom zijn gewoone Winden meer Engelen dan een ongewoone Wolk: Het komt derhalven op den naam niet aan / maar op de sake self: waarover ik niet meer en hebbe te betwijfen / so lang als my de swarigheid / daar van my boozgetworpen / niet eerst is opgelost.

45. XV. §. 432. *ab initio.* II. 10. §. 11. II. 11. §. 10.

Jakobs worstelen met God: en de spraak die sy met malkander hielden, acht ik, dat gelijk als anders telken male, voor en na, in een nachtgesichte is geschied ----- Hem docht dan in dit gesichte, dat hy worstelde met enen man, so de gedaante was die hem verscheen. De kraght der Inbeeldinge, die hier van besonderen godliken indruk was, deed hem syn lichaam niet by inbeeldinge, maar in waarheid so kraghtiglik beweghen, dat hem syne heupe daar af dus verwrongen wierd.

Dese eene plaats weet ik niet dat noch van iemand mijner tegenstanders is boozbygegaan. Een teken datse daar groot werk af maken: en noch meer / also een booznaam man / die mijn geheel Boek op een half vel papiers (na syn seggen) wederleggen kan / ene sonderlinge predicatie daar op alleen gedaan; en sulken pber daar in heeft betoond / dat de gansche Kerke scheen in last te zijn / souden Jakobs worstelinge na de letter niet verstond. Dat was dan / dat hy waarlik met God self lichamelik geworsteld / en een mensche waarlik sterker is geweest dan God: want hy heeft hem overmoght. Dat sal dan na't gevoelen deser mannen niet hard noch aanstotelyk, noch vreemde of gevaarlyke stellinge zijn. De Schryft en word dan niet verdraad / wanneer men insgelijx maar seit / dat Jakob waarlik enen ladder aan den Hemel / end' Engelen daar op en nederklimmende gesien heeft. Neen / sult gy seggen: daar staat het by dat het in den droom geschied zy; hier niet. Maar 't staat ook by Hoseas niet / dat het

het in gesichte van hem zo geschied / het gene hy in 't 1. hoofdstuk schryft: nochtan dunkt onsen Oversetters / meffens anderen / dat het een gesicht aangewesen hebbe. Doch van de sake self te spreken / is hier nu de plaats ter Viervoudige Beantwoordingen p. I. 59. 60. Het komt meest op de woorden aan; onder welken dat van inbeeldinge aan de laster sucht tot voedsel uitgebeerd / doch in waarheid diergelijke niet erbaren heeft. Maar ik hebbe self niet kunnen denken / datter menschen wesen souden die my te nodig achte / om my selve by alsulke menschen te verschonen die geen reden plaats geven. Van sy moghen Martijr wel eens horen spreken / die daar onder anderen dus afsprekt. Openbaringen by Inbeeldinge, *imaginaris apparitiones* ontkenne ik niet dat den profeten somtyds zyn gebeurd; wanneer sy seiden, datse God of Cherubyn, of andere dingen van dien aart gesien hadden. Want also dat in hun verstand of Inbeeldende Kracht (*mente vel imaginandi facultate*) te pas gekomen is: so kan het door gedaante, afbeeldingen en Ichynselen geschied zyn. *Loc. comm. Cl. I. cap. 12. §. 13.* En noch meer. Dit waren altemaal tekenen en bewysen van Gods of der Engelen tegenwoordigheid. Ende wierden den Vaderen in den droom of wakende voorgesteld: ook wel by wylen door Gods Geest en dienst der Engelen, op Gods bevel, de Phantasie of inbeeldinge der menschen met sulke gelykenissen en uitdrukseken (of afdrukseken, *typis*) gevormd: (of bewerkt, *formabantur*) waar door dan also seer in de gedachten van degene die het so begrepen (*in cognoscentium animis*) wierd uitgedrukt het gene God vertonen wilde, als of daarmede d' uiterlike sinnen waren aangedaan geweest, *quasi si externos sensus feris sint.* Cap. 4. §. 3. En dat is mijn gevoelen ook.

Du sal 't voortaan besonderliker op ontallike passagien der H. Schrifte nankomen / die sy seggen dat ik al te byster en te schandelik verdraaije. Dit laat ons nu dan sien.

46. XVI. §. 406. en 408. II. 8: §. 6, 8. II. 9. §. 6, 8.

Door de Engelen 2 Pet. 2: 4. Jud. v. 6. worden verstaan de verpieters des lands Kanaan.

Dit word so trouwelik verhaald / als sijn dat van de Versoekinghe des Heeren door den Duivel. Want die woorden staan niet in mijn Boek. En wat den sin betreft: wat straffe draagt Dathan / die dit so duidelik ter neder stelt; en echter noch ten vollen niet bewijst? Ik daarentegen / die 't bewijst noch verder geve / en stelle 't eventwel niet vast: die sijne uitlegginge daar niet verhaale dan na duidelik geseld te hebben / dat ik ten vollen my niet overtuigd

volgd en vinde, dat deselve vast gaat. §. 403. II. 8. of 9. §. 3. Daarna so heb ik noch by de dyle laatste drukken in 4°. op §. 11. daar achter aangevoegd. Dit en heb ik, waarde Leser, geenins bygebragt, om u die verklaring op te dringen; of de gemeene uitlegginge te verwerpen. Want de sake blijft daarom in wesen: enf. te weten / dat de Duivel oorzak van de sonde zy / het gene ik daar te voren §. 1. al betwefen hadde. Maar so de mannen trouwelik hier myne meening hadden willen seggen / al waren 't myne eigen woorden niet: sy moesten 't dus ons hebben voorgesteld. Door de *Boden* 2 Pet. 2: 4. Jud. v. 6. kanmen ook verstaan de genen die gesonden zyn geweest om 't land Kanaan te verspieden. Doch nadien onse Oversettinge 't woord Engelen daar heeft / waar door gemeenelik die heemelgeesten te verstaan zyn: so geven sy 't daarmede desen schyn / als of ik veel verbeurde / met also te schryben / als in 't gemelde hoofdstuk breeder magh gelesen worden. Maar wat is dit nu? hard en aanstotelijk? Door linden / denk ik / die sich liechter aan bosc menschen dan aan bosc Engelen stoten. Is het ene vreemde stelling? So moeten ons de menschen vreemde zyn dan de Engelen die gesondigd hebben; of de tydelike straffe; (verder weten wy het niet) daar wy de geschiedenis af weten / op der Earde; dan de ewige verdormentis des Duivels / daar ons geen historij van beschreven is / in de Hell. So is 't dan vreemde tale / den menschen die een lichaam hebben / ketenen / en plaats en duisternisse toe te schryben / die sy eigentlik ook lyden kormen; dan den onlichameliken geesten / op wien deselve anders niet dan gansch oneigentlik en by gelykenis passen te zyn. Is 't gevaarlike stelling? waar in is dat gevaar gelegen? gesteld zijnde dat het beide waar is / der boser Engelen val ter Hellen / en de val der Israelyten in de woestijne: wat isser mer gevaars in 't een als in het ander / of ik segge dat die twee Apostelen van d'eerste of van de laatste spreken? Hoe menigmaal ontmoet ons by d'uitleggers sulke een verschil? Op 't laatste sal 't moghelik ene bystere en schandelike verdraajinge der Schrifture zyn. Maar van wat schrifture? der uitleggers / die het dus eenparig draaiden op de Duivelen / 't gene ik nu draaj op menschen. Doch so sy 't grieksch woord *αγγελοι* *angeloi* eenparig hadden willen oversetten / en in den text stellen boden, gelijk het heet: daar soude weinig aan te draajen zyn. En so sy 't dus dan hadden willen uitleggen als Baillon en ik: so souden sy verdraajers zyn geweest / die 't so verklaarden als sy nu. Siet daar nu / al dat groot gevaar / dien aanstoot / en die vreemdicheit: d'onde byzheid te herneemen / om niet weder op sijn paapsch / ons aan menschen lessen / of gesaght / of aan menigte te laten binden.

47. XVII. §. 627. II. 25. §. 17. II. 26. §. 17.

Door de Duivelen Jak. 2: 19. de Heidensche Priesters.

Desels de ontrofw: maar willense de waarheid seggen / laat het ten uitersten maar zyn door de *Demonia* de Heidensche Priesters. Want ik met alle kragt

kragt betweere / dat dit woord / by Jacobus daar gebruikt / in de *H. Schrift* nooit Duivelen beteekent. En al stond er *διαβολοι* *diaboloι*, dat is duivelen; so souden 't volgens onse eigene Over setters geen helsche geesten / maar bose menschen moeten zijn. Men lese mijne Viervoudige Beantwoordingen p. I. 67/ 68. als mede Kort Beright 7. §. 16.

48. XVIII. §. 491. II. 16. §. 4. II. 17. §. 4

Door den Duivel Jak. 4. en 1 Pet. 5. bose menschen.

Dit is by mij buiten allen twyfel; en tegen alle voorwendfel genoegh beweerd.

49. XIX. §. 638. II. 26. §. 10. II. 27. §. 10.

Door de *δαίμονια* [*daimonia*] die Christus uitgeworpen heeft sekere bose siekten, die de hersenen belemmerden, en d' inwendige sinnen krenkten.

Niet alleenlik op de plaats hier besonder aangewesen / maar door al dat gansche hoofdstuk / met de drie navolgende geve ik aan den Leser te verstaan / wat in desen mijn gevoelen is. Doch dat kan niet hard zijn / aangefien dat alle misleggers toestaan / dat geen besetene sonder siekte waren. Niet aanstotelijk, als voor degenen die sich lichter aan eens menschen siekte dan aan duisenden van Duibels stoten; gelijk de man die seide / dat hy een gansch Legioen daar van in hadde. Vreemd in dien deele / dat het geensins van den Duivel soude zijn geweest; also sp' t alle vast so hebben willen: maar noch veel vreemder / so na hun gevoelen een versierde Daemon / ja de Duivel self den mensch lichamelik besetten en besitten kan. Of is 't gevaar van mijne stelling groter / so de Duivel ons niet deeren kan? dat wil ik wel eens nader horen. Maar doch d' ontelbaarheid van die passagien der *H. Schrifture* komt hier ontrent op tseftig uit / daar een self de woord van Duivelen door d' Over setters is gesteld / en 't in den grondtext niet en staat. Daar uit te draaijen / datter dus door anderen was ingedraaid; en wederom daar in / het gene daar behoort; is al die bystere en schandelike verdraajinge diemen mij te laste legt.

50. XX. §. 653. II. 18. §. 5. II. 29. §. 5.

Door den onreinen Geest Matt. 8. Mar. 5. Luc. 8. een volstrekte dulligheid.

Als gedrager mij in desen tot den vollen inhoud van dat gansche hoofdstuk / en besonderlik §. 4 — 18.

51. XXI. §. 565. II. 28. §. 21. II. 29. §. 16.

Door den *Saan* Luk. 13. een sekere krankheid.

Die dat deel wel heeft / en 't gene daar ik in het selve boops op wip /
sal genoegzaam sien wat ik daar segge / en de reden die my daar toe braght.

52. XXII. §. 675. 676. II. 29. §. 12. 13. II. 30. §. 12. 13.

Door het geslagte het welk niet dan door *bidden en vasten uit-
vaart*, Matt. 17. niet het geslagte van geesten; maar van gelovi-
gen, of liever gelove.

Is die stelling ook aanstotelyk en hard: sy moest nochtans al wat geslepen
zijn / sints datse knatchbul eerst ter bane braght. Doch voor so veel als
sijne uitlegginge noch so gemeen niet is: 't magh eventwel niet vreemd
noch voor gebaarlijk zijn geacht / dat het gelove ook uitgaat, als dat van
die te Thessalonika. 1. Tess. 1. 8. so wel in kraght als in gerught; gelijk
Gods Woord ook uitgaat als het kraght doet / Rom. 10: 18. en de kraghe
van Christus uitging, wanneer hy wonderen dede ende sichten genas.
Mark. 5: 30. Luk. 8: 46. Maar eindelijk behoorden onse mannen ook
te denken / so de redenen / die knatchbul van sijn seggen geest / en ik daar
kortelike verhalen niet en voldoen: dat ik so menigmaal als 't Boek in 4.
is gedrukt / §. 14. daar achter aan met duidelike woorden segge;
dat ik niet al te vast op die verklaringe wil staan, om datse wat gedrongen
schynt. Nochtans deselve daarom niet verwetende / maar tegen over
d'andere stellende: met redenen aan wedersteden / waarom ik niet veel
heers daar in kan sien. De broederen Gedeputeerden dit dan weete /
en echter swygende; doen 't gene broederen gansch niet betaamt. Een
exemplaren zijn in 4. tegen een in 8. gedrukt / en van later datum:
het eene word gemeld ten quade / en het ander niet ten goede. Merkt /
Aeser / hoe sy tegen my het quade zoeken: en wacht met een / tot sy u seggen
wat quade / wat onheil of gebaar in die verklaringe van knatchbul steekt.

53. XXIII. §. 661. II. 28. §. 14. II. 29. §. 14.

Door de *Duivelen* die in de verkens voeren, Luk. 8. een tuimel-
geest, met den welken sy geplaagd wierden.

Dit heeft Daffon so beilig moghen schryben / daar hy 't echter noch niet
half bewijst: my die het byder uitleg en bewijse / moesten eerst weer-
leggen

leggen / en dan straffen. Maar ik hebbe noch niet een betwijfel van anderen gesien / dat niet met onverschoonlike dolingen doospekt is / en door eigene ongerijmdheid by gemeene leken opgelost. Doch 't komt hier op de sake niet eens aan: dan wat meest hard en aanstotelijk is; dat ene kudde vergespen ingenomen zij? Wat valt den menschen harder te geloven: het gene sy hoor ogheen sien / gelijk hier van de verken en der selver dulligheid; of 't gene sy maar horen seggen van den Duivel / (so hier de Duivel sprak) die niet en doet dan liegen? Wat vreemdigheid in myne stelling? Is dan de dulligheid / die mensch en beest bevangen kan / den mensche vzeemder dan de Duivel? Of steekt er meer gevaar in so men segt / dat Christus met een woord volstreckte dulligheid genesen heeft; dan dat hy menschen van de koofts of andere siekten heeft berlost? Maar neen: het is de Schrift te byster en te schandelik verdraaid, van so veel duisend duibelen volstreckte dulligheid te maken. Is dan het gene een dui mensche seit de heilige Schrifture? 't Is erger 't gene Gods Woord niet en is Gods Woord te maken / dan het blotelik verdraaien: hoewel dit ook gansch niet en deugt. Maar ik verdraaj de Schrift / niet wanneer ik dulligheid noeme 't gene de Schrift self so noemt: want doe hy berlost was / saghen hem by sijn verstand. Luk. 8: 35. daar hy dan te voren niet by was. Een laafsten noem ik dat verdraaien van de Schrift / so iemant Demons maakt tot Duivelen, gelijk sy alle doen die my beschuldigen.

14. XXIV. §. 688. II. 30. §. 12. II. 31. §. 12.

Door den God deser eeue 2 Kor. 4. den buik of weereldsche begerlikheden.

Segt my broeders Deputati Synodi: is de buik van dese eeue, of van de toekomende? Ik behoeve nu antwoord niet: Paulus seit my / dat God beide buik en spijse sal te niere doen. 1 Kor. 6: 13. Des is sijn duren langer niet van dese eeue duurt. In dese eeue (seit deself de Paulus) is de buik een God van sommige menschen / Psal. 3: 19. die van de weereld zijn, en welker deel in dit leven is. Psal. 17: 14. Is dat nu hard en aanstotelijk, te spreken niet deself de woorden / in den self den sin als de Schrift self spreekt? Is 't ene vreemdere stelling, den buik en de weereldsche begeerlikheid verblind toe te schryben; dan de duisternisse, die den menschen d'oghen verblind; so als de Schrift uitdrukkelik getuigt? 1 Joh. 2: 11. Of is 't gevaarlik iets te stellen / 't gene Gods Woord stellerd wyse meer dan eenmaal / en so duidelik verklaart? Maar dat is billik hard te noemen / so iemant God self hoort spreken / en dan seit: dese reden is hard; wie kanse horen? Joh. 6. 60. Zyn dat dan geleerde / 't moeten wel onbaste menschen zijn / wien Gods Woord self aanstotelijk is. Vreemd moet ons billik voorkomen / so Gods eigene tale en uitgedrukte woorden by leeraars der gereformeerde kerk geacht zyn als wat vreemds. Hof. 8: 12. Dat komt van meesters taal en stijl te willen volgen

volgen; om de woorden der Schrifture te verstaan so als elk van de zijnen onderweten is. Gevaarlike stelling: den Duivel enen God te maken/ daar Gods Zoon de Koning is; gelijk ik dat in 't 34. hoofdstuk breeder segge. Bystere en schandelike verdraajinge der H. Schrifture! het gene elders heimelijk op 's menschen eigene verdorvenheid en misbruik deses leevens is geseyd/ den heilschen Duivel toe te passen; denselven uit de Hel te halen / en tot des Weerelds God te maken; sonder taal of teken van Schrifture.

ss. XXV. §. 689. 691. II. 30. §. 13, 15. II. 31. §. 13, 15.

Den oversten van de maght des Luchts, des geestes die werkt in de kinderen der ongehoorsaamheid. Efes. 2: 2. Wat sin brengt dit dan uit? De Geest die in alfulke menschen heerscht, is de natuurlijke drift hunder vleeschelike begeerlikheid: dat is uit het 3 veers genoegsaam openbaar. De Lucht van dien geest, is syn aart; gelyk alle dieren en vruchten gaarne na de lucht, die over een land gaat, aarden willen. Daar van seitten; *het heeft er de lucht af; het is van goede of van quade lucht.* Coccejus is hier mede van gevoelen, dat de woorden Geest en Lucht beide oneigentlik alhier te lesen zyn; ende beteken, seithy, *alle benevelingen des verstands, en alle driften, ingevingen en aanporringen ten quade.* Den Grieken is die betekenis van dit woord mede niet in alles onbekend: en komt hier sonderling te passe 't gene men op Sofocles aangetekend vind; dat *in de aëor de lucht*, somtyds van den vuilen reuk verstaan word, dien de mensche in den stoelgang van sich geeft. Want seker, 't is een vuile lucht, die uit de begeerlikheid der sonde komt. Nu, de Maght van de Lucht, wat is dat anders als 't vermoghen, dat die vuile drift op der menschen herten heeft; en die Overste 't geheel beleid, dat de mensche door alfulke driften in syn leven houdt?

Van §. 689. dat is II. 30. of 31 §. 13. brengen sy niet anders hier ten voorzich / dan alleenlik de schriftuurplaats Efes. 2: 2. en daar op terstond §. 691. dat is §. 15. van 't begin af tot na 't einde toe; maar 't einde niet. Waarom? Ik sie geen andere reden / dan om mijne woorden / sonder mijn bewijs of reden mijner uitlegginge / (die sy dus al willens overslaan / hard en aanstotelijk te doen voortkomen: op dat mijne stelling vreemd en gevaarlyk schyne / en dese Schriftspassagie al te byster en te schandelik verdraaid. Maar wat daar van zy / sal d' opmerkende Leser self door 't nasien mijner gansche redenboeringe verneemen. Had ik hier Coccejus in 't geheel gevolgd / gelijk ik maar ten deele doe: 's mans achtinge had mogelik die

die hardigheid versacht / en allen steen des aanstoots wech genomen. Want men magh sich nu niet langer stoten aan 't gene snijver met de lessen van Coccejus over een komt; tsevert dat by alle Classen en Synoden eens besloten is / datmen van die dingen niet meer spreken sal. Nu / somen eens de hardigheid, aanstotelikheid, de vreemdigheid en gevaarlikheid, de bysterheid, en schandelikheid van uitlegginge deser schriftpassagie bemerkt; dergene die gemeen / of mijne in 't besonder is: wat is het meer / dat ik de Lucht en Geest te samen voege / die in de Schrift veeltijds van eenen name zijn / en 's menschen eigen lichaam met desselfen lucht en geest dus door malkanderen en op malkanderen laat werken; of dat sy hier den Duivel (die niet eens genoemd word) uit den Afgrond in de Weereld halen / en de Lucht aan hem ten beste geven / en 't menschedom onder sijne voeten stellen / om als Woest en Koning over hen te heerschen? So gemeen als dese overleveringe is: so hard / so bzeemd is 't ook / so gevaarlik / so aanstotelik / dat so veel geleerde mannen dit so stellen / d' een voor d' ander na; sonder dat sich een van allen ooit bedacht heeft / om daar van bewijs te geven. Des komt het hen so hard, vreemd en aanstotelyk, en wel gevaarlyk voor / dat ik 't eische; also sy 't niet en souden kunnen doen. Derhalven sal my humme uitlegginge / met veel groter recht en reden / ene bystere en schandelike verdraajinge der Schrifture zyn.

Tegen-Bewijs.

Dus bevre op dit stuk dan klaarlik zijnde aangelwesen / dat het geensins is gelijk sy my beschuldigen / dat ik als met opsett menigte schriftuurplaatsen verdraaid hadde; also ik meer niet dan der menschen uitleggingen verandere daar 't nodig is: so zijn sy grotelijc van oneerbiedigheid aan 't goddelijk Woord te beschuldigen / die ons menschelike woorden eben hoogh / of in deself de plaats stellen. Want sy noemen dat Schriftuur verdraajen, somen humme schriften / ik en segge niet / verdraait; dan slechts blindeling niet volgt; maar enen ander sijn daar uit kan halen / dan daar in verdraaid was / van de genen die niet meer te seggen hebben dan elk een van ons. Salmen die dan volgen om hun groot getal / so zijn wy paapsch: en volg ik mede / sy sullen dan noch een te meer zijn / doch daarom niet meer. Maar hadden se gedaan als ik / met weinigen die my daarin zijn voorgegaan; sy souden sulken menigte niet eens geworden zijn: dat is / indiensel self op byse voeten staande / geen meesters leeringen / door menschelike achttinge / gevolgd; en om de minste moeite en het meest gemak / sonder eigen onderzoek slechts aangenomen hadden. Ik maak hen dan alle schuldig aan verdraajinge van menigte schriftuurplaatsen / so vele als sy die seggen bezien dat ik 't doe. Want nadien sy geen ander bewijs kunnen voortbrengen / dan de overleveringe der Joden / of de redenen die ik weerleggs; en ik daar tegen alle regelen van reghmatige uitlegginge

ge en vertalinge volge: so zijn sy 't die de Schryft verdraajien / en niet si.
 En hoe bezre ik af ben van sulck wan-bedryf / ook in aansien der berkla-
 ringen diemen doorgaans in de boeken vind: so wil ik veel meer plaats en
 tonen / daar ik reden hadde van hen af te gaan / of ten minsten nader on-
 dersoek te doen; en nochtans my selven daar aan houde / toegeebende 't
 gemeen gebruik daar d' uiterste noodwendigheid my niet en perst. Ja indien
 de sake so veel tijds en arbeids enigfins vergoeden konde / als daar toe
 wel nodig ware: ik soude alle de Schryftuurplaatsen / die ik na 't gemeen
 gebruik uitlegge / of te passe brengen / hier op een register stellen; ('t gene
 ik echter hope by 't voleinden van het vierde boek te doen) en den Leser selve te
 doen sien / het gene ik nu (hoewel met volle sekerheid) maar seggen kan.

Sy gaan voort in 't beschuldigen / en seggen so als volgt.

Voorts lopen de genoemde boeken aan tegen de Leere van
 de Gereformeerde Kerke, ende de Formulieren van eenig-
 heid, by alle de Leeraars en ook by hem aangenomen, en on-
 dertekend: en wel met namen in het stuk *van de werkin-
 gen der Geesten* (somen spreekt) *na buiten*, Lit F. alsme-
 de in het hoogwichtig poinct van de *Godlike Voorzienig-
 heid*. Lit G.

't Is onboozsichtigheid en onbescheidenheid met een / so als hier dese
 mannen spreken. Onboozsichtig: datse noemen de Gereformeerde Kerke,
 hare Leere en Formulieren; als of dien dat gevoelen eigen ware daar ik tegen
 schryp: daar sy doch wel weten / dat van alle dese dingen daar ik in dit
 werk af handele / niets in onse kerken is te vinden / of het is daar buiten
 noch veel meer. Dus doen sy van de eere der Gereformeerde Kerk te kort /
 wanneer se seggen dat het hare Leere / ja hare eigene Formulieren zijn /
 daar so grove dollingen / als ik ontdekke en weerlegge / souden in begrepe zijn:
 sonder daar eens by te boegen / dat deselve noch veel grover en veel breeder
 buiten ons in swange gaan. Dat doe ik eventwel / die I. 22. §. 1. uitozui-
 kelijk verklare / dat geen kerken minder onder 't Kristendom dese dingen
 onderhebig zijn dan wy. Dienvolgens ben ik 't eerder die deselve boozsta-
 en so veel als moghelijk verschone: maar de Deputati die haar openlike-
 ten toon stellen / dooy te seggen / dat sy bystere gevoelens zijn de Leere der
 Gereformeerde Kerk.

Noch verder gaat hier d' Onbescheidenheid. Daar in booy eerst dat sy in
 plaats van te seggen / (so der wat te seggen ware) datter dingen in mijn
 Boek zijn / strydig met de Leere der Gereformeerde Kerk: het nemen op
 het alderbreedst / de boeken self daar booy uittakende / als of die beide waren
 om de Leere der gereformeerde Kerke te bevechten; om dus het werk / en
 3
 voort

voorz den schryver dies te hateliker te bewaren. Een anderen was niet genoeg te melden van de Leere; maar moesten ook de Formulieren hier genoemd zijn / als van my mede ondertekend zijnde; om de sake desen schyn te geven / of ik so lichtveerdig ware / dat ik tegen mijn gegeven woord en hand was aangegaan. Doch om in desen kozt te zijn / so sal de Leser syn genoeg vinden in 't gene ik ter Viervoudige Beantwoordingen p. II. 44. -- 47. en 61. -- 64 breeder van dit stuk gehandeld hebbe.

Van die algemeene beschuldiging gaan sy over tot twee sonderlinge stukken: de Werkinge der Geesten en de Goddlike Voorzienigheid; diese onderscheidentlik op hurre wyse met uitgesochte plaatsen van mijn Boek betonen sullen dat ik leere / tegen het gevoelen van de Kerk. Dat laat ons nu dan sien.

Op de Letter F.

Van de werkingen der Geesten na buiten, (so sy dat bepalen) brengen sy ook tweederhande staaltjes by; d'eerste die d'Engelen / d'andere die de Dui-belen betreffen. Sy stellen eerst iet uit de Formulieren; waar tegen sy dan meenen / dat de plaatsen stryden / die sy uit mijn Boek getrokken daar dan nevens laten volgen.

Aangaande d'Engelen is dit.

De XII. Artikeel van de Nederlandsche Confessie segt van de goede Engelen: God heeft de Engelen goed geschapen, om sijne sendbouden te zijn, en sijne uitverkorene te dienen.

57. I. §. 422. in medio [in 't midden] II. 9. §. 15, 16. II. 10. §. 20, 21.

En wat reden isser om te denken, dat de vyanden op ene andere wyse van de Engelen verlagen worden, als God van hen gedragen word? het een word hen so wel als 't ander toegeschreven. Word dan het een oneigentlik geseid, so maghmen 't ander ook niet eigentlik verstaan. De meininge is dan slechts, dat d'allerhoogste Majesteit menscheliker wyse, by gelykenis, van 't gene by de menschen t'allerheerlijxt is, de volmaaktste schepselen tot sijnen dienst gebruikt.

Al is 't dat dit mijne eigene woorden zijn; so en versta ik echter die so grondig niet / dat ik sien kan hoe deselve stryden met de woorden / daar uit de Belydenisse voortgezaght. Want die spreken van de sake / dat de Engelen van Gods wegen ook sijne uitverkorenen dienen: ik hier van de wyse / hoe sulk te verstaan zy. Wat het stuk self betreft / so veert als dese plaats

beheeft: daar op is 't antwoord in de Viervoudige Beantwoordingen p. II. 64, 65. na te sien.

58. II. §. 423. *ab initio* [van't begin] II. 10. §. 1. II. 10. §. 23.

De Schrift dan, als geseid, sich na ons voegende, stelt ons al watmen in de weereld fiet, of bemerkt, in dier voegen voor, als het ons betreft. D' Engelen derhalve als *gedienstige Geesten*; Heb. 1: 14. niet alleenlik ter eere van God, maar ook tot welstand van sijn volk. Vorders weten wy niet wat d' Engelen zyn, of watse doen. Ik denke dat ons d' Engelen bewaren, helpen en op de handen draghen, gelijke eten ---- Een Engel legerd sich om ons, draagt ons, leid ons; vecht voor ons; plaagt den bosen, slaat hem dood: alles in dier voegen dat God self het werk vast doet.

Men lese toch het gansche hoofdstuk / of ten minsten maar dit eene lid geheel / sonder uit of af te laten; 't gene tot verstand der sake dienstig is: en dan laat ons sien / of 'er wel de minste reden zy / om 't gene de Gedeputeerden seggen daar uit af te leiden. Voornamelyk sal hier de Leser wel te regh te raken / so hy den laatsten dyk in 4°. volgt. Voorts is mijn antwoord over dese plaats te vinden ter Viervoudige Beantwoordingen p. II. 64, 65. En dewyl al meest het self de op de volgende uittrekselen te passe komt / so sal ik die slechts achter een hier stellen; en dan op alle teffens my verklaren.

59. III. 427. *ab initio* II. 10. §. 5. II. 11. §. 4.

Wat seg ik dan? dat het niet waar is 't gene hier van d' Engelen geseid word? Dat zy verre: maar dat het niet en blijkt, dat een Engel daar in heeft gewerkt, 't gene Gods werk en der Nature was. Hoe komt dan een Engel hier te pas? Ik segge, tweefins: dus by David, en weer anders by Herodes. Dat David enen Engel dus gewapend sagh, 't was om hem sightbaarlik te doen begrypen, dat het Gods besonder oordeel was, die sich menscheliker wyse dus vertoonde: gelijk een Koning of een Reghter die syne ----- En wat Herodes belangt: de dodelike plage, hem schielik overgekomen, gelijk 't Josefus ook (hoewel met enig inmengsel van verdichtfelen) verhaalt: word, als een bewijs van Gods besonder oordeel, enen Engel, als synen dienaar toegepast. Want, menschelik gesproken, de Richters hunne dienaars tot uitvoeringe der straffen aan de misdadigers gebruiken.

60. IV. §. 430. *ab initio*. [Dit getal staat tweemaal in den *ersten druk* in 8°. en dese woorden op de tweede plaats] II. 10. §. 9. II. 11. §. 8.

Hoe salmen dan verstaan, 't gene Gods regelmatig VVoord van de verrichtinge der Engelen meld? So als van de *Wolke* die onsen Heere opnam datmen 't *sagh*; Hand. 1: 9. daar eigenlijk geen Wolke toe bequaam noch nodig was. So als Elias in een onweder ten Hemel voer, dat in Donder en Blixem bestond; waar in sich een vierige wagen en peerden vertoonden. 1 Kon. 2: 1, 11. Wie is so sot, dat hy 't alverflindend vuur bequaam sal achten, om enen mensche tot peerd en wagen te verstreken? Besluit dan iemand uit het gene dat van d'Engelen gemeld word, datse in henzelve magtig zyn met menschen te worstelen, of hen door de peste te doen sterven; of dat een derselven een overmaten talrijk leger teffens kan verslaan: so wil ik insgelijx beweeren, dat een Wolke; ja dat zelfs het Vuur bequaam is, om de menschen van der Aarde na den hoogsten Hemel op te voeren. Wat seg ik dan? Gods kraght heeft Christus en Elias opgevoerd; de Wolke en het Vuur waren slechts de tekenen syner Majesteit. So ook, God sloeg d'eerstgeborenen in Egypten, de 70000. Israclyten, de 185000. Assyriërs met de peste; Herodes met enen smertelijken dood: d'Engelen zyn daar in genoemd, of vertoond, om de statie te verbeelden, die so hoghen Majesteit en so groten Reghter past.

In 't besonder sal ik hier alleenlik seggen / dat ik mi op dat van Elias nader verantwoorde in mijn Kort Bericht 8: §. 18. En aangaande die *Assyriërs*: Iosephus zelf verhaalt die historij anders niet / dan dat deselve (sonder dat hy van den Engel meld) door Gods besondere schikkinge aan de pest gestorven zijn; in syn er Oudheden het 2. hoofdstuk van het 10. boek.

61. V. §. 433. *sub finem* [tegen'teinde] II. 10. §. 12. II. 11. §. 11.

Dat was voor een besonder werk van Gods wreekende gerechtigheid aan te sien: ende moest met benaminge en verschyninge eens Engels, met den degen in de vuist, opgeschikt; en daar door de geschiedenisse van aanmerkeliaker geheugenisse zyn.

't Is van de peste / daar af in Davids tijd 70000. in dyle daghen stierden.
2 Sam. 24. 1 Kron. 21.

62. VI. §. 460. *circa medium* [ontrent het midden] II. 12. §. 9.
II. 13. §. 9.

Soudemen't dan ook niet veilig daar by moghen laten rusten, 't gene §. 401 --- 408. ['t moet zijn §. 419 --- 423. in 4°. II. 10. §. 16-23.] geleid is : dat de Schrift van God als Heeren Koning overal, en besonder van sijn volk, op menschelike wyse spreekende; de schepselen bemerkt als dienaars en uitvoerders syner willekeuren, en d' edelsten derselven acht als degene die aan hem de naaste zyn?

63. VII. Ende alles by een wat hy van de werkingen der goede Engelen na buiten gesegd hadde. §. 480. *sub finem* [na 't einde toe] II. 14. §. 10. II. 15. §. 10.

Waar uit ik nu die twee gevolgen trekke. I. Dat van het doen der Engelen ontrent de menschen niet sekens uit de H. Schrift te halen is. II. Maar dat het alles dient wat men daar af leest, om Gods bedrijsf ontrent der menschen kinderen, na menscheliken aart van spreken, op ene hemelstatige wyse te verbeelden.

Boven 't gene in den tsamenhang der redenboeringen / daar sy dese stukken af gebroken hebben / tot oplossinge van alle swarigheid en nadere opening van mijn geboelen is te vinden : so wijs ik mynen Leser tot myne Viervoudige Beantwoordingen p. I. 35---44. en II. 65. en voege by de laatste plaatse / dat my Beza self / so wel als Voetius / in desen mede stemt. Want die seit in sijne 23. predicatie over 't Lyden onses Heeren fol. 187. col. 4. Dat God de Engelen ofte Menschen gebruikt heeft, om sulke werken uit te voeren, tegen de wetten der Nature. Hy seit ten eersten dat het geen natuurlijke werken der Engelen geweest zijn; daar de Schrift van spreekt; maar tegen de wetten der Nature. Doch het is van de natuurlijke dat wy spreken. Ten anderen stelt hy de Engelen in desen met de Menschen even gelijk: welke God (seit hy) in sodanige werken heeft gebruikt. En dat is 't self de dat ik ook beweere / dat het altemaal mirakelen zijn die God door dienst der Engelen bezight heeft; en dat daar uit niet meer van d'eigene kragt en aart der Engelen dan der Profeten / 't gene sy als menschen konden doen / magh besloten worden.

Van de Engelen gaanse nu vervolgens tot de Duibelen over.

Van de bose Geesten segt de XII. Art. van de Nederlandsche Confessie. De Duivelen en de bose geesten zijn also verdorven, dat sy vrienden

anden Gods ende alles goeds zijn : na alle vermoghen als moordenaars loedende op de Kerke ende een ieder lidmaat van dien , om alles te verderven ende te verwoesten door hare bedriegeryen.

Ende de Heidelbergſche Catechiſmus Vrage 127. ----- ende daar toe onſe doodvyanden de Duivel, de Weereld en ons eigen vleefch niet op houden ons aan te vechten.

Op dit alles heb ik mede al geſeid wat dienen konde / ter Viervoudige Beantwoordinge p. I. 15. en II. 46. 66. Wy ſullen hier nu horen wat ſe uit mijn Boek hier tegen inbrengen ſullen.

Doch D. Bekker ſchrijft van de werkinge der Geesten na buiten.

64. VIII. §. 506. *ab initio* [van't begin] II. 17. §. 9. II. 18. §. 9.

Hoe kan de Duivel dus regeeren? hoe kan hy de Kerk in 't algemeen, en elk een der gelovigen alſo beſtryden?

65. IX. §. 507. *sub initio* [ontrent het begin] II. 17. §. 10. II. 18. §. 10.

Segt dan eens, hoe verſoekt hy ons?

66. X. §. 508. *in medio* [in 't midden] II. 17. §. 11. II. 18. §. 11.

Hoe verſoekt hy dan, hoe verleid hy dan, hoe quelt hy dan Gods kinderen altijd?

Op deſe drie laaſte ſtukjes heb ik eenerley te ſeggen. Waar leert de Catechiſmus of Belydenis / dat de Duivel regeert, dat hy ons beſtryd, dat hy ons verſoekt, dat hy ons noch daghelix verleid, en quelt? Op de 32. Vrage word ik wel vermaand / dat ik tegen den Duivel en de ſonde ſtryde (dat moeſtens hier niet vergeten hebben) maar hoe ik dat verſta / heb ik ter naaſtvolgende plaatſe wel verklaard. Des laat ons die nu ſien.

67. XI. §. 509. *ab initio & sub finem* (op 't begin en tegen 't einde. II. 17. §. 12. II. 18. §. 12.

Wat beſluit ik dan? dat de meininge der Schriften niet en is, ons te leeren wat de Duivel metter daad is werkende: maar 't gene de verdorventheid des menſchē ſelf veroorzaakt, word, den Duivel als den eerſten ſichter van het quade toegelchreven ----- In tulken ſin word dan

dan ook geseid, dat hy doet het gene bose menschen doen: om dat geen mensche quaad doet, dan uit die verdorventheid, die oorspronkelijk van den Duivel is ---- Die dan moord of liegt, die doet een Duivels werk: ende maghmen seggen, dat de Duivel self dat doet; om dat hy d'eerste oorzaak van des menschen boosheid is, daar dat doen uit spruit.

Alles gelesen zijnde / sal mijn verder antwoord niet behoeven.

68. XII. §. 514. *sub finem*. II. 18. §. 5. II. 19. §. 5.

Sekerlik de Satan heeft maghts genoegh over de menschen, die de verdorventheid hunder nature, en verduisterdheid huns verstands, en verhardinge hunner herten volgende, (daar af hy d'eerste algemeene oorzaak is) sich tot God niet en bekeeren: al is 't dat hy verders niet besonderlijx in hen werkt; ja al is 't ook, dat hy niet eens weet wie datse zijn.

By den laatsten dzuk heb ik my in desen noch wat meer verklaard; en smoghten my wel tonen / hoe dit niet alleenlik tegen de Schyftuur of Rieden; maar ook tegen d'aangehaalde woorden der Belydenis en van den Catechismus strydt. Hoe het niet en strydt / heb ik ter gemelde plaatse der Viervoudige Beantwoordingen, en in mijne laatste predicatie des jaars 1691. in de Eilands kerke wel getoond.

69. XIII. §. 515. *in medio* [in 't midden] II. 18. §. 6. II. 19. §. 6.

Des hadde hy niet van node gehad daar by te voegen; *quique nos quotidie ad peccandum sollicitat, ut in aeterna mortis exitium nos secum pertrahat*; dat hy ons noch daghelijx tot sonde port, om ons in 't verderf des eewigen doods te slepen.

*t Zijn de woorden van Beza die ik daar verhaale. Den Leser gelieve die geheel te lesen / en met een wat ik daar meer van segge.

70. XIV. §. 516. *sub finem* [na 't einde toe] II. 18. §. 7. II. 19. §. 7.

Om den Duivel meester van der menschen gedachten te maken; als of 't quaad door sijn besonder ingeven geschiedde.

Ja dat leit by my vast; so de Duivel 't quaad ingeeft / dat hy de gedachte
 2 ten

ten kent / in der selver meester is. Ik bewijs het daar / ende best niet wel
derleid. D. Groewewegen heeft seer sijn bedacht / (en ik heb't met lust ge-
lezen) hoe de Duivel 't quaad kan ingeven / sonder dat hy meester der ge-
dachten van den mensche zy. Het is antwoord weerdig: en ik hope die te
geven ter bequame tijd. Hier en disputeer ik mijn of anderen geboelen
niet; maar behandel de woorden sleghts so verre / als van de Deputaten tot
bewijs hunder beschuldiging zijn bygebraght. Nu is dat hier mede niet:
Want de XII. Artikel noch de 127. Vrage seggen niet / dat de Duivel der
gedachten van de menschen meester zy / of hen 't quaad ingeeft datse doen.

71. XV. §. 520. *ab initio*. [van 't begin af] II. 18. §. 11. II. 19. §. 11.
In sommige exemplaren is het van §. 2. af een minder.

Dit geseid zynde so veel des Duivels werken, dat is die hem in se-
keren oplicht worden toegeschreven, in 't gemein betreft.

Wat quaad sy hier in siert / kan ik niet denken; of 't moeste zijn / dat ik
van werken sprekende die den Duivel in sekeren oplicht worden toegeschreven.
Maar weten sy van Duivels werken / die in geenerhande oplicht aan hem
toe te schryven zijn / die wil ik wel eens sien.

127. XVI. §. 526. *in fine* [op 't einde] II. 18. §. 18. II. 19. §. 19.

Dit dan daar by latende, so en salmen niets gevonden hebben, uit
al 't gene tot noch toe gesien is, dat de Duivel na dat hy in 't begin
der scheppinge den mensche verleid heeft, sedert self in persoon iet
meer op den selven werkt of vermagh: maar wel, dat al 't quaad dat
ooit gebeurd is, of noch heden in de weereld word gepleegd, uit die
oorsaak so word aangemerkt als of 't de Duivel dee.

Indien op desen iets te seggen valt / als tegen de gemelde woorden
in de Formulieren strepdig: so moet het noch so veel te erger met de Formu-
lieren staan / so sy iet seggen dat Gods Woord niet seit. Maar nergens leeft
men in Gods Woord / dat bose Geesten by haar Duivelen *δίαβολοι* *diaboloι*
genaamd; en op de Kerk geduriglik zijn loerende; veel min op ieder lidmaat
van deselve. Doch ik en hebbe geene Formulieren ondertekend / dan voer
so verre sy met Gods onseilbaar Woord zyn sprekende: en dat doense / als
nu meermaal elders is geseid / in alle Artikelen en stukken der Leere. Nu
is dit geen Artikel; also 't maar enige woorden van dien Artikel zijn. 't
is ook geen stuk der Leere / so ik die manier van spreken wel versta: maar
enige mitzendinge of verklaringe van dat stuk der Leere daar behandeld; de
scheppinge / den val / en aart der bose Engelen betreffende; behalven al
wat

Wat doorts de goede Engelen / als ook den staat der bosen tsevert hunnen Val betreft. En ondertusschen spreek ik ook so noch niet tegen de Belpdenisse: also deselve meer niet seit dan dat de Duivelen wel loeren op de Kerk / om die te verderven en te verwoesten, so sy konden. Maar dat sy 't metter daad ook maghtig zyn / of werkelijk te wege brengen / dat staat in dien Arttykel niet. En wat de 127. Vrage in den Catechismus seit / dat heb ik elders (als gemeld) so mondeling als schriftelik genoegh verklaard.

Tegen-bewijs.

Du moeten wy eens sien / of ik niet wel so vele plaatsfen uit mijn Boek sal konnen tonen / daar ik met de Formulieren sprekke: zijnde al het wesentlike dat deselve van den Engelen / goed of quaad / uit en met de H. Schrifture leeren.

Beginnende met den XII. Arttykel der Belpdenisse / so laat ons sien / wat isser wesentlijk dat die ons seit?

(I.) God heeft de Engelen goed geschapen.

(II.) Van welken sommige in t ewig verderf vervallen zyn.

(I.) Dit seg ik mede §. 398. II. 7. §. 5. II. 8. §. 5. De gedurige tale van Gods Woord geeft genoegh te kennen, datter Engelen, en datter Duivelen zyn: anders hadden se nooit gedaan nochte geweest, het gene hen daar in word toegepast --- Waar uit vorders volgt, datse van God geschapen zyn; also al 't gene watter is van hem geschapen is. Openb. 4: 11. En mitsdien dat de Duivelen [in 4°. staat / Duivel en sijne Engelen] quaad zyn / en dat God alles goed geschapen heeft: Genes. 1: 31. sulx men ook van hem / die alleen oorspronkelijk goed is / (Matt. 19: 17) niet anders denken magh: so volgt / dat de Duivelen (in 4°. staat / deselve te weten / de Duivel met sijne Engelen, 't welk netter na de Schrift gesproken is) met de boosheid, die wy hen toeschryven, van God niet geschapen zyn. Indien so niet geschapen: wat blyfter anders over om te denken, dan datse in den staat der eerste scheppinge niet gebleven zyn?

(2.) 402. II. 8. §. 1. II. 9. §. 1. Vanden Val der selven word wel so veel hier of daar getuigd, dat die is geschied: maar nergens verhaald, wanneer, of waar die by toe quam, of waar die in bestond. Dit laatste word derhalven ook in onse Formulieren niet gemeld.

(3.) §. 528. II. 19. of 20. §. 2. op 't begin. En dit was het eerste werk (des menschen Val) waar uit bleek dat er Engelen zyn: en schoon van God, en dienvolgens goed geschapen; echter in dien staat niet lang gebleven zyn.

(III.) D' anderen zyn door Gods genade in hunnen eersten staat volherdig en staande gebleven.

(4.) Dit stem ik mede toe / en verklaar het nader §. 412. II. 9. §. 3. II. 10. §. 3. op 't begin. Hier by komt, dat sy die in de waarheid staande blyven, aan geen verduisteringe des verstands, door verdorventheid van hunnen wille, onderhevig zyn --- En daar seg ik by / datmen niet en weet noch iemand

mant gelooft, dat van degenen die gevallen zyn ooit een bekeerd is; of die ik 't eerst gebleven zyn, een eenige tledert afgevallen. &c.

(IV.) Voorts zyn de Duivelen en bose Geesten so verdorven, datse vyanden Gods en alles goeds zyn, &c.

Het gene verder volgt / is boven pag. 74. al verhandeld; en getoond dat ik so niet sprekende als daar de woorden medebringen / daarom tegen de Belpdenisse niet en ben. Maar 't gene dus verre met de bovenstaande woorden word geseid / is de sake self. Welke doorgaans by my dus verklaard word dat de vyandschap der bose Geesten is 't begin en d' oorsprong van des menschen Val; en die verdoorntheid daar uit ontstaan / en ons geduriglik beboerende / pleegt een moordadig werk. Want de Sonde / 't Vleesch of de Begierlikheid ons byligt, en so veel in haar is werkt / om den dood vruchten te dragen. Rom. 7: 5/ 8/ 11/ 21. Dat seit de Schryft: maar met die woorden / of op sulken wyse als 't in de Confessie staat uitgedrukt / en seitse 't niet.

(5) §. 528. II. 19. of 20. §. 2. Een weinig na 't begin dat de mensche felt van 't goed door hun bedrogh vervallen is.

(6) §. 499. II. 17. of 18. §. 1. Joh. 8: 44. De Vader der leugen, die een menschenmoordenaar van 't begin af is, kan beswaarlik mede iemant anders wesen, dan de Slang, die Eva door hare arglistigheid bedroghen heeft. 2 Kor. 11: 3. My dunkt, dit spreekt van self. Want mitsdien dat ons die geschiedenis uit Genesis bekend is; so valt et ons gemakkelijk van selfs toe, dat Christus daar op siet. En daar na. So kan ik mede lichtelik verstaan, dat het deselfde is, wiens Kinderen de bose menschen genaamd zyn 1 Joh. 3: 10. want in dien sin heeft Christus selve geseid: zy zyt uit den Vader den Duivel Joh. 8: 44.

(7) §. 500. II. 17. of 18. §. 2. Daar bzing ik dan vervolgens 29. schryftuurplaatsen ordentlik en onderscheidentlik te pas / die ik alle van des Duivels vyandschap doe spreken: voorbehoudens altyd in alsulken sin / als te boren uit de Schryft betoond is datmen moet verstaan.

(8) §. 513. II. 18. of 19. §. 4. Nu in 't besonder so veel des Duivels aart betreft, so als ons die beschreven word: 't bedrogh aan onser aller moeder Evagepleegd, staat ons noch hier na besonderliker te verklaren.

(9) §. 526. II. 18. 19. §. 19. Dat de Duivel door die eerste sonde in het Parady's gedaan, oorzaak is van alle quaad: en al water quaads geschied hem derhalven ook met reden toegeschreven word.

(10) §. 550. II. 19. §. 24. II. 20. §. 25. op 't begin. Ik heb in 't VII. hoofdstuk wel bewesen [in 4° staat ik heb hier voor wel aangewesen] dat den eersten oorsprong van de Sonde uit den Duivel is. &c.

Du gaan top over tot het ander stuk / waar in sy seggen / dat ik over Gods Voorzienigheid niet met de Formulieren stemme. Met die plaatsen van mijn Boek sullen sy my dat bewijzen.

Op de letter G.

Den XIII. Artijkel van de Nederlantsche Confessie segt.

Dat God de Duivelen in toom houd ---- die dan sonder zijne toelatinge en wille niet beschadigen kunnen.

Doch de Dr. Bekker bespot genoegsaam de Toelatinge Gods, in opsigte van den Duivel.

73. I. §. 597. *ab initio* [van't begin af] II. 24. §. 6. II. 25. §. 6.

Ja wel, schryft hy / doch God ten voorsten: maar de Duivel door toelatinge van God. Ik weet wel, dat is 't oude loopje, dat hier na noch eens ter dege voorhouden sal.

Bijstere verdraajinge mijner woorden ende leeringe. Want ik niet alleenlik geensins looghene / dat God de Duivelen, dat is / den Duivel en syne Engelen, (so spreekt de Schrift) in den toom houd: maar wel duidelick leere / en ten grondslag van een groot bewijs verdedige / 't gene noch veel meer is: namelijk dat hen God in ketenen en banden steeds gebangen houd. Over sulx heeft hy den eersten mensche sonder syne toelatinge en wille niet vermoght te beschuldigen: ende laat hem God nu verder niet meer toedien menschen op der aarde verder enig leed te doen. 't Is dan dese toelatinge niet / die ik (so sp 't noemen) genoegsaam ter gemelde plaats bespote: maar degene diemen buiten / ja genoegsaam tegen alle Formulieren heeft versonnen; dat God aan den Duivel dingen toelaat / die ik ontweersprekeliik bewijse dat alleenlik aan Gods almacht eigen zijn. 't Welk ik waarlik niet genoegh en achte te bespotten: maar versoeje 't ook met al mijn hert. De leser magh dat sien / en de reden die ik daar van gebe. §. 739 ---- 743. II. 33. §. 16 ---- 20. II. 34. §. 18 ---- 22. overweghen. Doch de Deputati dezzen dit noch voortbrengen / om hunne aanklaghte tegen my noch nader te bevestigen. Dit volgt dan.

74. En wederom segt hy II. §. 739. *ab initio* [van't begin] II. 33. §. 16. II. 34. §. 18.

Maar hier openbaart sich by de voorstanders van des Duivels grote maght een besondere streek van gaawigheid; mitsdien datse deselve met Gods toelatinge bepalen. En is also 't gemeen seggen, dat de Duivel dit of dat doen kan, wanneer 't hem God toelaat.

So als ik zegge: de Gedeputeerden tonen zich seer ſcherp in weinig woorden uit te klappen / die dus op ſich ſelf geſteld enen ſchyn moghten konnen geven van beſpottinge; en dat met den inhoud van de Formulieren: om myn hatelijk te maken. Maar ſy deden beter / ſo ſy ſich ter weere ſtelten om de redenen / die ik ter ſelfde plaats / nu daar eben van myn breeder aangewezen / tot weerlegginge van die verſierde Toelatinge hebbe bygebraght: niet degene daar de Formulieren van gedenken / maar die buiten alle Formulieren (als geſeid) en genoegſaam tegen dien verſonnen is. En is dat niet genoegh; het ſal dan breeder in de 6. Onderhandeling van myner Viervoudige Beantwoordingen pag. 1--- 14. voornamelijk te vinden zijn.

Mijnne beſchuldiging gaat verder aldus.

De Heidelbergſche Catechiſmus / ſullende de godlike Doorzienigheid beſchryven / ſegt Br. 27. dat ſe is d' almaghtige en alomtegenwoordige kragt Gods, door welke ----- Doch D. Bekker ſprekende van de Toelatinge Gods / die geen ſtuk is van Gods Doorzienigheid: merkt deſelbe aan als een blote en ledige toelatinge; en die niet anders en ſegt / dan dat God den Duivel laat begaan / en hem in ſyn doen door ſyne Almogentheid niet verhindert: eben of deſelbe in ſyn werken van God onafhankelijk was: daar alle rechtſinnige Leeraars met den Catechiſmus een werkelijke en kragtdadige toelatinge ſtellen; waar door God / by voorbeeld / den Duivel in ſyn wezen / in ſyn leven en werken onderhoud / en ſulk een bepaald werk in hem werkt / en dat tot ſekere einden beſtiet. Want dit is 't dat D. Bekker ſchryft.

75. III. §. 741. *circa initium & sub finem* [ontrent het begin en tegen 't einde] II. 33. §. 19. II. 34. §. 21.

Geeft de toelatinge 't vermoghen om een ding te kunnen doen? --- Siet, ſo veel verſchilt de toelatinge van 't vermoghen: ſy geeft verlof, maar niet de kragt om iets te doen.

In deſe gansche rede der Gedeputeerden / en 't gebrekkelyk aantrekken deſer plaats uit mijn Boek / begaan ſy (om het op het ſachtſte noch te ſeggen) ene onberſchoonlike ontrouwicheit. Want indiense ſo wel 't midden als de beide einden van dit lid hier hadden uitgeſchreven: de Lezer ſoude aanſtonds hebben kunnen ſien / dat de beſchuldiging valsche is; en onſe Catechiſmus daar noch elders van alſulke toelatinge ſpreekt / als ik niet

Met gesonde redenen weerlegge. Verhalven wijs ik hem alleenlijk tot mijn Boek: het sal sich self verantwoorden / ter plaatse daar sy die beschuldiging uit nemen. En heb ik noch ten overbloed myselfen by den laetsten druk §. 23. deffelsden hoofdstuks duideliker op dat stuk verklaard. Waartoe mede dienen kan het gene op mijne Viervoudige Beantwoordingen p. I. 32/33. en II. 16/ens. te lesen staat. De sin is dat Gods Toelatinge by my ook voor sodanig word erkend/als onse Formulieren en gesondste Godgeleerden spreken: maar datse sich niet uitstrekt tot alsulke werken/daar de Scheppinge geen kraghten aan het schepsel toe gegeven heeft.

Tegen-Bewijs.

Hier tegen sal ik nu eens tonen / hoe naatw ik my in desen aan de Formulieren houde; op welker uitgedrukte leere van de godlike Doorszienigheid ik wel voornamelijk in desen bouwte / om dat versierde Meesterschap en Koninkrijk des Duivels tot den grond toe neer te werpen.

(1) §. 506. II. 17. §. 9. II. 18. §. 9. Maar ook hoe kan de Duivel dus regeeren? ----- Lieve, seg my eens, wat weet er toch de Duivel af, waar God syn volk heeft, en wat hy met hen doet? ----- Wat gedachten hebben wy van God en van syn Koninkryk? Bestiert hy dat min wysse dan de Koningen der Aarde doen? Lekt syn raad so licht uit, dat het de bose vyand aanstonds weet? en so voort te einden uit.

Dit seg ik daar in opzicht van Gods hand en raad, in 't antwoord op de 27. Br. van den Catechismus uit Gods Woord also genaamd: en tone hoe ik niet versta / dat daar de Duivel hand in heeft / of in des raads geheimenissen treed; in voegen als men van hem spreekt en schryft.

(2) §. 504. II. 17. §. 7. Hoe kan God heerschen daar de Duivel heerscht, op sulken wyse als men daar van spreekt?

Ik segge dan dat Gods Doorszienigheid te kort geschied / so als die doorzien Koninkrijk word afgebeeld; wannermen sulke grote dingen van den Duivel en syn Koninkryke spreekt. Want in de tweede Bede van 't Gebed des Heeren seit de Catechismus Br. 123. dat wy bidden / dat des Duivels werken (welke by my zijn de sonden van de menschen/ volgens 1 Joh. 3: 9.) verstoord werden.

(3) In den XIII. Artikel seit de Nederlandsche Belijdenisse/ dat Gods maght en goedheid groot en onbegrypelyk is. Om die reden seg ik mede/ dat men geen so grote en gantsch onbegrypelyke saken van den Duivel magh geloben / als men echter self in onse Kerken van hem leert. Duidelyk zijn daar van dese woorden in mijn Boek.

§. 738. II. 33. §. 15. II. 34. §. 17. Men behoeft sich ook niet al te seer te bekommeren, om te weten wat de Duivel magtig is te doen; so wanneer ons dunkt dat iets boven de Natuur geschied: want dan is het seker, dat hy 't niet kan doen. Ik segge dat het al te sinneloos geredekaveld is, so wanneer iet,

quaad

quaads gebeurt, dat na ons verstand de kragten der Natuur te boven gaat; dat het werk dan van den Duivel is. Want die dat denkt, moet noodzakelijk geloven dat de Duivel iets kan doen, dat natuurliker wyse niet geschieden kan. Is dat waar, so is de Duivel God.

Ik bewijs ik in dat hoofdstuk / datmen waarlijk sulke dingen aan den Duivel toeschryft / die Natuur te boven gaan. 't Selve bind de Leser in myne Viervoudige Beantwoordingen p. II. 9—14. breeder van my uitgewerkt.

(4.) **De Catechismus** seit my op de 27. Br. dat Regen en Droogte, en alle sulke dingen ons alleen van God zijn toekomende. Van gelijken spreek ik tegen dat de Duivel sulx kan doen.

§. 764. II. 34. of 35. §. 4. in 't midden. Maar waar uit blykt al wederom, dat het Jehova is door wien alle dingen noch op heden zyn, en dat hy daar af volslagen meester is? De Schrift bewyft dat met de werken die hy doet: dat hy den Regen en den Wind gebied, dat hy de schepen op Zee bestiert, dat hy doden leevendig maakt, en diergelyke wonderen. die de kragten van den mensch te boven gaan. Maar alle dese dingen doet de Duivel mede, als men seit. En dat dit van onse Leeraars self ook word geseid / heb ik op gemelde plaatsen mijner Vierv. Beantw. tot overtuigens toe getoond.

Dus ben ik dan in desen met de Formuleren klaar: maar sy onklaar / die my dat alhier verwypen / ende my dus hatelik beswaren. Nu laat ons horen / wat sy meer tot mijnen laste hebben.

Dit is het laatste.

Ook werd daar in de Reformateurs, de Gereformeerde Kerk, en hare Leeraars een gansch ongerymd en monstreus gevoelen, ontrent *de grootheid, de kragt en de magt des Satans*, tegen alle waarheid opgedicht: ende werden deselve wyders met sulke enorme lasteren beswaard, dat de Gereformeerde Kerke en hare Leeraars de weldadigheden en de gunstige bescherminge van U. Ed: Gr. Mog. t'eenemaal onweerdig souden zyn, indien sy daar mede enigermaten besmet waren, en die niet van ganscher herten verfoeiden. *Lit. H.*

Hier word ik op het heftigst aangeklaagd / van tweederhande misdaad tegen d'iederley personen door my begaan. 1. Tegen de Reformateurs, 2. tegen de Gereformeerde Kerke, 3. tegen de Leeraars. En wat heb ik desen alleen quaads gedaan? 1. Tegen alle waarheid opgedicht (en also wel grof gelogen) een gansch ongerymd en monstreus gevoelen. Wat meer? 2. Deselve met enorme lasteren beswaard. En wat offe meinen dat ik dan voor straffe weerdig ben? Deselfde buiten twyfel / en na alle reghen / die de wett der wedervergeldinge eischt. So ben ik dan de weldadig-
heid

heid en gunstige bescherminge der hoge Overheid ook teenemaal onweerdig, so sy bewysen / dat ik hen niet onrecht en onwaarheid des onweerdig make. Maar indien ik nu eens tone / dat hunne aanklaghte buiten reden / en mijne klaghte seer reghtmatig is: so hebben sy hun eigen vonnis eerst gewesen / dat op my was aangeleid. Sy laten sich dan tot bewijs op dese wyse horen.

Het oogmerk van D. Bekker is / een seker doling tegen te gaan / waar in aan den Duivel sulke een kenniss en sulke een maght word toegeschreven / die waarlijk godlijk is / en den Allerhoogsten alleen toekomt.

Dat dit mijn oogmerk zy is waar: maar 't is mijn eenigst oogmerk niet. Want ik self den Duivel poghe te beneemen ene kenniss en vermoghen / die noch veel geringer zy dan die waarlijk godlijk is. Ontrent lichamelijke dingen / self in geestelike die God en sijn volk betreffen / maak ik hem veel kleiner dan self den geringsten mensche. De plaats daer sy uit bewysen willen / dat het booschreven / so als sy 't maar neemen / mijn voornaamste oogmerk zy / is dese.

76. I. §. 713. *sub initio* [ontrent het begin] II. 32. §. 1. II. 33. §. 1.

Het een (schryft hy) by 't ander tsaam gedraghen brengt in alles tweederleye doling uit: van 's Duivels grote wysheid en vermoghen; syn hoghe School en maghtig Ryk: het gene ieder kristen mensche, syn geloof betraghtende, ontkennen moet.

Hier hebbense (so't schijnt) niets tegen: maar seggen verder /

Dese dolinge dicht hy de Reformateurs op.

En siet eens / waar ik dat nu doe. Sy brengen dese plaats by.

77. II. §. 778. *sub initio & sub finem* [ontrent het midden en tegen 't einde] I. 24. §. 13. 16. of 15. 18.

Wy hebben in het eerste boek gesien, hoe alle die gevoelens uit het Heidendom eerst ingang kregen onder 't volk der Joden: welke sonderlinge na de Babylonische gevangnisse meer verkeeringe met de Filosofen hadden, dan wanneer se noch in 't land van Kanaan van andere volkeren afgesonderd leefden; mitsdien sy vast derselver leer en

en zeden, so verre als met hunne Wet, (so sy geloofden) niet en streeden, ongevoelig met sich namen. Daarna 't eerste Kristendom, uit Joden en uit Heidenen ontstaande, deselve aan sich houdende--- bowden ongevoelig 't Pausdom op, dat nu meest op sulken grond beruist. D' hervorminge der leer en kerkelike zeden, in 't begin der naast voorgaande eewe, ging so seer tot dese dingen niet; die voor 't openbaren van dien afval by de Vaders al geworteld waren: maar schikte sich meest tegen sulke dolingen, als by d' eerste tegenspraak, door Luther en Calvijn gedaan, en kort daar aan; by gevolge van gelykmatige leerstukken nodigt scheen.

Hier sal de Leser moghen denken / hoe sy die de moeite neemen / geheele 20 regelen (in 8°.) uit te schryben; die twee in 't midden over slaan / daar ik achter aan sich houdende noch segge: en om 't ongelovig Heidendom te winnen, door veel gemaklikheids, sich seer na 't selve voegende: (en dan volgt) bowden ongevoelig 't Pausdom op. Namelijk sy wisten dat dit waar is / en by alle godgeleerden en histori-kundigen der protestantsche kerken word bekend gestaan. Maar also die woorden tot versachtinge der rede dienden: hebben sy / die my met hardigheid beswaren willen / dat weinige met voorzigt uitgelaten. Het is dan in 't geheel by hen so veel te seggen / als dat ik het gevoelen / effen hier te voren uit mijn Boek verhaald / den Reformateurs heb opgedicht. Nochtan en noem ik hier ter plaats die voorsz. doling niet: maar wijs alleenlik d'oorzaak aan van sulken schoolbeleid; als daar van my beschreven was. Doch wat gevoelens de Reformateurs in desen ook behouden hebben / dat maghmen in verscheide myner schriften sien: als van koning Jakob en Danens / Betoverde Weereld I. 22. §. 7---11. van Zanchius en anderen / Viervoudige Beantwoordingen p. II. 11. §. 7---11. Ondertusschen hangt de gansche sin van myne reden aan dit eene: dat die eerste leeraars van de protestantsche kerken / de dolingen hen toegeschreven niet ingeboerd; maar ongevoelig onder sich behouden hebben. Buiten twiifel / datse veel daar af verlaten hadden. De Leser sal uit desen nu wel kunnen sien / hoe schoon de Deputaten de eere der Reformateurs bepleiten; die daar af ene misdaad maken / dat ik hen toeschryve sulke gevoelen / als ik op die plaatsen tone dat sy self beleden hebben. Want daarmede geven dese mannen te verstaan / dat die eerste leeraars d'zer kerken een onhebbelyk gevoelen hadden; 't welk men welgeachte mannen niet magh nageben / of men gaat sich grotelijk te buiten.

Maar wat ik noch al meer doe? Sy seggen verdet dus.

Ook dacht hy dese doling de Oversetters en Staetkenaren op.
Qua verborum copia? Twee woorden voor een; om my dies te hatel-
 her

ker te bewaren. D' Overfettinge en Kanttekeninge weet ik wel te onderscheiden : maar d' Overfettters en Kanttekenaars niet. Want het zijn de selfde twee / of ten hoogsten dyle mannen / die so wel de Kanttekeninge als d' Overfettinge t' samenderhand hebben uitgewerkt. Doet er byp de Overfettenders by / tot 6. of 8; dese 8. of 10. souden juist alleene byp gebleven zijn van dolingen / daar voornamer mannen zijn aan vast geweest? Maar wat heb ik hier toe meer te seggen? laat ons horen welke woorden 't zijn / daar ik d' Overfettters en Kanttekenaars dat ongelyk heb aangedaan.

78. III. §. 619. *ab initio* [van 't begin af] II. 25. §. 8. II. 26. §. 8.

Waar (vraagt hy) komt dit dan by toe, dat d' Overfettters meestendeel, en insonderheid d'onsen, met de Duivelen so gereed zyn, om hen in den Bybel plaats te maken?

Dese plaats / hier voor al op de letter C. en dat veel breeder van hen bygebraght / word hier vergeefs verhaald. Want hy betwijft in 't minste niet / dat ik hen die voorszide dolinge te laste legge; die aan den Duivel sulke grote kennis en maght is toeschybbende: maar alleenlik hem (hy magh dan wesen als hy is) plaats maken daar voor hem geen plaats bescheiden is. So nu de mannen aan 't bewijs dat ik daar pag. 31/32. af geve niet genoegh en hebben? siet hier noch een / dat my daar na noch in de hand gekomen is. Op de woorden Exod. 7. 11. Farao nu riep de wysen ende de Guichelaars; daar is hunne verklaringe op M^o. 12. in de Kanttekeninge: dat het waren degene / die door des Duivels konste de oghen der menschen betoverden; dat sy meinden te sien 't gene dat in der daad niet en was. Siet daar / de Toveraars staan in het selfde vers daar by: 't is niet genoegh die voor sodanigen te houden die niet den Duivel gemeenschap hebben; de Guichelaars zijn 't ook. So isser dan geen raad voor schandere bedziegers / om guichelspel te maken / of 't moet door hulpe van den Duivel zijn? Guichelen is dan al mede toveren: dienvolgens heeft de Duivel plaats op die stellaadjen / daar 't volk in kermessen so dik om heen staan / en sich d' oghen veelsins laat beguichelen; indien hy plaats heeft by de Guichelaars. Sie dan / Leser / of 't niet waar zy / datmen seer gereed is om den Duivel plaats te maken?

79. IV. §. 693. *circa initium* [ontrent het begin] II. 30. §. 17. II. 31. §. 17.

Het ander is, dat hen die oude dromen noch in 't hoofd lagen, van de Duivelen in de Lucht sich verhoudende.

Dit is al mede breeder op de letter O gesteld; en van my beantwoord pag. 37. Van daar en quam my doe niet in den sin / dat ik het woord van dromen aanstonds in den Amsterdamschen druk veranderd hebbe / en oud
II 3
gevoe-

gevoelen telkens in de plaats gesteld / als 't Boek in 4°. is gedrukt. Een
teken / eerst van mijne bescheidenheid / die so hebbe moghen spreken; (gelijk
ik pag. 37. tone) en anders hebbe willen spreken / wanneer my by 't herle-
sen boozquam / dat sich iemant daar aan stoten moghte. Maar sy betonen
hier hunne onbescheidenheid / die dat wel wetende niet weten willen / en ooz-
saak soeken om een boek te doen verbieden / om iet dat daar niet in en staat.

80. V. §. 780. *ab initio*. [Dit staat alleenlik in den Frieschen druk.]

Alle die uitleggingen en vertalingen der Schrift, in de plaatsen die
ik genoodsaakt ben geweest anders te verklaren, zyn uit dat vooroor-
deel ontstaan. Want sonder dat soudemen daarin van sulken me-
nigte der *duivelen* en *duivelskonstenaars* niet lesen, die sy in den
grondtext nooit en vonden; maar waar mede sy den grondtext self
bekleeden, so datmen dien nu niet dan door dexel siet.

Dit behoeft geen breedder antwoord / dan ik over 't selfde boozwerpsel op
d' Artphelen van Alkmaar al gegeven hebbe / ter Viervoudige Beantwoor-
dingen pag. II. 85. Of men sie self myne Betoverde Weereld in / en be-
sonderlik het 16/ 17/ 18/ 23/ 25/ 26/ 30. Of 17/ 18/ 19/ 24/ 26/ 27/ 31.
hoofdstuk des II. boex.

Sy seggen verder :

81. VI, *praf.* [dat is Voorrede] pag. 12. [in 4°. pag. 9.]

Insgelyks dicht hy dese eigene dolinge de gereformeerde kerk en
hare Leeraars op. Want hy noemt dese dolinge 't algemeen gevoe-
len, en stelt het op rekeninge van geletterde en leken.

Hier op is kort bescheid te binden op d' Alkmaarsche Artphelen / ter Vier-
voudige Beantwoordingen p. II. 78/ 79/ 80/ 86.

82. VII. §. 305. I. 22. §. 12.

Hy berwijst hen / datse aan den Duivel enige kennisse van 's men-
schen gedachten toeschyben.

Op dese plaatse seg ik blotelik / dat deselve niet wel aangetrokken is :
nadien ik daar by voege; nademaal hy 't is, na hun gevoelen, die ons dik-
maals daar in ontrust, of misleid, of ten quade port. Dit geeft genoeg-
saam te verstaan / hoe ik oordeele dat sy den Duivel enige kennisse van
's men-

's menschen gedachten toeschryven: gelijk ik II. 32. of 33. §. 2--5. bewijse / dat sy volgens hunne gronden overmydelijk stellen moeten.

83. VIII. §. 705. Doch daar vind ik 't niet; het sal misschien zijn §. 720. dat is II. 32. 9. II. 33. §. 9.

Ia/ het onderzoek van Gods diepten.

Hier over magh de Leser dese plaatse nasien: en met een hoe onreghtmatig my sulck seggen hier word opgedicht; als of ik stelde 'tgene ik neme tot bewijs. Maar hoe soude dat bewysen / so de gene daar ik tegen disputeere desen grond met my niet eens en waren / dat Gods diepten voor den Duivel niet en zijn / die veel minder dan de weerd Gods Geest ontvangen kan; sonder welken dese diepten niet te gronden zijn? Ik dan gelovende / dat sy waar tegen ik het hebbe my dit toestaan sullen / besluite / datse dan den Duivel sulken grote godgeleerdheid als de spraak is niet en moeten toeschryven. Deyre van daar / dat ik hen die stelling van den Duivel 't onderzoek der diepten toe te schryven / wil te laste leggen.

84. IX. Van segt hy §. 245. *in medio* [in 't midden I. 18. §. 6.]

Den Duivel schryftmen wonderen toe, die alle Gods werken in de H. Schrift vermeld te boven gaan.

Die 't 33. en 34. hoofdstuk van den eersten druk in 4°. of het 34. en 35. van den laatsen met bescheid doorleesen heeft; sal aan de waarheid van mijn seggen geenen twyfel slaan. Doch so daar noch iet aan ontbreekt: men sie dan verder; wat ik ter Viervoudige Beantwoordingen p. II. 5--14. 16/17/18. 33/34. ens. opdat stuk vergaderd hebbe.

85. X. Van vraagt hy §. 711. *in fine* [op 't einde] II. 31. of 32. §. 15 (daar staat by misdruk §. 14.)

Wat maakt ons dan so stout, dat wy onsen en Gods grootsten vyand goddelike eere doen?

Dit is eben eens als daar terstond op N°. 83. al is aangetekend. Om dat ik vastelik vertroutwe dat de luiden daar ik mede pleite / enen groutwel hebben sullen van den Duivel godlike eere aan te doen: so wil ik hen daar by dan overtuigen / datmen hem geen godspraak in den droom toeschryven magh; om dat het God alleen is die dat doet / en die sijne eere geenen anderen / en minst den bosen Duivel geven sal. Siet dit verdraajien dese mannen in dien sin / als of ik onse Leeraars / dien ik dat daar dus ten afschrik

schuik te gemoete voere / daar self aan schuldig maakte: een teken dat het hen aan reght gebruik der reden of aan liefde feilt.

86. XI. En uit desen hoofde is het / dat hy hen beswaart met Dicheisterye. *Præf. pag. 17.*

Dat is in de Voorreden in 4°. pag. 11. Liebe! siet de Voorrede ter gemelde plaats.

87. XII. Met Manicheisterye §. 71 I. II. 31. of 32. §. 15. (misdruk §. 14.)

Ziet Viervoudige Beantwoordingen pag. 30. 31.

88. XIII. Godslasteringe §. 743. II. 33. §. 18. II. 34. §. 20.

Hier wijs ik na den text mijns Boeks: en 't is genoegh.

89. XIV. En betwijft hen / *Præf. pag. 12. sub finem.* (Voorrede p. 12. tegen 't einde; of in 4°. pag. 9. in 't midden) dat sy den allerhooghsten syner eere en maght benomen, en die aan den Duivel geven.

't Gene ik daar segge dat seg ik daar: een bescheiden Leser wel siet / hoe; en dat het een voornaam gedeelte van mijn tweede boek is / 't selve te betwijffen.

90. XV. En §. 3. *sub finem* [tegen 't einde] I. 1. §. 3. dat die ernstelik geloven 't gene men doorgaans aan den Duivel pleeg toe te schryven, en so als men gemeenlik by geleerden en by leken daar van spreekt; niet bewylen kunnen datter geen meer Goden zyn dan een.

91. XVI. En §. 762. *in fine* II. 34. of 35. §. 2. dat de Bybel Gods Woord is, dat Jehova God is, dat Jesus de Messias is.

Op dese beide stukken is genoegh te lesen in de VI. Onderhandeling mijner Viervoudige Beantwoordingen p. II. 1/2. ens. Ende is bint dat in 't aangetogene hoofdstuk van het II. boek genoegh te sien / wat grond ik hebbe om also te spreken. Ja dit wil ik onbetweggelyk / als een drieboud holwerk voor my houden / daar my niemant ooit uit sal verneestelen. Dit was

was het ook / dat in de sesste Onderhandeling de broeders van de Classis dede tot gedachten komen / dat ik aan die zijde niet te winnen was; en derhalven desen uitwegh kiesden / den welken de Vergadering den 22. Januar. 1692. ook dan goed vond in te gaan. Sulx dan niet te komen wederleggen / en daarom het niet te willen horen; is geen eerlike oorzak om een Boek te willen doen verbieden.

Vergelykinge deser Bylagen met d' andere Extracten.

Daar siet de Leser nu / hoe naauw dat alles opgesoght is / en by een gehaald / om my met d'alderhatelijste beschuldigingen te beswaren: en hoe weinig dat het te beduiden heeft; ja hoe seer dat alles dient om mijn gevoelen te versterken / den Leser smakelijk te maken / en mijn doen en oogmerk te rechtvaardigen. En om nu noch nader aan te wysen / hoe los en wispelturig in dit werk gehandelt zy: so merkt hoe dat de Kerkenraad / en dese Deputati Synodi, elk om het seerst het alles hebbende by een gehaald / wat hen ter sake dienstig scheen; so datmen geensins denken magh / dat een van beiden iet heeft willen overslaan: nochtans so merkelyk daar in verschillen / dat van 77. die by den Kerkenraad / en 84. onderscheidelike plaatsen by de Deputaten uitgetrokken / niet meer dan 36. dat is minder dan de helft / desels de zijn: so als in dese Casel is te sien; alwaar de letter K den Kerkenraad en D de Deputaten Synodi betekent; en het streepje daar geen cijffer staat beduidt so veel / als dat de plaats door het nevenstaande getal aangewesen hen beiden gemeen is.

K.	D.	K.	D.	K.	D.	K.	D.
3	---	433	---	507	---	553	.
.	4	.	436	.	508	557	---
54	.	.	460	509	.	558	.
.	245	461	---	511	---	570	---
310	.	462	.	513	.	572	---
.	393	.	464	514	---	.	574
.	399	469	---	.	515	.	579
401	.	470	.	516	---	587	.
.	402	475	.	520	---	589	.
.	406	476	.	526	---	590	.
408	---	480	---	531	.	592	.
420	.	.	487	533	.	.	597
.	422	490	.	535	---	603	.
423	---	491	---	536	---	.	604
425	.	492	.	537	.	606	.
427	---	493	.	548	---	607	---
430	---	494	.	549	.	609	.
432	---	506	---	550	.	610	.

MD

K. D.

K.	D.	K.	D.	K.	D.	K.	D.
612	.	.	661	.	709	739	---
615	.	.	665	.	711	.	741
618	---	.	668	.	713	.	743
619	---	.	675	714	.	746	.
623	620	.	676	715	---	.	752
.	.	677	---	.	717	.	753
.	627	678	---	721	.	.	755
.	635	.	686	734	---	756	.
638	.	.	688	735	---	762	.
.	645	.	689	736	.	765	.
.	646	.	693	737	.	.	778
.	653	704	.	738	.	.	780

Uit de Voorrede.

K.	D.
in 8°.	in 4°.
. p. 12.	p. 9.
p. 13.	---
. p. 15.	p. 9.
. p. 17.	p. 10.
.	p. 11.
.	p. 7.
I. boek 24. hoofdst. §. 18. of 20.	

Wilt de Leser nu wat naatwer toesien : hy sal haast bebinden / dat sy van de plaatsen diese elk besonder hebben immers al so groten ophef maken / als de gene die van beide zyden aangetekend zijn : wonder hoe 't magh komen / dat het gene d'een gewichtig heeft geoordeeld / d'ander / al so naaw op alles lettende / nochtans heeft konnen overslaan. So sietmen dan dat hun getuigenis / hoe naaw gesocht / ook so noch nergens na eenparig is.

Sy geven 't eindelijk dan op : vermits sy / om geen moeite meer te doen / aldus voor 't laatst als in 't voorby gaan spreken.

Om nu niets te seggen van dien satyrischen stijl , met welken den Auteur sulke ferienfse faken behandelt.

Dit ontwaarechtig en onbziendelyk verlypt / dat sy my d' een voor d' ander na geduriglyk in 't aangesichte doen / verdyet my aldermeest ; en heb ik my daar tegen hertelyk verantwoord op d' Alkmaarsche Artykelen / in mijner Viervoudige Beantwoordingen p. II. 88/89, daar ik ook by blyven sal. Dit alleenlyk daar by voegende / dat de heer ~~Marnix~~ nooit by ons beschuldigd

schuldig is geweest/over den satyrischen stijl, en menigte sarcasmi. waarmede hy in synen Byenkorf en Tafereel der Religions verschillen de serieuseste dingen door en door verhandeld heeft. Het gansche boek is anders niet. Dat moght wel wesen tegen 't Pausdom: maar ik en magh den Duivel niet beschimpen / of selden eens een woord van schimpinge gebruiken; wanneer ik menschen voor hebbe/die 's Duivels groot verstand / en maght en kragt met spottelike redenen beweeren / of met belachelike uitvluchten verschonen. Veel meer sal een satyrische stijl hy myne tegenstanders self te binden zijn / in 't gene daarse tegen my geschreven hebben. Magh ik van enen dooden melden / om dat hy noch so versch / in de Voorrede voor sijn laatste werk / om 't gene hy tegen my geschreven heeft geprezen word: ik neem in Goewegen aan te wipen / dat sijn boek de Pneumatica niet weinig schertserpen en sarcasmi heeft. Ik salder eene uit aantekenen: daar hy met den Duivel noch verdoelde menschen/maarmet den loffeliken man Amesius/wien hy als vriend van sijn geboelen aantrekt / na sijnen dood aldus bespott. Pag. 25. in 't I. deel op 't midden. Al schoon het waar is, dat de godgeleerde Amesius en anderen noch verscheidene arglistigheden aantekenen; welker observatien ik pryse: so sal ik echter, (die niet geerne *Steerten* maar *Hoofden* telle) alleen het voornaamste seggen. Wat sin heeft dit: als dat Amesius een Engelsman was / wien hy om sijnen landaart dus bespott? Maar ook het boek van Melchior Lepdekker tegens my / wat is het beter dan ene gedurige Satyra? wat is er ernstigs / wat is er destigs in? Men vergelyke de latijnsche schriften van de heeren Spanheim en Van der Waerden tsamen: en men sal wel haast vergeten dat in myne boeken iet satyrisch is. Maar van de Boeken nu eens tot de Predicatie: die worden niet gebed begonnen en gecindigd/als wat heiligs; en't volk stelt 't grootste deel van hunnen Godsdienst in; maar niet in 't lesen van een boek. Radien dat selfs beroemde predikanten; niet daarse spreken van den Duivel / 't onwaardste schepsel dat ter leeft; noch van de sotste dolingen en redeneeringen der menschen: maar van de aanbiddelike Gods verborgentheden / ook met bespottelike woorden en gelijkenissen spreken. Het lust noch past my niet / met anders buil my selve schoon te maken; ook heb ik / die daar mede in sprake noch in schrift besmet ben / dat niet van node: anders soude 't my aan stoffe niet ontbreken; self tegen sulke die my mondeling en schriftelik daar van beschuldigd hebben. Wat willen sy my straffen / om 't gene daar niet ik / maar sy self meest aan schuldig zijn? Maar waar zijn die sarcasmi in den tweden druk; of wel hoe veel der selven zijn daar in gebleven/na dat ik die (schoon ongehoorden/door loutere toegeventheid/al waar my enige aanstoot aan wierd gewesfen / ten besten dat ik konde daar uit wech genomen hebbe? Is dat dan kristelyk en boederlyk / de sellen sijnes naasten / (so 't hier al seilen zijn) door hem alreeds gebeterd / weder op te graben / en daar op dan beschuldiging te maken?

Een ding dat overlang al moeste zijn gemeld geweest/sal ik/om dat het hier nu noch te passe komt / te deser plaatse moeten seggen: waaruitmen klaar-

Ik sal bemerken/hoe gansch ontrouwelijk met opzett myne woorden zijn ver-
dwaaid / om d' alderbeste plaats van mijn Boek / en daar ik mijne pen voor-
dachtelijk bestierd heb / om Bodes vrese te betuigen / voor gansch onheilig
op te geven. De Gecommitteerden uit den Kerkenraad / om in 't eerst
Extracten uit mijn Boek te maken / seggen onder anderen; als te sien is
pag. I. 11. mijner Viervoudige Beantwoordingen. D' Auteur besluit zijn Boek
met uitdaginge van den Satan. En op dit aangeven lasen sy ter vergaderin-
ge dese myne woorden voor §. 774. II. 35. §. 19. II. 36. §. 20. Ik ondervinde
van my self, dat het waar is 't gene ik van des Duivels klein verstand en onver-
moghen schryve. Sonder na den bosen vyand om te sien, bestond ik in Gods
naam dit Boek te schryven; en tot hier toe heeft my de Heere geholpen. Die
bose Geest, so schrander, so nagaande, so over al by alle dingen op zijn scherpst;
hoe heeft die 't minste niet geweten van dit myn bestaan, of nooit gemerkt in
al dien tijd dat ik met alle kragten bezig ben, om hem de kroon van 't hoofd
te rukken, en zijnen troon in 't vuur te schoppen? Nochtans en heb ik hem
niet onvoorziens op 't lijf gevallen, maar lang gedreigd: noch door bedekte
weghen op hem aangeleid; maar opentlik, so dat het al de weereld weet. De
Duivel, dien ik dus bevechte, en weeter self niet af. Of weet hy 't wel: die geest
der boosheid en der hovaardye, hoe lijd hy sulken hoon? Hoe laat hy my met
vreden, dus begaan? Ik sie noch hoor hem niet, ik schrik voor schim noch spook.
Dus vezre lasen sy het voor; als een bewijs van dat vooroordeel eerst gege-
ven / dat ik sulken reukelosen heerel was; en noemen dat uitdaginge des Sa-
tans. Waar is een enkel woord van uitdaginge? Op dat het dan voor-
al den schijn niet hebben moghte van godvrughtigheid; so lieten sy / na so
veel leesens / dese weinig woorden achter / die onmiddelik op de voorgaande
volgen / en 't geheele hoofdstuk sluiten. Wat doe ik dan? Ik stelle den Hee-
geduriglik voor my: om dat hy aan myne reghterhand is, so en sal ik niet wan-
kelen. Psal. 16: 8. D' eerste woorden op die wyse als geseid is voorgesteld / en
die laatste dus verswegen zijnde / gaven enen indruk op de leden der vergade-
ring / die meest alle sonder boek zijnde / het van buiten hoorden lesen / dat
het een versocelijk boek moest zijn. Verhalven viel het des te blakker toe /
dat het Boek eenpariglik verfoeid wierd: Siet / so moeten men doen / Leser /
als men stichtelike boeken by Synode / Classis / Kerkenraad wil doen ver-
soepen. Waren onse hoghe Overheden ook so met Extracten te belesen:
ik gelove dat se sich wel eer bewegen lieten / sulke Boeken / die by kerkeliken
dus verfoeid zijn / te verbliden.

III.

Op de Beweegreden.

Doch de mannen van 't Request bedenkende / datter anders wat geseid
moest wesen / souden se hun oogmerk hier bereiken; pogen de Ed. G. Mog.
Heeren Staten op dese wyse tot dat einde te bewegen: dat se eerst vertonen.
al

al het quaad / dat mijn Boek alreeds veroorzaakt heeft / en daarna 't ge-
vaar / dat daar af noch verder te bejzeffen staat. Tot het eerste dienen de-
se woorden.

Welke voorz. Boeken alreede sulke geweldige opschuddin-
gen in en buiten de Kerke veroorzaakt hebben , als misschien
nooit een eenig boek dee ; en waar van te duchten staat , dat
noch groter beroeringen verwekken sullen , indien daar tegen
geen behoorlike voorsieninge in tijds gedaan werde. En is
door de selve Boeken aan soo veel goede Kristenen een groot
en algemeen schandaal , aan de vyanden van de Kerke stoffe
van gejuich , aan de Atheïsten en Spotters menigvuldige oc-
casie tot vuile spotternye gegeven. Ende dat in een tijd , in
welke Gods ontfagghelike oordeelen niet alleen ons lieve Va-
derland , en de geheele Gereformeerde Kerke so swaarlik druk-
ken : maar dat ook de verachtinge van het Woord des Hee-
ren , en de Ongodisterye so dapper toeneemen ; en vele men-
schen so jeukerig zijn , en sich veel begeeriger tonen , om qua-
de en onstichtelike , dan goede en stichtelike boeken te lesen.

Die den onnooselsten met lastering bekladden wil / sal nooit om schijn van
redenen verlegen staan : al soude 't wesen / dat het schaap / beneden stroom
te dinken staande / de boven-wateren bedorven hadde. 't Is seer gemeen /
en ook al oud / dat sy die 't onweer self veroorzaakt hebben / degenen die de
waarheid en de ruste meest bejveren / voor Israëls beroerders dezren schelden.
Doch nademaal ik dese sake in myne Nodige Bedenkingen volstrektelike be-
handeld hebbe ; so dunkt my hier nu anders niet te doen / als maar deselfde
woorden / met welke ik alhier beschuldigd worde / op de beschuldigers
self toe te passen : dies ik alleenlik dus de sake wil verklaren.

Dat over die voorichrevene boeken nu t sedert 20. maanden sulke gewel-
dige opschuddingen in en buiten de Kerke verwekt zijn ; als misschien nooit
ergens over enig Boek te voren is geschied : en waar van te duchten staat , dat
de genen die daar af tot hunder schande d' oorzaak zijn / noch groter beroe-
ringen daarmede voor hebben ; en ook sekerlik verwekken sullen , indien daar
tegen geen behoorlike voorsieninge in tijds gedaan word. Ende is door dit
onkristelijk gewoel tegen dese selve Boeken , aan seer vele goede Christenen
een groot en algemeen schandaal , aan de vyanden van de Kerke stoffe van ge-
juich , aan de Atheïsten en spotters menigvuldige occasie tot vuile spotternye
ge-

gegeven. 't Welk noch so veel te onbetamelijker is in enen tyd, in welken Gods ontsagghelike oordeelen ons lieve Vaderland, en de geheele gereformeerde Kerke so swaarlyk drukken: eben eens als ook booz 20. jaren een *Tractatus brevis de affectu statu studii Theologici in hoc Belgio*, als een bloedig vrees / tegen alle leeraars onses Nederlands / die op bordering van kennis in de Godgeleerdheid toeleiden / ten tyde van den Franschen inval in Latijn en Duitsch wierd uitgegeven: met toeleg om de Kerk en Scholen so van binnen om te keeren / als de Staat van buiten wierd ontrufft. Indien dan heden de verachtinge van 't Woord des Heeren. en de Ongodisterye meer dan anders toenemen: 't sal zijn / om dat so vele menschen in den dienst der Kerken jeukerig zyn na verandering; en sich so begeerig tonen, om hunne medebroeders te overheerschen; de goede en stichtelike boeken booz de vuist versochtjende; en genegen zijnde om te lesen degene die belangende des Duivels naart en kragt en werkinge vol van oudwijssche fabelen / en also op 't hoogst onstichtelijk zijn.

Du laat ons sien / wat sorge dat de Deputati noch al op den hals hebben;
om 't quaad dat verder van mijn Boek te blyfen staat.

En vermits voor sekere waarheid gedebiteerd word, dat de meergemelte Boeken wederom op 't nieuws onder de persse gebraght zijn; en dat enige besig zyn, om die in het Latyn te vertalen, en also door de geheele Weereld te verspreiden:

Wel was het sekere waarheid, dat de meer gemelde Boeken, doe al eens in 4°. gedrukt zijnde; wanneer hen de Synodus den last gaf / om bequame officien tot suppressie derselve aan te wenden: daarna noch een en andermaal herdrukt zijn/ersy eens met hun Siequest klaar waren; en noch al meer / na datse 't hadden ingegeven: en dat ik omtrent de 7000. exemplaren / 't zedert dat het d' eerste maal verfoeid is / ondertekend hebbe. En wat is doch d' oorsaak van so ongehoorden overbloed geweest? Dat de boeken eer verkocht of verfoeid / dan gedrukt waren; dat het eerste boek herdrukt moest worden / eer het tweede noch was afgedrukt; dat het woelen tegen sulken Boek / 'twelk door den eigen inhoud elk eens gading / en door onderzoek van waarheid meer begerlijk was; alle man te pberiger heeft ontsteken / om te willen weten wat het wesen moghte.

Maar dat enige ook besig waren / om het in 't Latijn te doen vertalen :
die hen dat voor sekere waarheid heeft gedebiteerd; is door 16. maanden tijds /
die sedert tot op heden toe verlopen zijn / genoegzaam kenbaar voor sulke een
die losse straatgeruchten voor de waarheid debiteert. En het blijkt wel uit
mijn Antwoord op den Brief der Zeewsche Classen; mijn Verhaal der Kerk-
lyke Handelingh ingelyf d / wat van dese waarheid is. Maar so dat noch-
tans

tans gebeurde: het soude zijn / om 't so de de gansche weerd door te doen verspreiden. Het Boek: 't is buiten dat genoegh verspreid / door al 't gewoel van ongeschikte menschen; en so met een de schandblek der gereformeerde kerk door al de weerd door sulke doen ten toon gesteld. Maar hoe sal 't seggen deser mannen hier met dat van anderen bestaan? Want het is nu dikmaals / niet van vrienden / maar van sulken die het schijnen wilden / voorgekomen / als se anders nergens henen konden: so ik myne boeken in 't Latijn geschreeven hadde; daar soude sulken ongenoegen niet uit opgenomen zijn geweest. Maar siet nu eens een bloot gerugt / hoe wel voor waarheid (seggense) gedebeerd; als dat men noch maar bezig is om die vertalinge te doen: kan hier so veel te wege brengen / dat dese mannen met Requesten in de weere zijn; om door te komen / dat door middel der latijnsche tale myne boeken sich niet door de gansche weerd en verspreiden. Het zy dan Duitsch / het zy Latijn; de laster sucht spreekt alle talen / en daar is niet so onnosel daar sy niet wat op te seggen vind. Nu volgt dan eindelijk hun Eisch.

IV.

Op het Besluit.

So is 't, dat de Supplianten, wel versekerd zynde van den serieusen yver van uw Ed. Gr. Mog. om alle sulke onheilen tydiglik te weeren; sich met allen onderdanigen respect daar henen keeren, ootmoedelik verzoekende, dat het U Ed. Gr. Mog. goede wille zyn magh, tegen het distraheeren en herdrukken van de bovengenoemde Boeken, als mede tegen het drukken van de twee overige Boeken, tot het selve Tractaat behorende, sodanigen vigoreusen voorsieninge op het alderspoedigste te doen, dat alle onheilen en swarigheden, welk daar uit alreede ontstaan zijn, en noch verder souden kunnen ontstaan, moghen wechgenomen en voorgekomen werden. Het welk doende &c.

Ende was getekend,

PETRUS JACOBI,

Eccl. Ench. & Syn. Noordh. Deputatus.

JOHANNES CLAPMUTS,

Eccl. Edam. & Syn. Noordh. Deputus.

De

De grond van hun vertroutwen / dat sy 't verzoek niet vruchteloos en sullen doen / is / datse wel verzekerd zijn van den serieusen yver der Ed. Gz. Mog. Heeren Staten. En daar in hebbense voornamelijk geen ongelijk. Maar 't gebrek is / datse van den aart en eigenschap des waren pbers / die den Ed. Gz. Mog. met recht word toegeschreven niet wel onderrecht zijn ; of de reghte bevattinge daar van niet hebben. God heeft ons Land / en sijne kerk met een bewaard / dat d' pber van de Magistraten door dien van de kerkeliken niet vermeersterd is. Indien de politieke maght en goed beleid niet dikmaals sulken pber wat gematigd hadde ; ik weet niet waar de kerk op heden wesen soude. Van sulx zijn so veel oude en nieuwe proeven in ons Vaderland / dat ik daar af verhalende niet anders soude konnen voorgeben / dan dat ieder een genoegh bekend is ; en daarom niet nodig dat ik 't doe.

Sy spreken van alsulke onheilen , als daar boven verhaald zijn / tydiglik te weeren. Dat sullen dan de Heeren Staten doen. Maar wien betaamt et meest en naast / d' onheilen die de kerk betreffen / en uit de Leer ontstaan / te weeren ? Zijn sy dat self niet / wien de sleutelen der kennis en het opzicht over 's Heeren schapen so besonder aanbevolen is ? Souden sy aan d' Overheden / hoog of laag / wel 't minste deel van 't Leer-ant willen toestaan / of enig stuk der Leere aan derselver oordeel laten ? Heemt eens / dat hun Ed. Gz. Mog. verstanden datmen enige van mijne stellingen moest leeren / en het tegendeel verbieden : hoe souden Classen en Synoden tegen sulke bestaan ontwaken / en een wapenkreet maken / dat de politieke Overheden sich het recht der kerke quamen aan te trekken. Wat hebben die van Utrecht niet al spoeks gemaakt / om d' Obrighheid het meesterschap der kerkelike goederen te disputeeren ; en also seer (gelijk noch heden die van Rotterdam) het recht van approbatie (ik s'wijge noch electie) der predikanten ? Nu denke een ieder by hemself : of sy die het uitwendig aan geen Overheden toe en staan / hen 't innerlike wel vertroutwen sullen ? Maar gelijk sy niet en souden hun geboelen / schryven / prediken / na Plakkaten van de Obrigheden reguleeren willen ; als meinende dat Jesus Koningrijk daar door geweld word aangedaan : so moetense dan ook wel weten / dat d' Obrighheid in desen ook den kerkeliken aanbeveelt / om self voorlieninge te doen ; waar toe sy ook gesteld zijn. Te weten so sy selve geenen raad en weten / om opstaande dolingen te wederleggen / dat sulx een sober teken is : den toeblucht tot plakkaten dan te nemen / 't gereedste werkder inquisitie. Laat dan de Leeraars doen wat hen in desen aanbevolen is ; niet met klagen / maar met leeren : laat hen tonen / datse selve maghtig zijn de tegensprekers te weerleggen. Tit. 1: 9. Laat hen wakker zijn in alles , en so 't werk doen van Evangelisten : en maken datmen so van hunnen dienst , (en d' Obrighheid van hunnen serieusen yver) ten vollen magh verzekerd zijn. 2 Tim. 4: 5. So doende soudenise voornamelijk een vigoreuse voorlieninge doen , tegen 't distrakteren en herdrukken sulker boeken : die sich self alsdan verdrukken souden. Maar verdukt zijnde op alsulken wyse als by desen ondernomen word /

wozd / sal deselve als de takken van de palmboom meer doent pfen. Het is dan dat sy doen dat hen betaamt / so sal dan dit verzoek onnodig zijn; alsulke Boeken sullen dan van self verballen: en wozd dat middel vrughteloos behouden / so sal het ander geen dienst doen. Geen dolingen zijn door Plakkaten ooit weerleid: de Waarheid noch veel min. Want wy en vermogen niets tegen de Waarheid, maar voor de Waarheid. 2 Ko. 13: 8.

Daar is op 't einde noch een eisch / die klaarlik te verstaan geeft / van wat aart den pber deser mannen is. Sy verfoeken dat ook die boozsieninge gedaen magh werden tegen 't dinken der twee overige Boeken tot het selve Tractaat behoorende; die sy noch nooit gesien hebben / en derhalven lasterende 't gene sy noch niet en weten. Maar boven dien dat dit met allen onbetamelikh is; so doen sy hier in regelrecht tegen het besluit van die Synode daar sy hunnen last van hebben. Want mitsdien dat my op 't einde van dat Synodale Donnis tot Edam geimponceerd, (dat is opgeleid) word mijne twee verdere boeken sonder classicale visitatie en approbatie niet uit te geven: so heeft de Synodus met my of met haar selve willen sporten; indien se visitatie en approbatie eens boeks geeischt heeft / dat niet gedrukt moght worden; of ook met hare eigene Gedeputeerden / hen lastende 't verbieden van een Boek te doen bewerken / daaraf sy self gedachten hadden / dat het van een harer eigene Classen noch gebisiteerd zijnde / sonde konnen worden geapprobeerd.

Het einde dat sy met sulken verbod mijns Boeks beoghen / wozd by hen geseid / wechneeminge en voorkominge van alle onheilen en swarigheden, welke daar uit alreede ontstaan zyn, en noch verder souden konnen ontstaan. Te weten (so als ik 't begryppe / gelijk de boeken onlangs noch van Wdshuizen en Wdolzogen / die op alle Classen en Synoden / Duitsch en Walsch gewandeld hebben; of ook wel gelijk die van Coccejus / daar de kerken en de Scholen om geschuddet zijn; en van Luther en Calvinius; daar de kerk so veel bloedigen verholging om geleden hebben. Maar doch de Boeken self / wat hebben die gedaen; maar 't waren meest Arrechtse boeken die uit den Bosch / uit Leiden en Groningen beantwozd wierden / die onse Nederlandse kerken / en daar buiten / ja den Staat veel jaren lang op beelerhande wijze in ourust en beweginge onderhouden hebben; daarin men d'een den anderen op 't hebigste van onrechtinnigheit / en van berbzekinghe der Formulieren (so sy my nu doen) beschuldigd heeft; daar geen sarcasmi, geen scheldwoorden, geen satyrischen styl ontbroken heeft / daar Classen en Synoden / door de seben Nederlanden vijftien jaren lange van gedaberd hebben; en die nochtang tot geen en vrede komen konden dan om tot nielken oorslog 't saam te spannen / de Coccijanen en Cartesianen uit te roeyen; om 't meesterchap rer kerken boozhem self en hunn geliken te behouden. Nu hebben sich de laatste twee partijen / na weinig tijds genoten ruste / siende d'eersten wederom wat aan 't bewegen / door vrese met deselven tegen my onnoselen vereenigd; om te tonen dat sy mede booz de oude waarheid sozgen die so onlangs noch beschuldigd zijn van dwelwigheit. En sy denken niet / dat het om hen self te doen is; daarse my aan wagen / die als een van hen (als was ik 't niet) so veel geleden en gestreden hebbe; rer sy noch den hoek te hoben waren; die hen doe so swaar viel te beseilen. Doch my aangaande / ik danke God / dat ik my nooit aan d'eene of andere strenggehouden / noch scheuringe gepoogd heb of te maken / of te boeden; my nooit op bleescheliken arm verlaten hebbe / om dat ik hem met Job. 31. te spzeken / mijnne hulpe in de poozten sagh. Maar 't is alleen de waarheid die ik soeke / en die my ook wel by sal maken / vermits ik mijnen Saligmaker wel gelobe / die ons des wel troostelik versekerd heeft. En dus betrou ik vastelik op God / die alle Maght op aarden heeft besteld / en boozsin volk trotshertig maakt / Hem biddende dat hy den Hooghe Maghten wijsheid geve / dat se de gemeene rust besozgen / en 't besonder

De grond van hun vertroutwen / dat sy 't verzoek niet vruchteloos en sullen doen / is / datse wel verzekerd zijn van den serieusen yver der Ed. G. Mog. Heeren Staten. En daar in hebbense voorszwaar geen ongelijk. Maar 't gebrek is / datse van den aart en eigenschap des waren pbers / die den Ed. G. Mog. met recht word toegeschreven niet wel onderrecht zijn ; of de reghte bevattinge daar van niet hebben. God heeft ons Land / van de kerkeliken niet vermeersterd is. Indien de politieke maght en goed beleid niet dikmaals sulken pber wat gematigd hadde ; ik weet niet waar de kerk op heden wesen soude. Van sulx zijn so veel oude en nietwe proeven in ons Vaderland / dat ik daar af verhalende niet anders soude konnen voorszeygen / dan dat ieder een genoegh bekend is ; en daarom niet nodig dat ik 't doe.

Sy spreken van alsulke onheilen , als daar boven verhaald zijn / tydiglik te weeren. Dat sullen dan de Heeren Staten doen. Maar wien betaamt et meest en naast / d' onheilen die de kerk betreffen / en uit de Leer ontstaan / te weeren ? Zijn sy dat self niet / wien de sleutelen der kennis en het opzicht over 's Heeren schapen so besonder aanbevolen is ? Souden sy aan d' Overheden / hoog of laag / wel 't minste deel van 't Leer-amt willen toestaan / of enig stuk der Leere aan derselver oordeel laten ? Neemt eens / dat hunn Ed. G. Mog. verstanden / datmen enige van mijne stellingen moest leeren / en het tegendeel verbieden : hoe souden Classen en Synoden tegen sulke bestaan ontwaken / en een wapenkreet maken / dat de politieke Overheden sich het recht der kerk quamen aan te trekken. Wat hebben die van Utrecht niet al spookig gemaakt / om d' Obrighheid het meester schap der kerkelike goederen te disputeeren ; en also seer (gelijk noch heden die van Rotterdam) het recht van approbatie (ik swijge noch electie) der predikanten ? Nu denke een ieder by hemselve : of sy die het uitwendig aan geen Overheden toe en staan / hen 't innerlike wel vertroutwen sullen ? Maar gelijk sy niet en souden hun geboelen / schryben / prediken / na Plakkaten van de Obrigheden reguleeren willen ; als meinende dat Jesus koningrijk daar dooz geweld word aangedaan : so moetense dan ook wel weten / dat d' Obrighheid in desen ook den kerkeliken aanbeveelt / om self voorzieninge te doen ; waar toe sy ook gesteld zijn. Te weten so sy selve geen raad en weten / om opstaande dolingen te wederleggen / dat sulx een sober teken is : den toeblyght tot plakhaten dan te nemen / 't gereedste werkder inquisitie. Laat dan de Leeraars doen wat hen in desen aanbevolen is ; niet met klagen / maar met leeren : laat hen tonen / datse selve maghtig zijn de tegensprekers te weerleggen. Tit. 1: 9. Laat hen wakker zijn in alles , en so 't werk doen van Evangelisten : en maken datmen so van hunnen dienst , (en d' Obrighheid van hunnen serieusen yver) ten vollen magh verzekerd zijn. 2 Tim. 4: 5. So doende soudense voorszwaar een vigoreuse voorzieninge doen , tegen 't distraheeren en herdrukken sulker boeken : die sich self alsdan verdrukken souden. Maar verdukt zijnde op alsulken wyse als by desen ondernomen word /

wozd / sal deselve als de takken van de palmboom meer doornig sijn. Het is van dat sy doen dat hen betaamt / so sal dan dit verzoek onnodig sijn; alsulke Boeken sullen dan van self verballen: en wozd dat middel vrygheeloos bevonden / so sal het ander geen dienst doen. Geen dolingen sijn doo? Plakkaten ooit weerleid: de Waarheid noch veel min. Want wy en vermogen niets tegen de Waarheid, maar voor de Waarheid.

2 Ro. 13: 8.

Daar is op 't einde noch een eisch / die klaarlik te verstaan geeft / van wat aart den pber deser mannen is. Sy verzoeken dat ook die boozsieninge gedaen magh werden tegen 't dynken der twee overige Boeken tot het selve Tractaat behoorende; die sy noch nooit gesien hebben / en derhalven lasterende 't gene sy noch niet en weten. Maar bozen dien dat dit met allen onbetamelijk is; so doen sy hier in regelrecht tegen het besluit van die Synode daar sy hunnen last van hebben. Want mitsdien dat my op 't einde van dat Synodale Donnis tot Edam geimponceerd, (dat is opgeleid) word mijne twee verdere boeken sonder classicale visitatie en approbatie niet uit te geven: so heeft de Synodus met my of met haar selve willen sporten; indien se visitatie en approbatie eens boeks geesicht heeft / dat niet gedrukt moght worden; of ook met hare eigene Gedeputeerden / hen lastende 't verbieden van een Boek te doen bewerken / daaraf sy self gedachten hadden / dat het van een harer eigene Classen noch gebisiteerd zijnde / sonde konnen worden geapprobeerd.

Het einde dat sy met sulken verbod mijns Boeks beooghen / wozd by hen geseid / wechneeminge en voorkominge van alle onheilen en (warigheden, welke daar uit alreede ontstaan zyn, en noch verder souden konnen ontstaan. Te weten (so als ik 't begrippe / gelijk de boeken onlangs noch van Wldhuysen en Wolzogen / die op alle Classen en Synoden / Duitsch en Walsch gewandeld hebben; of ook wel gelijk die van Coccejus / daar de Kerken en de Scholen om geschuddet zijn; en van Luther en Calvinius; daar de Kerk so veel bloedigen vervolging om geleden hebben. Maar doch de Boeken self / wat hebben die gedaen? maar 't waren meest Utrechtse boeken die uit den Bosch / uit Leiden en Groningen beantwozd wierden / die onse Nederlandse Kerken / en daar buiten / ja den Staat veel jaren lang op veelerhande wijze in onrust en beweginge onderhouden hebben; daarin men d'een den anderen op 't hevigste van onrechtinnigheid / en van verbzeking der Formulieren (so sy my nu doen) beschuldigd heeft; daar geen sarcasmi, geen scheldwoorden, geen satyrischen styl ontbroken heeft / daar Classen en Synoden / doo? de seben Nederlanden vijftien jaren lange van gedaberd hebben; en die nochtans tot geen en vrede komen konden dan om tot nieken oorlog 't saam te spannen / de Coccijanen en Cartesianen uit te roeyen; om 't meesterchap rer Kerken boozhen self en hunn geliken te behouden. Nu hebben sich de laatste twee partjen / na weinig tijds genoten ruste / siende d'eersten wederom wat aan 't bewegen / doo? hzeft met deselven tegen my onnosfelen vereenigd; om te tonen dat sy mede booz de oude waarheid sozgen die so onlangs noch beschuldigd zijn van Atewigheid. En sy denken niet / dat het om hen self te doen is / daarse my aan wagen / die als een van hen (als was ik 't niet) so veel geleden en gekred hebben; eer sy noch den hoek te boben waren; die hen doe so swaar viel te befeilen. Doch my aangaande / ik danke God / dat ik my nooit aad'eene of andere streng gehonden / noch scheuringe gepoogd heb of te maken / of te boeden; my nooit op bleescheliken arm verlaten hebbe / om dat ik hem met Job. 31. te spzeken / mijne hulpe in de poozten sagh. Maar 't is alleen de waarheid die ik soeke / en die my ook wel by sal maken / vermits ik mijnen Zaligmaker wel gelobe / die ons des wel troostelik verskerd heeft. En dus betrou ik vastelik op God / die alle Macht op aarden heeft befeld / en boozsijn volk trotshertig maakt / Hem biddende dat hy den booghe Aanghten wijsheid geve / dat se de gemeene rust bezorgen / en 't besonder

recht en onschuld hunis getrouwen Onderdaans beschermen; en my / dat ik voer
ommeer noch door onraad ooit beswijke; gelijk ik door Gods sonderlinge kragten
bystand noch op deser ure niet besweken ben.

Op het Naschrift van 't Request.

Wanneer dat door hunne Ed. Gr. Mog. aan d'ordinaire Heeren Commissarissen
bevolen was / en eer het in derselver handen was; vonden de Gedeputeerden der
Synode goed / dit volgende daar by te voegen.

*Edele Mogende Heeren, de Heeren Commissarissen van Haar Ed. Gr.
Mog. ad res Ecclesiast.*

VErtoon en met behoorlijke eerbiedinge de Gedeputeerde van de
Noord-Holl. Synodus hare billige bekommernisse; of niet wel het
Boek van D. Baltas. Bekker, de *Betoverde Wereld* geintituleerd, niet te-
genstaande de voorsieninge, welke door Haar Ed. Gr. Mog. soude mo-
gen geschieden, en die de Gedeputeerde van Haar Ed. Gr. Mog. gewo-
nen yver sekerlijk te gemoet sien; ofte in andere Geunierde Provin-
cien mogte herdrukt, ofte in andere Talen over-gebragt zijnde, ge-
drukt werden: ende willen vervolgens U Ed. Mog. met onderdanig re-
spect in bedenkinge geven, of niet door de Heeren Ordinaris Gedeput-
teerde van Haar Ed. Gr. Mog. ter Generaliteyt, ofte wel door sijn Hoog-
Ed. de Heer Raad-Pensionaris *Heinsius* soude kunnen besorgt werden,
dat by de Heeren Staten van de andere Geunierde Provincien in den
haren een gelijke voorsieninge tegen het gemelte Boek gedaan wierde.
In 's Gravenhage desen 3. Novemb. 1691.

Ende was getekend als boven.

Op het Naschrift.

Den pber deser twee Gedeputeerden der Synode is te groot / om binnen Hollands
palen sich te konnen houden: gelijk als ook de Circulaire Brieven des Rotterdamschen
Kerkerenraads gebiend heeft / om al de Kerken door de seven Nederlanden rondsom
in den brand te setten; en d'Altrechtsche woelingen neffens hen gebiend hebben / om
alle Classen en Synoden te bewegen. Of dat alles niet genoeg en was / of ook dat
onse Deputat Synode sulx groot vertrouwen doe noch van de buitenbroeders niet en
hadden; hunne kommerlike voorsorge laten sy in desen bliken / uit billige bekommer-
nisse ontstaan; of 't gebeurde dat mijn Werk in andere Provincien herdrukt, of in an-
dere Talen overgebragt zynde herdrukt wierde. En uit die reden poghen sy die Staats
Bergaderingen gelykwerps als de kerkelike te verwoeren; de Heeren uit den Staat
van Holland tot dit werk gecommiteerd / voer 't aanvangen hunder besoignes / en
also veel meer voer den tyd van het de doene rappoort / moeilijk vallende / om die
ter Generaliteit self in te brengen. Doch sy hebben sedert wel gesien / hoemen 't Al-
rechten te Zutphen tegen mijne schriften heeft geberd / en 't Nieuwmeegsch Gravamen
wel gelezen / d'Erste twee hebben een verbod mijner schriften opgelopen / en de derde
klaarlijk te verstaan gegeven / dat sy die verbranden, en my op het lichtste leevendig
verbannen souden; so de Staat van Gelderland en de Stad Nieuwmegen / niet
met veel meer bescheidenheid werd waargenomen dan de Kerk; welken beiden God
genadig sy. Amen.

